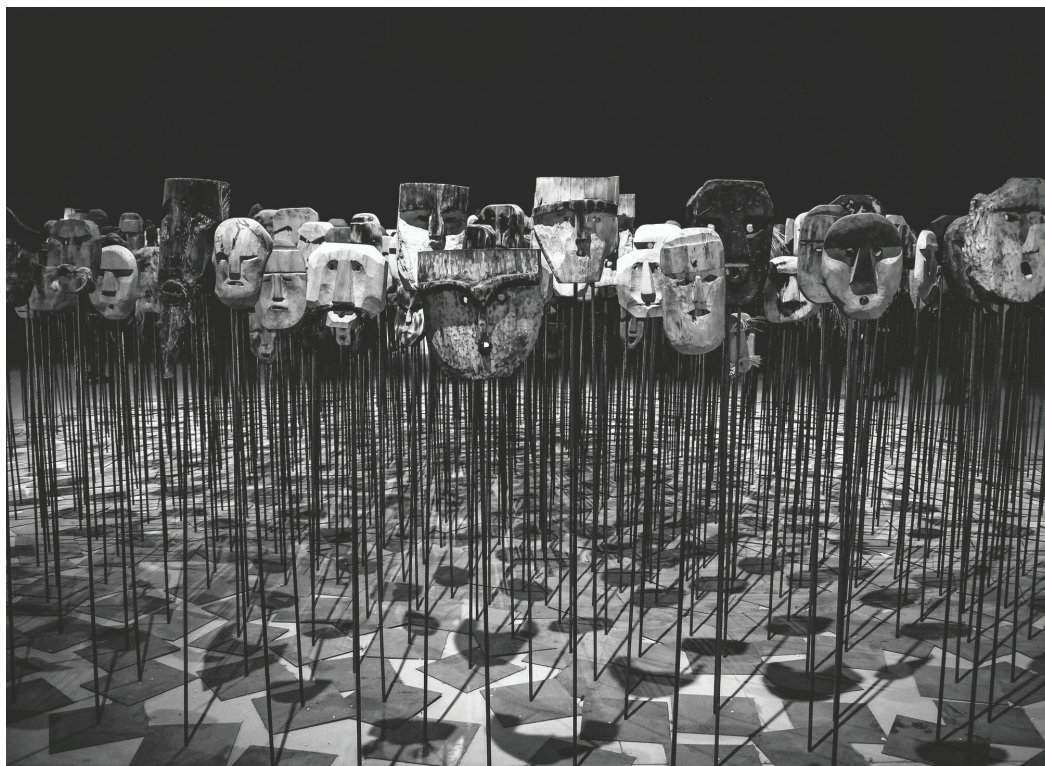

Предизвици

СПИСАНИЕ ЗА ОПШТЕСТВЕНИ ПРАШАЊА

КУЛТУРАТА ВО ФОКУСОТ

НИТА СТАРОВА

Предизвикот со кој се соочуваат сите земји во денешно време е напорот да се оствари успешна надворешна политика во еден значително комплексен и меѓусебно зависен свет, како денешниот. Дигиталната револуција ја забрзува дифузијата на моќта и им овозможува на граѓаните да се соединат внатре и надвор од границите на начин на кој не биле во можност досега.

Од друга страна, пак, состојбата со вирусот која не затекна сите, отвори многубројни прашања и нè стави во позиција да се преиспитаеме на многу нивоа и основи.

Во овој нов свет, на државите им станува јасно дека со помош на милитарната и економска моќ, односно традиционалната, таканаречена, „тврда моќ“, не можат повеќе да ги постигнат своите цели. Она што се покажува како поефикасно во новиот комплексен свет е способноста да се соработува и вмрежува, односно способноста да се привлекува и убедува, отколку да се принудува. Како што, всушност, нагласува професорот Џозеф Нај, кој за првпат го воведува поимот „мека моќ“ во раните деведесетти години од минатиот век – „моќта со другите може да биде многу поефикасна од моќта над другите“.

Една од трите главни карактеристики на „меката моќ“ во дефиницијата на професорот Нај е токму – културата. Самиот поим има огромен опфат на значења, па оттука, култура може да биде сè – од начинот на однесување, поздравување, јадење, литературата којашто ја читаме, сериите и претставите коишто ги гледаме, вредностите коишто се одлучуваме да ги прифатиме или отфрлиме, па до целокупното поимање на светот околу нас и вреднување на уметноста.

Кога станува збор за културата, Република Северна Македонија има потенцијал да ја црпи својата моќ, на надворешен и на внатрешен план, од својата национална култура, бидејќи Македонија ги има на располагање, пред сè, инструментите на „меката моќ“, независно од тоа што од неодамна, како членка на НАТО, стана дел од еден економски, политички и воено-индустриски систем на „тврдата моќ“.

Покрај културното богатство и наследство коешто нашата земја го поседува, свесно се поставува прашањето за улогата на културата во едно општество?

Дали стимулираме творење и промовирање на она што го поседуваме?

Дали ја вреднуваме културата како битна сфера од која ќе ја цриме моќта на домашен и меѓународен план или ја гледаме како сфера за политички преговори меѓу партиите?

Идеално време е да си ги поставиме сите овие прашања.

Потенцијалот и ресурсите постојат, а ние самите, одговарајќи на прашањата кои неочекувано се наметнаа во последнава година, ќе одлучиме дали во културата, науката и уметноста ќе препознаеме основа за градење на еден подобар свет во којшто живееме.

Заменик главен уредник на списанието

1	ЕДИТОРИЈАЛ
4	КУЛТУРАТА, УМЕТНИКОТ И НОВАТА НОРМАЛНОСТ АЛЕКСАНДАР ПОПОВСКИ
14	ПАРТИЦИПАТИВНА ИНТЕРКУЛТУРА РОБЕРТ АЛАЃОЗОВСКИ
28	ЧЕКАЈКИ ЈА НОВАТА КУЛТУРНА ПОЛИТИКА ЗЛАТКО ТЕОДОСИЕВСКИ
42	МАКЕДОНСКИОТ ДРЖАВЕН СУБЈЕКТИВИТЕТ И МУЛТИКУЛТУРЕН КОНТИНУИТЕТ АНА ЧУПЕСКА
49	МУЗАТА И САТИРОТ ДРАГАН ПОПОВСКИ
50	ЕВРОПСКАТА СТРАТЕГИЈА ЗА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ЗА 21 ВЕК ЕЛЕОНОРА ПЕТРОВА
57	КУЛТУРНАТА СОРАБОТКА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА СО УНЕСКО ЛИДИЈА ТОПУЗОВСКА
70	„СВЕТОТ ШТО НИ БЕГА“, „ТЕЧНАТА МОДЕРНОСТ“ И ЕТНИЧКИОТ КОРПОРАТИВИЗМ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА РУБИН ЗЕМОН
85	УЛОГАТА НА МАКЕДОНСКАТА ДИПЛОМАТСКА СЛУЖБА ВО СПРОВЕДУВАЊЕТО НА КУЛТУРНАТА ДИПЛОМАТИЈА ДАНЧО МАРКОВСКИ

97	ХАКИРАЊЕ НА ИЗВОРНИОТ КОД НА БАЛКАНОТ: УМЕТНИЧКА ИНИЦИЈАТИВА „КООПЕРАЦИЈА“ HACKING THE BALKANS SOURCE CODE: THE ARTS INITIATIVE KOOPERACIJA ХАРАЛД ШЕНКЕР
121	НАЦИОНАЛНИОТ И УНИВЕРЗАЛЕН ДУХ НА ГАЛЕРИЈАТА НА ДАУТ- ПАШИН АМАМ ВО СКОПЈЕ ДИТА СТАРОВА – ЌЕРИМИ
129	КОЈ СЕ ГРИЖИ – УМЕТНИЧКИ ИНСТИТУЦИИ НА ИДНИНАТА И ЕКОЛОШКАТА КРИЗА МИРА ГАЌИНА
135	ИСТРАЖУВАЊЕ КОЛЕКТИВНОТО ДЕЛУВАЊЕ КАКО ПОЛИТИЧКА, А НЕ ОРГАНИЗАЦИСКА ОДЛУКА ИСТРАЖУВАЧКИ ПРОЕКТ ОД ОБЛАСТА НА ЛИКОВНАТА КРИТИКА ИВАНА ВАСЕВА ФИЛИП ЈОВАНОВСКИ

ПОЛИТИЧКА АКАДЕМИЈА

166	ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИЈАТА
167	ВРЕМЕ Е СВЕТОТ ДА СЕ СВРТИ КОН СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКИТЕ РЕШЕНИЈА НА ПРОБЛЕМИТЕ ЈОВИЦА ЈАНКОВИЌ
170	СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА Е СООЧЕНА СО ГОЛЕМ БРОЈ СОЦИЈАЛНИ ПРЕДИЗВИЦИ И НЕЕДНАКВОСТИ ДИМКО ТРАЈКОСКИ
172	СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИЕ ИМААТ ТЕШКА ЗАДАЧА ДА ГО ОПРАВДААТ СВОЕТО ПОСТОЕЊЕ АЛЕКСАНДРА КАРАМАНОВА
175	СПРОВЕДУВАЊЕТО НА РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ ЗНАЧИ И ПОБРЗ НАПРЕДОК ВЕРИЦА ДИНОВА
178	ПОЛИТИКИТЕ НА ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ ПРЕКУ ПРИМЕРОТ НА ЕЗЕРОТО „ТРЕСКА“ ЈАНА БРСКАОСКА

КУЛТУРАТА, УМЕТНИКОТ И НОВАТА НОРМАЛНОСТ

АЛЕКСАНДАР ПОПОВСКИ

ВИРУСОТ ИМА СВОИ ПРЕДНОСТИ. НÈ УЧИ ДЕКА СМЕ НЕВАЖНИ ЗА ПЛАНЕТАТА И ЖИВОТОТ НА НЕА. ДЕКА КОГА ЌЕ ПОСАКА ПРИРОДАТА, МОЖЕ ДА НЕ ИСПЛУКА И ДА НЕ НЕМА. ЧИТАМ ДЕКА САМО ВО ДВА МЕСЕЦА НАШЕ ОТСУСТВО, ОЗОНСКАТА ДУПКА СЕ ЗАТВОРИЛА. ДА СМЕ ПАМЕТНИ, ТРЕБА НА НИВО НА СВЕТ ДА ДОГОВОРИМЕ СЕКОЈ ГОДИНА ДА НÈ НЕМА ПО ЕДЕН МЕСЕЦ. АКО СМЕ ПАМЕТНИ, ОД СЕВО ОВА МОЖЕМЕ МНОГУ ДА НАУЧИМЕ. АКО СМЕ ПАМЕТНИ, МОЖЕМЕ ПОИНАКУ ДА СЕ ОДНЕСУВАМЕ КОН ПРОСТОРОТ ВО СВЕТОТ КОЈ НИ Е ДАДЕН. АКО НЕ..., ТЕРАЈ ПО СТАРО, ПА КОЈ ЌЕ ПРЕЖИВЕЕ ЌЕ РАСКАЖУВА. ВО СЕКОЈ СЛУЧАЈ, ДРАМА НЕМА ДА НИ НЕДОСТАСУВА. ОСТАНУВА ДА СЕ СМЕСТИМЕ НА СТОЛЧЕТО УДОБНО И ДА ЧЕКАМЕ ДА СЕ ДИГНЕ ЗАВЕСАТА

Ниту една: криза, војна, чума, никогаш не ја уништила уметноста. Длабока човекова потреба е да создава. Темната страна на деструкцијата и светлата на креацијата се во постојана борба. Еднаш ние, еднаш тие. Во овој момент воопшто не се плашам што ќе се случи со нас. Сè ќе биде добро, можеби и подобро, бидејќи од целава приказна ќе излеземе многу посилни. Прво, ова е најголемиот пораз за либералниот капитализам како доминантна филозофија. Оваа криза ја покажува неговата слабост и создава потреба за нов тип на уредување и, пред сè, размислување. На сметка на капиталот ќе дојде период на науката и уметноста, коишто ќе бидат главни креатори на светот.

До сега, кога некој економист ќе ви се појавеше на телевизија за да зборува за економската исплатливост и БДП, бла... бла..., сите мол-

чевме. Кога некој професор или научник, а не дај Боже уметник, ќе кажеше нешто, сите коментираат што знае тој, тој е уметник. Овој вирус покажа дека ниту сите пари на овој свет нема да го спасат никого. Што би рекол Шекспир – *и кралот и просјакот завршуваат*

во иста кал. Големите одговори ќе бидат побарани во други сфери. Економијата ќе биде ставена таму каде што и треба да биде, во услужни дејности. Тешко дека било кому денес можат да му помогнат лајковите. Популизмот, освен што значи дека има голем број на следбеници, не значи ништо друго. Бројките не можат да бидат единствен параметар. Бројките не можат да ја наполнат содржината сами по себе. Популизмот нема да исчезне. Тој само ќе стане неважен за Новиот светски поредок.

Она што денес го живееме е некое посебно време

Човештвото ќе се сврти кон посуштествени теми и ќе ги прегази глупоста и алчноста на криминалот. Вирусот има свои предности. Нè учи дека сме неважни за планетата и животот на неа. Дека кога ќе посака природата, може да не исплука и да не нема. Читам дека само во два месеца наше отсуство, озонската дупка се затворила. Да сме паметни треба на ниво на свет да договориме секоја година да нè нема по еден месец. Ако сме паметни, од сево ова можеме многу да научиме. Ако сме паметни, можеме поинаку да се однесуваме кон просторот во светот кој ни е даден. Ако не..., терај по старо, па кој ќе преживее ќе раскажува. Во секој случај ДРАМА нема да ни недостасува. Останува да се сместиме на столчето удобно и да чекаме да се дигне завесата.

Ние сме такви битија коишто поголемиот дел од времето кое го поминуваме на сцената го спасуваме светот. Или се бориме против злото. Или спасуваме неког од Хадот. Или се обидуваме да ѝ побегнеме на Судбината, којашто ни ја намениле боговите. Нашата главна преокупација е да бидеме јунаци, да даваме одговори и да го решаваме проблемот со помош на една невидлива сила. Ние сме јунаци поголемиот дел од нашето време. Не е случајно тоа што првата драма за која знаеме е за Прометеј. Првиот глумец имал задача да им се спротивстави на боговите, да им помогне на луѓето и да ја издржи казната. Тоа значи дека и ние можеме да го спасиме светот, бидејќи тоа го пробаме на пробите и го изведуваме на претставите сиот наш живот.

Она што денес го живееме е некое посебно време. Навидум, еден вирус, невидлив со голо око, донесе големи промени кај сите нас. Многу страв има насекаде. Страв од тоа што не знаеме како да продолжиме со своите животи. Страв од огромна неизвесност за

она што нè чека. Би сакале назад, онаму каде што сме биле на сигурно и сме ги знаеле одговорите. Само тоа назад полека се оддалечува од нас и ми се чини дека е крај со тој свет што го познававме. Она што е пред нас, пак, не знаеме точно што е. Гледаме напред пред себе, како што бродоломник гледа на хоризонтот и се прашува дали ќе се појави јунак кој ќе го спаси? Бараме една најмала точка која ќе биде одговор, или зрното на одговорот.

Во овој момент не ни помагаат Хамлетовите искуства, ниту подвизите на Дон Кихот, ни итоста со која Пеер Гинт ги совладува Троловите, ниту, пак, силата на Медеја, бесполезно е и лудилото на Нора... Едноставно, нè ни оди од рака да го спасиме светот. И затоа стануваме: малку нервозни, агресивни, уплашени, осамени, тажни... затоа што нè ни поаѓа од рака она за коешто сме мајстори на сцената. Се чини дека во моментов како уметници не можеме да го спасиме светот.

Како се доведовме до оваа ситуација?

Кога работите стануваат еднозначни, светот еднодимензионален и равенката од 2 и 2 секогаш дава 4, тогаш во тој простор исчезнуваат: филозофијата, уметноста и можноста за грешка која ќе роди ново откритие. Во еден таков свет, филозофијата, пред сè, е ставена надвор од употреба. Демек, сè е многу јасно и нема потреба да се влегува во матните сфери на неегзактното. Либералниот капитализам и неговата „филозофија“, едноставно, ги отсекоа сите сфери на нашето делување кои немаат можност да ја формулираат сопствената економска вредност. И, така, сè она коешто не може да се продаде, односно купи, е турнато на маргините. Филозофијата, уметноста, науката... образованието се местата каде што се кријат крупните одговори на општествените прашања. Па, дури, и на оние најдлабоките, како што се „NOW WHAT?“ и „КАКО ПОНАТАМУ?“

И, затоа сега се чувствуваме толку уплашени и сами и без одговори. Затоа што создадовме свет кој не бараше одговори, туку беше опседнат сам со себе. Популизмот кој стана една од најопасните идеологии на денешницата остава страшна пустош зад себе. Денес, кога ни е потребна конкретна помош, кога луѓето очекуваат одговори, популизмот со својата паушалност и леснотија на изговорена глупост не може да помогне никому.

Мислам дека многу од одговорите кои денес ги бараме се кријат во хуманистичките науки. Се кријат во уметноста, филозофијата. Се кријат во можноста на грешка.

Еден професор по математика предавајќи им на своите студенти на таблата испишал 10 задачи. Девет точни и една намерно со погрешен резултат. Сите студенти прво ја забележале таа со погрешниот резултат. Професорот им рекол дека е неверојатно дека никој не се воодушевува на деветте точни, туку дека сите ја лоцираат токму само таа, погрешната. Само од успехот никогаш нема да се научиме сè. Свет во кој има само успешни многу бргу се претвора во комична сапуница. Уметноста и филозофијата комуницираат со грешката. Со неуспехот. Од грешката прават драма, од неуспехот се издигаат и го наоѓаат клучот кој ги отвора затворените врати.

ОНА ШТО ДЕНЕС ГО ЖИВЕЕМЕ
Е НЕКОЕ ПОСЕБНО ВРЕМЕ.
НАВИДУМ, ЕДЕН ВИРУС,
НЕВИДЛИВ СО ГОЛО ОКО,
ДОНЕСЕ ГОЛЕМИ ПРОМЕНИ
КАЈ СИТЕ НАС. МНОГУ СТРАВ
ИМА НАСЕКАДЕ. СТРАВ ОД
ТОА ШТО НЕ ЗНАЕМЕ КАКО
ДА ПРОДОЛЖИМЕ СО СВОИТЕ
ЖИВОТИ. СТРАВ ОД ОГРОМНА
НЕИЗВЕСНОСТ ЗА ОНА ШТО
НЌ ЧЕКА. БИ САКАЛЕ НАЗАД,
ОНАМУ КАДЕ ШТО СМЕ
БИЛЕ НА СИГУРНО И СМЕ
ГИ ЗНАЕЛЕ ОДГОВОРТЕ.
САМО ТОА НАЗАД ПОЛЕКА СЕ
ОДДАЛЕЧУВА ОД НАС И МИ
СЕ ЧИНИ ДЕКА Е КРАЈ СО ТОЈ
СВЕТ ШТО ГО ПОЗНАВАВМЕ.
ОНА ШТО Е ПРЕД НАС, ПАК,
НЕ ЗНАЕМЕ ТОЧНО ШТО Е.
ГЛЕДАМЕ НАПРЕД ПРЕД СЕБЕ,
КАКО ШТО БРОДОЛОМНИК
ГЛЕДА НА ХОРИЗОНТОТ
И СЕ ПРАШУВА ДАЛИ ЌЕ
СЕ ПОЈАВИ ЈУНАК КОЈ ЌЕ
ГО СПАСИ? БАРАМЕ ЕДНА
НАЈМАЛА ТОЧКА КОЈА ЌЕ
ВИДЕ ОДГОВОР, ИЛИ ЗРНОТО
НА ОДГОВОРОТ

Се сеќавам како една од првите работи која ја забележав на улиците на Марибор откако прекина периодот на домашна изолација, беа редовите за сладолед. Луѓето стоеја во ред и чекаа да купат смрзната вода со вкус на јагода. Нема рационално објаснување, едноставно потреба. Најверојатно и ќе најдеме објаснување ако малку проанализираме, само мислам дека е неважно. Редовите беа тука. Си реков, ако вака се чека за сладолед, којзнае со каква страст ќе се чека за отворање на вратите на: музеите, театрите, галериите, концертните сали...

И вратите ќе се отворат, во тоа сум сигурен. Она што не успевам да го наметнам како мислење е односот на државата кон уметноста. Намерно не велам културата. Мислам дека тие поими треба добро да ги разграничине. Културата, денес, е многу широко поле во кое влегува сè – од храна, до однесување на улица. Ние, сепак, сме

нешто друго. Ние сме уметници и нашите дела се уметнички дела и делуваме во полето на уметноста. Уникатни сме и создаваме невидени работи.

Да се вратам на односот на државата кон уметноста. Тука, за сега, имаме два типа на искуства.

Првото, кога државата се грижи за нас на начин да бара да бидеме поддржувачи на одредена идеологија или поглед на светот. Тоа не е само наш пример, таква државна култура во различни периоди сме имале можност да видиме насекаде. Власта очекува за парите кои ги дава во уметноста да добие слика на која таа ќе биде особено горда. Порано, во еден друг систем, тоа се нарекуваше „чесна интелигенција“. Самата оваа формулација укажуваше на тоа дека постои и нечесна интелигенција. Интересно е тоа што, иако го презираа комунизмот како систем, новите владетели ја преземаа формулацијата за чесна и нечесна интелигенција.

Второто искуство, вториот систем е оној во кој државата се однесува како во вицот со Бугаринот и кучето во вселената и познатата реченица: „нарани кучета и ништо не допирај“. Дава плата, ги полни устите и очекува да биде оставена на мира. Сè друго не ја интересира или не се обидува да ја разбере длабоката потреба на спојување на државата и културата. Едноставно, полесно им е да не се движат работите премногу, уметникот сигурно ќе бара нешто што само ќе ја направи целата работа понејасна. Дај му малку пари и нека не нè гњави.

Некој НИКОЈ знае многу повеќе од: професор, доктор, инженер, уметник

Имав среќа да го работам текстот „Мистериј Буффо“ од Мајаковски. Текст кој ја слави Советската револуција. Секогаш се смеам кога ќе помислам на „кутриот“ Сталин кој го добил текстот од уметникот. Претставата требала да биде изведена на плоштадот. Самиот Мајаковски сакал и филм да сними по таа драма. Сталин мака мачел како на уметникот да му каже дека, можеби, не е баш така со револуцијата како што тој ја опеал во драмата.

Работата ја комплицира додатно и новото време кое ни донесе лајкови и инфлуенсери. Сега, секој со 100 лајка повеќе од тебе, автоматски знае и е далеку покредибилен од најголемиот

КОГА БЕВ ПОМАЛ,
АПСОЛУТНО МИСЛЕВ ДЕКА
СПАСУВАЊЕТО НА СВЕТОТ
Е МОЈА СЕКОЈДНЕВНА
ЗАДАЧА. ДЕНЕС И ЈАС, КАКО
И МНОГУ ДРУГИ, ГЛЕДАМ
КОН ХОРИЗОНТОТ. ИАКО
МИСЛАМ ДЕКА ТОА ШТО ВО
ОВОЈ МОМЕНТ НЕ МОЖЕМЕ
ДА ЈА ПОПРАВИМЕ ГОЛЕМАТА
СЛИКА И ДА ГО СПАСИМЕ
ГОЛЕМИОТ СВЕТ, МОЖЕМЕ
НЕШТО ДРУГО. МОЖЕМЕ ДА
ГО СПАСИМЕ СВОЈОТ СВЕТ.
ОНОЈ НА СЦЕНАТА (СЦЕНАТА
НЕКА БИДЕ МЕТАФОРА ЗА
ПРОСТОРОТ НА УМЕТНОСТА
И ФИЛОЗОФИЈАТА). ДА
ВНИМАВАМЕ МАЛКУ
ПОИНАКУ НА: СЕКОЈ
ИСКАЖАН ЗБОР, МИСЛА,
ПЕСНА. СЕКОЈ НАШ ГЕСТ,
СЕКОЈ НАШ ЧЕКОР, МОЖЕБИ,
Е ТОКМУ ОНОЈ КОЈ ЌЕ
БИДЕ ПРЕСУДНИОТ. ОВАА
БОЛЕСТ, МОЖЕБИ, Е ШАНСА
ДА ГИ ПРЕИСПИТАМЕ
НАШИТЕ ПОСТАПКИ. ДА ЈА
ПОСТАВИМЕ ЗАДАЧАТА НА
ПОИНАКОВ НАЧИН

професионалец. Така, се најдовме тука кај што сме. Некој НИКОЈ знае многу повеќе од: професор, доктор, инженер, уметник. Затоа оваа болест има таква успешност, бидејќи ја лекуваат луѓе кои во 2 часот по полноќ имаат свое мислење. Се разбира дека сè ќе беше поедноставно институциите да го задржеа својот кредибилитет, а професорите и докторите својата етика. Денес, кога знаеме дека криминалот се исплатува, дека криминалците никој нема да ги затвори, дека убијците се на слобода и дека пред урбаната мафија урбанизмот е немоќен, тешко е луѓето да ги натераш да веруваат во било што.

Кај народот оваа ситуација е позната како: *угоре високо, удољу длабоко*. Сега, од ова би требало да изведам заклучок дека „уметноста е способна да ги помири овие две нешта“. Се разбира дека тој заклучок не можам да го

изведам. Бидејќи не е така. Таа е само алатка која може да ни помогне да воспоставиме баланс во нашиот свет меѓу овие две крајности. И, тоа не може да се случи утре. Мора да постои цел еден систем кој ќе овозможи филозофијата и уметноста, хуманистичките науки да станат составен дел на системот. Сето тоа е приказна на долг рок и бара заеднички договор. Тоа е заеднички интерес кој нема да се промени во зависност која политичка опција ќе го заземе тронот.

Можеме да го спасиме својот свет

Тоа што нè чека е долготраен процес. Дури кога би ги отвориле повторно сите плоштади да ги слават филозофијата и уметноста, ќе ни треба време да ја најдеме вистинската врска меѓу нив и светот на грубиот прагматизам. Криминалот се исплати. Политиката е курва. Добрината е глупост. Чесноста неинтелигентност. Туѓинците се непријатели. Овие стереотипи освен што се едноставни за

НОВОТО РУВО НА НАШАТА ЗЕМЈА БАРА СЕРИОЗНО ВКЛУЧУВАЊЕ НА МИСЛАТА. МИСЛА КОЈА НЕМА ЕДНОКРАТНА УПОТРЕБА КОЈА СЕ МЕНУВА СПОРЕД ПОТРЕБИТЕ НА ПОПУЛИСТИЧКИТЕ НАРАТИВИ. КОЈА Е НЗС ШТО НЕ СЕ МЕНУВА СО СМЕНА НА ВЛАСТА. ТАА Е ФУНДАМЕНТ ВРЗ КОЈ ГРАДИМЕ. ЗНАМ ДЕКА ИМАМЕ ЛОШО ИСКУСТВО СО МИСЛИ КОИ ДОАЃААТ ОД НАУЧНАТА И КУЛТУРНАТА СФЕРА. НА КРАЈОТ НА КРАИШТАТА, ТАКВИ МИСЛИ НЌ ОДНЕСОА ВО ПРАВЕЦ ДА ОТКОПУВАМЕ ГРОВОВИ И СЛАВИМЕ ЈУНАЦИ И КОЊИ. КАКО СЕГА ДА РАЗЛИКУВАМЕ МИСЛА ОД МИСЛА ГЛУПОСТ. КОЈ ТОЧНО ЌЕ ЈА ПРЕПОЗНАЕ? НА КОГО ДА МУ ВЕРУВАМЕ? ГО ЗАБОРАВИВ ИМЕТО НА ОНОЈ УМЕТНИК КОЈ ЈА СРУШИ КУЛАТА НА КАМЕНИОТ МОСТ И РЕЧЕ: УПС! ЈЕБИ ГА, МИ ПАДНА!

разбирање, не вршат никому работа. Нивното разбивање и создавањето на поинаков наратив можат да дојдат само преку хуманистичката мисла. А, таа секогаш се криела и живеела во преградката на филозофијата и уметноста.

Кога бев помал, апсолутно мислев дека спасувањето на светот е моја секојдневна задача. Денес, и јас, како и многу други, гледам кон хоризонтот. Иако мислам дека тоа што во овој момент не можеме да ја поправиме големата слика и да го спасиме големиот свет, можеме нешто друго. Можеме да го спасиме својот свет. Оној на сцената (сцената нека биде метафора за просторот на уметноста и филозофијата). Да внимаваме малку поинаку на: секој искажан збор, мисла, песна. Секој наш гест, секој наш чекор, можеби, е токму оној којшто ќе биде пресудниот.

Оваа болест, можеби, е шанса да ги преиспитаеме нашите постапки. Да ја поставиме задачата на поинаков начин.

Клучен е факторот време. Вакцината ни треба за утре. Апчето ни треба денес. Никој не сака да чека, никој нема време да чека. Погледнете го документарецот на Ken Loach – The spirit of 45. На многу интересен начин покажува како Англија за осум години успева да создаде систем во кој почнува да живее јавното здравство и како ги уредуваат проблемите со бродоградилиштата и рудниците. За осум години или два мандата. Само помислете на тоа колку мандати ни отидоа на: врби, бродови, урбанистички терористи и патарини. Сакам да кажам, фасцинантно е што сè може да се направи кога ќе се постават приоритетите и мислата над личниот профит.

Го кажувам ова затоа што сериозно мислам дека новото руво на нашата земја бара сериозно вклучување на мислата. Мисла која нема еднократна употреба која се менува според потребите на

популистичките наративи. Која е НЗС што не се менува со смена на власта. Таа е фундамент врз кој градиме. Знам дека имаме лошо искуство со мисли кои доаѓаат од научната и културната сфера. На крајот на краиштата, такви мисли нè однесоа во правец да откопуваме гробови и славиме јунаци и коњи. Како сега да разликуваме мисла, од мисла глупост. Кој точно ќе ја препознае? На кого да му веруваме? Го заборавив името на оној уметник кој ја сруши кулата на Камениот мост и рече: *Унс! Јеби га, ми падна!*

Уметноста е наш избор и наша вера

Ние сме длабоко поделено општество. По различни и скоро сите основи. Скоро и да не постои една работа за која сите се согласуваме дека е добра. Можеби Тоше Проевски беше последната точка околу која сите можевме да запееме во ист глас. Таа поделеност

РЕЧЕТЕ ШТО САКАТЕ, ЗНАМ
САМО ДЕКА КОГА НАВЕЧЕР ЌЕ
СИ ЛЕГНЕТЕ, ЌЕ СИ ЛЕГНЕТЕ
СО СТРАВОТ ОД ТОА ВО
КАКОВ СВЕТ ЌЕ СЕ РАЗБУДИТЕ
СЛЕДНОТО УТРО. ИАКО НИ
САМИОТ НЕ ВЕРУВАМ ВО ОВА
ШТО ГО ПИШУВАМ. КАМОЛИ
ДА МИСЛАМ ДЕКА МОЖЕ
ДА СЕ СЛУЧИ. ЖИВОТОТ Е
МЕТАФОРФОЗА. ЧИТАЈТЕ
ГО ОВИДИЈ. ТОА Е НАШАТА
ПРИРОДНА СОСТОЈБА. ЌЕ
СЕ БОРИМЕ ДО КРАЈ, НЕМА
ОПУШТАЊЕ. НЕМА ЛЕСНИ
МОМЕНТИ, НЕМА ВЕТЕНИ
ЗЕМЈИ. ДО КРАЈ ЗА: СЕКОЈА
РЕПЛИКА, СЕКОЈ ГЕСТ, СЕКОЈ
ЧЕКОР НА СЦЕНАТА. НЕМА
МИЛОСТ, НЕМА ПОПУШТАЊЕ,
НЕМА ПЛАЧЕЊЕ. НЕКОЈ
НЕШТО ЌЕ НИ ДАДЕ? НИКОЈ
НИШТО НЕМА ДА НИ ДАДЕ!
СЁ ЌЕ МОРАМЕ САМИ ДА СИ
ЗЕМЕМЕ. УМЕТНОСТА Е НАШ
ИЗБОР И НАША ВЕРА. ЕДНИ
ЌЕ ПАДНАТ И ЌЕ ДОЈДАТ
ДРУГИ. КОГА ЛУЃЕТО ЌЕ НЁ
ПРЕПОЗНААТ, ЌЕ ЗАСТАНАТ
ВО РЕД, КАКО ЗА СЛАДОЛЕД.
САМО НЕМОЈТЕ ДА СТАВАТЕ
ЛАЈКОВИ, ТОА ЌЕ НЁ УТЕПА

е силно присутна насекаде, не само кај нас. Најверојатно бројот на луѓето на планетата е толкав што се исплати едната група да биде истребена од страна на другата. Воопшто не е важно кој ќе победи, бидејќи страните не се разликуваат освен што се на две страни.

Големите земји, најверојатно, тоа полесно ќе го поднесат. За нас, мислам дека е поразителна таа поделеност. Дека нема да останат доволно квалитетни луѓе. Едноставно, мораме да го земеме најдоброто од двете страни и да му дадеме можност да работи на креирање на заедничкото добро. И, таа креација треба да дојде од: филозофијата, науката и уметноста.

Досаден сум, нели, сè едно, те исто?

Знам дека сега ќе речете дека доаѓам од сферата на уметноста и дека само затоа ја гледам само таа слика. Дека кога би бил банкар, поинаку би зборувал. Дека поим немам од

реалната економија. Речете што сакате, знам само дека кога навечер ќе си легнете, ќе си легнете со стравот од тоа во каков свет ќе се разбудите следното утро.

Иако ни самиот не верувам во ова што го пишувам. Камоли да мислам дека може да се случи.

Животот е метафорфоза. Читајте го Овидиј. Тоа е нашата природна состојба. Ќе се бориме до крај, нема опуштање. Нема лесни моменти, нема ветени земји. До крај за: секоја реплика, секој гест, секој чекор на сцената. Нема милост, нема попуштање, нема плачење. Некој нешто ќе ни даде? Никој ништо нема да ни даде! Сè ќе мораме сами да си земеме. Уметноста е наш избор и наша вера. Едни ќе паднат и ќе дојдат други. Кога луѓето ќе не препознаат, ќе застанат во ред, како за сладолед. Само, ве молам, немојте да ставате лајкови, тоа ќе не утепа. Послушајте го професорот во WHIPLASH што му кажува на студентот.

Terence Fletcher: I told you that story about how Charlie Parker became Charlie Parker, right?

Andrew Neiman: Yup, Jo Jones threw a cymbal at his head.
Fletcher: Exactly. Parker's a young kid, pretty good on the sax. Gets up to play at a cutting session... and he fucks it up. And Jones nearly decapitates him for it. And he's laughed off-stage. Cries himself to sleep that night but the next morning, what does he do? He practices. And he practices and he practices with one goal in mind: never to be laughed at again. And a year later, he goes back to the Reno... And he steps up on that stage and he plays the best motherfucking solo the world has ever heard. *(beat)* So imagine if Jones had just said: „Well, that's okay Charlie. Eh... that was alright. Good job.“ Then Charlie thinks to himself, „Well, shit. I did do a pretty good job.“ End of story, no „Bird.“ That, to me, is... *an absolute tragedy*. But that's just what the world wants now! People wonder why jazz is dying. *(beat)* I'll tell you man. And every Starbucks „jazz“ album just proves my point, really. There are no two words in the English language more harmful... than „good job“.

Отидов да пробам!

(Авторот е театарски и филмски режисер. Завршил театарска и филмска режија на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, на Факултетот за драмски уметности, во класата на професорите Слободан Унковски и Столе Попов. Почнал да режира во Скопје, но никогаш не се ограничил на локална припадност и режирал во независни групи и институционални театри во: Македонија, Србија, Хрватска, Словенија, Италија, Грција, Турција, Австрија... Како режисер потпишан е на околу 60 професионални претстави. Првите години од неговата театарска работа се силно поврзани со драмите на Дејан Дуковски, а потоа и на Горан Стефановски. Нивните текстови беа основа на неколку продукции во Македонија, во Хрватска и Словенија. Добитник е на многу меѓународни награди и признанија. Неговиот пат како филмски режисер е обележан со филмовите: „Балканот не е мртов“ (2002), „Збогум на дваесеттиот век“ (1998), „Светло сиво“ (1993) и ТВ сериите „Уа, шнајдери“ (1995), за коишто самиот ги има напишано сценаријата. Од 2019 година е уметнички директор на Драмата СНГ Марибор. E-mail:aleksandarpopovski69@gmail.com)

ПАРТИЦИПАТИВНА ИНТЕРКУЛТУРА

РОБЕРТ АЛАЃОЗОВСКИ

ПОТРЕБАТА ОД СОЗДАВАЊЕ НАЦИОНАЛНА ДРЖАВА ЗА НАЦИОНАЛНИТЕ ЕЛИТИ ЗНАЧЕШЕ ИМПЕРАТИВ ДА СЕ СОЗДАДАТ НАЦИОНАЛНИ МИТОВИ И НАЦИОНАЛНА КУЛТУРА КАКО ЕМАНАЦИЈА НА БИТОТ НА НАЦИЈАТА. ВО НОВОНАСТАНАТИТЕ ДРЖАВИ, ПА И НА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА, ТОА ЗНАЧЕШЕ ПОВТОРНО ЦЕНТРИРАЊЕ НА ПРЕТХОДНО ЗНАЧИТЕЛНО ДЕЦЕНТРАЛИЗИРАНИОТ КУЛТУРЕН СИСТЕМ, КОВАЊЕТО НА ПОИМОТ „НАЦИОНАЛЕН ИНТЕРЕС“, КАКО ЗАМЕНА ЗА ВРВНОСТА, ОДНОСНО ОДЛИЧНОСТА ВО ЕСТЕТСКИТЕ КРИТЕРИУМИ. ВЛОШУВАЊЕТО НА ДЕМОКРАТСКИОТ АМБИЕНТ, ЕТНОНАЦИОНАЛНИТЕ ТЕНЗИИ, ВОСПОСТАВУВАЊЕТО НА АВТОКРАТСКИ И ПАРТИТОКРАТСКИ ЕЛИТИ, ДОВЕДЕ ДО ЗАСИЛЕНО ПРОМОВИРАЊЕ НА МОНОКУЛТУРАТА, РЕДУЦИРАЊЕ ИЛИ ПРЕОСМИСЛУВАЊЕ НА НАЦИОНАЛНИОТ НАРАТИВ ПО ЕКСКЛУЗИВНИ, А НЕ ИНКЛУЗИВНИ ЛИНИИ

Последните триесеттина години, откако неолибералните политики наметнаа економистички пристап во јавните политики, а за јавните трошења бараа исклучиво утилитарни причини, европскиот културен сектор се соочи со потребата повторно да ја преиспитува смислата на своето постоење, да ја брани стекнатата позиција во општествениот систем, да ја пронаоѓа својата специфика, но и да се прилагодува на новите општествени модели. Одекот на тие расправи во Северна Македонија се движеше во апелите на културната јавност и професионалците до меинстрим политиката дека културата е важна, дека таа не треба да биде оставена на маргините или запоставувана во приоритетите на владините политики, особено од аспект на севкупните инвестиции, одржувањето на културниот систем, особено заштитата на културното наследство.

Второто крупно прашање беше покренато од дебатата за културните војни, судирот на цивилизациите, што во контекстот на Југоисточна Европа имаше и реално, разо-

рно лице во настаните поврзани со распаѓот на Југославија и формирањето на новите национални држави. Потребата од создавање национална држава за националните елити значеше императив да се создадат национални митови, доминантен втемелувачки наратив и национална култура како еманација на битот на нацијата. Во новонастанатите држави, па во тој случај и на Северна Македонија, тоа значеше повторно центрирање на претходно значително децентрализираниот културен систем, ковањето на поимот „национален интерес“, како замена за врвноста, односно одличноста во естетските критериуми. Влошувањето на демократскиот амбиент, етнонационалните тензии, воспоставувањето на автократски и партиократски елити, доведе до засилено промовирање на монокултурата, редуцирање или преосмислување на националниот наратив по ексклузивни, а не инклузивни линии. Мултикултурализмот, што како модел се заговараше во времето околу потпишувањето на Охридскиот рамковен договор, не заживеа, а културите продолжија да се развиваат во етнонационалните капсули.

Автократската елита, олицетворена во владеењето на премиерот Никола Груевски, го смисли проектот „Скопје 2014“, во кој културата беше сфатена како украс и парадна алка на самобендираната власт. Со тоа, апелот на културната фела за приоритизација на културата заврши како двојна фасада. Се создаде слој на жива култура и културно наследство што се распаѓаше во недостатокот од средства, грижа и одржување, и мегаломански проект од прва категорија, кој, за жал, не само во мотивите, туку и во изведбата заврши како евтина фасада. Стратегијата за културен развој 2013-2017 заврши без никаква имплементација ниту анализа на сработеното.

Во такви услови дојде новата власт, во која јас ја имав честа да ја запоседнам позицијата министер за култура и најодговорна личност за натамошниот развој на културата.

Национална стратегија за развој на културата во периодот 2018-2022

Значи, подготовката на Национална стратегија за развој на културата во периодот 2018-2022 година беше наследена обврска што претходниот состав на Министерството за култура требаше да го заврши до јуни 2017 год. Но, ние ја прифативме со особено задоволство, бидејќи веќе на стартот ни даде можност да ги споделиме

нашите гледања за местото на културата во нашата држава и да ја дефинираме новата културна политика што јавноста ја очекуваше од нас. Едновременно, ја прифативме оваа задача и како базично право на македонската култура на нова мисија и визија за својот развој во наредните пет години, за нејзините идни ориентири, не само во националните, туку и во пошироките, европски и светски рамки.

Бидејќи нетранспарентноста, невклученоста на јавноста во носењето на клучни политики беа клучни одлики на владеењето на Груевски, во таа смисла и начинот на создавање, а потоа и поставувањето на проектот „Скопје 2014“, во рани мугри и во глуво доба, за нас беше императив да го одбереме спротивниот пристап. Во таа смисла, претходната Стратегија за периодот 2013-2017 година беше „акламативно усвоена“ само на една „јавна“ расправа во Скопје, во присуство на дваесетина директори на културни институции. Затоа, посебно сакам да го потенцирам транспарентниот процес на подготовката на оваа Стратегија, при што одредувањето на идните предизвици и приоритети на културниот развој беше направено во консултација со широк круг засегнати страни, вклучувајќи ги: стручните служби во Министерството за култура, националните и локалните културни институции, граѓанските здруженија, творците, независните експерти и други учесници во културата. Речиси два месеца траеше широка јавна расправа по документот низ целата држава, во седум градови низ Македонија (Штип, Струмица, Куманово, Тетово, Кавадарци, Струга и Прилеп) и три јавни дебати во Скопје, со најширока можна вклученост на: културните институции, независниот културен сектор, поединци – експерти и други заинтересирани.

Од методолошки аспект, документот беше изработен од споредбено истражување на правни и на други стратегиски документи – домашни и странски, врз основа на критички преглед на состојбите во културата во изминатата деценија и на квалитативна анализа на сознанијата, процена на потребите и вклучување нови идеи произлезени од серијата средби, дискусии и спомнатите јавни дебати. За жал, изборот на методолошкиот пристап беше детерминиран и од непостоењето на анализи, сложени индикатори и податоци кои требаше да дадат подлабок увид во состојбите. Впрочем, уште на ова рамниште се јави потребата да се планира создавање институт

АВТОКРАТСКАТА ЕЛИТА, ОЛИЦЕТВОРЕНА ВО ВЛАДЕЕЊЕТО НА ПРЕМИЕРОТ НИКОЛА ГРУЕВСКИ, ГО СМИСЛИ ПРОЕКТОТ „СКОПЈЕ 2014“, ВО КОЈ КУЛТУРАТА БЕШЕ СФАТЕНА КАКО УКРАС И ПАРАДНА АЛКА НА САМОБЕНДИСАНАТА ВЛАСТ. СО ТОА, АПЕЛОТ НА КУЛТУРНАТА ФЕЛА ЗА ПРИОРИТИЗАЦИЈА НА КУЛТУРАТА ЗАВРШИ КАКО ДВОЈНА ФАСАДА. СЕ СОЗДАДЕ СЛОЈ НА ЖИВА КУЛТУРА И КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО ШТО СЕ РАСПАЃАШЕ ВО НЕДОСТАТОКОТ ОД СРЕДСТВА, ГРИЖА И ОДРЖУВАЊЕ И МЕГАЛОМАНСКИ ПРОЕКТ ОД ПРВА КАТЕГОРИЈА, КОЈ, ЗА ЖАЛ, НЕ САМО ВО МОТИВИТЕ, ТУКУ И ВО ИЗВЕДБАТА ЗАВРШИ КАКО ЕВТИНА ФАСАДА. СТРАТЕГИЈАТА ЗА КУЛТУРЕН РАЗВОЈ 2013-2017 ЗАВРШИ БЕЗ НИКАКВА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА, НИТУ АНАЛИЗА НА СРАБОТЕНОТО

или друга слична институција за културни политики и културолошки истражувања, а во проектираната реформа на Министерството за култура да се зајакне соодветното Одделение со соодветни кадри.

Анализа на состојбата

Во воведниот дел дадов неколку клучни карактеристики на нашиот систем. Утврдувањето на состојбата во која се наоѓаше македонската култура битно влијаеше врз некои стратегиски решенија понудени во Националната стратегија. Македонскиот културен контекст беше: загрижувачки анахрон, ретрограден, закостен меѓу етнонационални романтизирани митологии и надминати културни практики. И тоа не е само наша констатација, туку тоа беше општ став потенциран безмалу од сите учесници во расправите. Македонската култура се занимава со застарени концепти, инсистира на

промоција на институционални модели кои почиваат врз управувачки концепти од средината на минатиот век, а чии културни програми се: некурентни, себедоволни и некомуникативни за вистинските потреби на граѓаните и нивниот интерес.

Поголемиот дел од културните институции не ја знаат сопствената мисија во општеството, уште помалку имаат визија за својата иднина. Едновременно, речиси сите темелни културни институции безмалу се целосно разнебитени, со запустени објекти, структурно и кадровски онеспособени и програмски дезориентирани. Независната културна сцена е во голем расчекор со потребите наспроти можностите, особено споредено со т.н. институционална култура. Финансирањето во културата сè уште е заробено во централизираната волја на политиката, којашто создава партиска култура и уметност, што особено дојде до израз во изминатата деценија.

Загрижувачки беше (и остана) фактот што македонската култура е во ситуација на длабока поделеност и партизираност, со силно недемократско наследство, со погрешни или неуспешни културни политики што мора да се ревидираат.

Ваквите состојби пред оваа Стратегија поставуваа редица нови барања и методолошки нестандартни пристапи. Таа пропишува суштински реформи во Министерството за култура, во културните институции, во целиот систем. Тоа значи на планот за акција да се ревидира работата на стручните служби во Министерството за култура, да се ревитализираат културните институции во насока на отвореност и ефикасно работење, да се воведат суштински измени во законската рамка која често тендира да ги заочува современите културни процеси и да се воведат нови модели на финансирање на културата.

Клучни принципи и приоритети

Националната стратегија за развојот на културата во Република Македонија во периодот 2018-2022 година инсистира на потребата од градење силна и стабилна демократија во културата, базирана врз еднакви културни права за сите и создавање услови за негување на слободата и разноликоста на творештвото и на културните идентитети. Тој процес, виден низ Националната стратегија, е вкотвен врз неколку суштествени принципи: демократизација на културата и културна демократија; креативност, плурализам и инклузивност; европски контекст и, конечно, ослободување на културата од претходно воспоставениот модел на арбитарна и клиентелистичка власт.

**СОСТОЈБИТЕ ВО
МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРА
НАЛАГААТ ПРОМЕНА
НА СИСТЕМОТ НА
КУЛТУРАТА, НЕГОВО
ПРОФЕСИОНАЛИЗИРАЊЕ,
ОТВОРАЊЕ ЗА ШИРОКО
ДЕМОКРАТСКО УЧЕСТВО НА
ГРАЃАНИТЕ И, ЕДНОВРЕМЕНО,
НЕГОВА ЗАШТИТА ОД
НЕГАТИВНИТЕ ВЛИЈАНИЈА
НА ПАРТИЗАЦИЈАТА И
ПОЛИТИКАНСТВОТО.
НЕОПХОДНО Е ДА СЕ ВОВЕДАТ
ЕФИКАСНИ МЕХАНИЗМИ
НА НАБЉУДУВАЊЕ
И ЕВАЛУАЦИЈА НА
КУЛТУРНИТЕ ПОЛИТИКИ
И ПОСТИГНУВАЊАТА,
КАКО И СОЗДАВАЊЕ
ПОКРИТИЧЕН И ИСТОРИСКИ
ПОСВЕСЕН ПРИСТАП ВО
КУЛТУРАТА. ТОКМУ ЗАТОА,
СТРАТЕГИЈАТА ГИ ПРЕПОЗНА
СЛЕДНИТЕ ПРИОРИТЕТИ:
ДЕПАРТИЗАЦИЈАТА И
НОРМАЛИЗАЦИЈАТА
ВО КУЛТУРАТА;
ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈАТА И
ДЕМОТРОПОЛИЗАЦИЈАТА;
ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗМОТ
КАКО ПОВИСОК СТЕПЕН НА
МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ;
ГРИЖАТА ЗА РАЗЛИЧНОСТИТЕ;
РАМНОМЕРЕН КУЛТУРЕН
РАЗВОЈ**

Состојбите во македонската култура налагаат промена на системот на културата, негово професионализирање, негово отворање за широко демократско учество на граѓаните и, едновременно, негова заштита од негативните влијанија на партизацијата и политиканството. Неопходно е да се воведат ефикасни механизми на набљудување и евалуација на културните политики и постигнувањата, како и создавање покритичен и историски посвесен пристап во културата. Токму затоа, оваа Стратегија ги препозна како суштествени следните приоритети: департизацијата и нормализацијата во културата; децентрализацијата и демотрополизацијата; интеркултурализмот како повисок степен на мултикултурализмот; грижата за различностите; рамномерниот културен развој, итн.

Секој од овие приоритети инсистира на тесна интер-ресурска соработка, но и соработка со локалните самоуправи, особено во процесот на децентрализацијата. Во културата, по првичното децентрализирање на половина од културните институции, главно: домови на култура, музеи и библиотеки, уште во далечната 2005 година целиот процес беше запрен, и не само што не се децентрализираа институциите, туку се создаваа и нови, за кои немаше добри аргументи за нивното основање, надвор од идеолошко-политички мотиви. Националната стратегија предвидува и продолжување во т.н. втора фаза на децентрализацијата. Во неа локалната власт не само што треба да ги преземе ингеренциите врз постојните културни институции, туку да најде модел во кој на разни начини ќе ги унапредува културните потреби на граѓаните и во оние заедници и самоуправи каде што нема инфраструктурни објекти или институции, преку разни модели на јавни, цивилни и приватни партнерства.

Имајќи го предвид анахронитот, безмалку изолиран, нарцисоиден етнонационален контекст, особено ни беше важно во овој документ да ја гледаме културата во Северна Македонија како дел од европското и светското културно и демократско семејство. А тоа, впрочем, е и политичка определба и стратегиска цел на целата Влада. Притоа, потенцираме дека тоа не значи напуштање на националните традиции и на посебните културни вредности. Напротив, тоа значи дека на македонската култура сакаме да ѝ ги отвориме европските и светските перспективи, а граѓаните на Северна Македонија во Европа и во светот да се чувствуваат: природно, вклучено, креативно. Затоа понудивме современи решенија и концепти во насока на

европскиот развој и перспективи. Во Стратегијата ги вградивме – можеби први во Европа – најновите препораки за развојот и третманот на културата од министерскиот состанок во Давос, 2018 година, односно воведувањето на концептот на „баукултур“, одличност во урбаното и културното планирање, квалитетна градба базирана врз концепти што се усогласени со спецификите на заедницата и наследството.

Сметам дека со донесувањето на Националната стратегија, со: времето, обемот, пристапот и принципите коишто ги опишав, покажавме дека ја разбираме важноста на културата за општеството. Дека таа во перспективите на новата власт има централно место. Подоцнежните процеси, кои следуваа и произлегуваа од Стратегијата, како: носење нов закон на култура, што го рedefинира застарениот поим национален интерес и воведува нов, современ, европски концепт за јавен интерес, што овозможува нов модел на финансирање и создава основи за натамошна децентрализација на културата; потоа донесувањето на колективниот договор; вложувањето во подобрување на руинираната културна инфраструктура; подобрената програмска понуда; соработката и подобрувањето на условите во кои работи вонинституционалниот, независниот и граѓанскиот сектор, се потврди посветеноста на новата Влада во однос на културата. Секако, како голем предизвик останува брзината, обемот и посветеноста зашто голем дел од Стратегијата допрва треба да се имплементира, особено во елиминирање на состојбите кои ги наследивме и логиките кои се покажаа длабоко вкоренети во пристапот, светогледот и практиките и на културните професионалци и на политичарите.

Национална стратегија за развој на концептот за едно општество и интеркултурализам

Националната стратегија за развојот на културата во Република Македонија во периодот 2018-2022 година, во посебен сегмент се занимава и со прашањето на интеркултурализмот. Бидејќи и самиот бев вклучен во работната група што уште во изборната програма за 2016 година го создаде концептот „едно општество“ како петти изборен столб, внимававме интеркултурализмот да најде соодветно место и во секторската стратегија. Така што, кога подоцна влеговме во процес на создавање на Националната стратегија за развој на

концептот за „едно општество и интеркултурализам“, во кластерот култура имавме усогласеност, комплементарност во пристапот и надополнување во целите и акцискиот план меѓу двете стратегии.

Подготовката и спроведувањето на Стратегијата за развој на концептот за „едно општество и интеркултурализам“ е пионерски чекор на Владата. За првпат се подготви стратегија чија цел е да се подобри интеркултурната комуникација во Република Северна Македонија меѓу различните култури и заедници. Со тоа се создаде платформа конечно да се спроведат препораките на меѓународните тела на: Обединетите нации, Советот на Европа, Европската комисија, како и Организацијата за безбедност и соработка во Европа, а кои долги години не беа адресирани соодветно.

Повторно, во согласност со определбата на Владата на Република Северна Македонија за партнерство со граѓанското општество во процесот на креирање и спроведување политики, граѓанските организации беа дел од работните групи и имаа директно учество во подготовката на овој стратешки документ.

Националната стратегија поаѓа од поделеноста на општеството по различни основи, констатирана во многу извештаи и анализи. Овој стратешки плански документ треба да иницира активности за комуникација и соработка меѓу заедниците за да создаде општество кое е и фер и правично и ги прави граѓаните поеднакви и порамноправни. Тоа може да се постигне со избор на интеркултурализмот како пристап од кој се очекува да надмине дел од недостатоците на мултикултурализмот.

Интересно е да се спомене дека академската дебата околу дихотомијата, мултикултурализам/интеркултурализам, најде свој одек и меѓу носителите на владини функции, при што претставниците на Демократската унија за интеграција, во повеќе наврати изразија сомнеж, интеркултурализмот, со пропишаните активности, да не ги загрози правата, статусот и идентитетот на посебните заедници. Моравме во повеќе наврати да нагласуваме дека изборот на интеркултурализмот не значи негирање на постоењето на различностите и посебните заедници. Дека Стратегијата има два „прстена“ на опфат. Таа го гарантира и го стимулира посебниот идентитет, права и статус на заедниците, воспоставувајќи механизми за развој и нивна заштита. Но, дека Стратегијата преку принципите на интеркултурализмот посветува посебно внимание на нивните заеднички

интереси и активности, на испреплетување и соработка со која ќе се развијат нивните капацитети за мултидимензионалност и пронаоѓање на заедничка основа со другиот, а сето тоа ќе доведе до поголема општествена кохезија.

Седумте кластери на Стратегијата

Стратегијата опфаќа седум области кои имаат клучно значење за интеркултурализмот, односно: правна рамка, образование, медиуми, култура, општествена кохезија, млади и локална самоуправа. Тие вклучуваат: анализа на состојба, приоритети и цели, како и акциски план.

Кластерот правна рамка ги лоцира недостатоците во постојната законска регулатива, но и други проблеми, како: недоволната имплементација на законските решенија; недоволната претставеност на помалите заедници во институциите; нееднаквоста меѓу мажите и жените во повисоките инстанции; недовербата во судскиот систем; слабиот капацитет и некоординацијата меѓу институциите.

Кластерот образование го инаугурира принципот на инклузивно, интегрирано и интеркултурно образование, ги адресира проблемите на мултијазичните училишта и пропишува низа активности кои ги вклучуваат сите три засегнати страни: учениците, наставниците, родителите. Предвидува ревизија и подобрување на учебниците од аспект на различните култури и намалување на предрасудите и стереотипите. Овозможува мултилингвално образование и интеркултурна настава и екскурзии во порана возраст.

Стратегијата посветува особено внимание на областа на локалната самоуправа и рамномерниот развој, обезбедувањето на правилен пристап до јавните услуги на локално ниво, особено во руралните средини, како и достапноста на услугите за лицата со попреченост и маргинализираните групи со физички пристап до јавните објекти и администрација, меѓуопштинска соработка, транспарентност и отчетност на општините кон граѓаните, со сет на конкретни мерки и активности што ќе доведат до остварување на заедничката цел преку модел што ќе биде автентичен и препознаен во светот.

Особено внимание е посветено на оживувањето на инструментите кои постојат на локално ниво, а или се неразвиени, или недоволно искористени во различните локални заедници, како

МОРАВМЕ ВО ПОВЕЌЕ
НАВРАТИ ДА НАГЛАСУВАМЕ
ДЕКА ИЗБОРОТ НА
ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗМОТ
НЕ ЗНАЧИ НЕГИРАЊЕ
НА ПОСТОЕЊЕТО НА
РАЗЛИЧНОСТИТЕ И
ПОСЕБНИТЕ ЗАЕДНИЦИ.
ДЕКА СТРАТЕГИЈАТА ИМА
ДВА „ПРСТЕНА“ НА ОПФАТ.
ТАА ГИ ГАРАНТИРА И ГИ
СТИМУЛИРА ПОСЕБНИОТ
ИДЕНТИТЕТ, ПРАВА И
СТАТУС НА ЗАЕДНИЦИТЕ,
ВОСПОСТАВУВАЈЌИ
МЕХАНИЗМИ ЗА РАЗВОЈ И
НИВНА ЗАШТИТА. НО, ДЕКА
ПРЕКУ ПРИНЦИПИТЕ НА
ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗМОТ,
СТРАТЕГИЈАТА ПОСВЕТУВА
ПОСЕБНО ВНИМАНИЕ НА
НИВНИТЕ ЗАЕДНИЧКИ
ИНТЕРЕСИ И АКТИВНОСТИ,
НА ИСПРЕПЛЕТУВАЊЕ И
СОРАБОТКА СО КОЈА ЌЕ
СЕ РАЗВИЈАТ НИВНИТЕ
КАПАЦИТЕТИ ЗА
МУЛТИДИМЕНЗИОНАЛНОСТ
И ПРОНАОЃАЊЕ НА
ЗАЕДНИЧКА ОСНОВА СО
ДРУГОТ, А СЕТО ТОА ЌЕ
ДОВЕДЕ ДО ПОГОЛЕМА
ОПШТЕСТВЕНА КОХЕЗИЈА

комисиите за еднакви можности и комисиите за односи меѓу заедниците.

Кластерот млади го потцртува проблемот на невработеноста меѓу младите и недостатокот на можности, особено во неразвиените и рурални подрачја, што доведува до иселување во странство и потрага по подобар животен стандард. Тој особено се осврнува на: недовербата, стереотипите, предрасудите, па дури и говорот на омраза и насилството меѓу младите од различни етнички заедници. Акцискиот план предвидува носење посебен закон за млади, како и низа мерки и активности за да се создадат повеќе можности на младите луѓе, да се поттикне лидерството, да се создадат можности за дружење и заеднички визии преку етничките поделби, елиминација и санкционирање на говорот на омраза и разните форми на насилство.

Во делот на медиумите се анализира постојната законска регулатива,

професионалните стандарди и кодекси кои се однесуваат: на промовирањето на различноста, интеркултурализмот, мултијазичноста. Се констатираат бројни прекршувања на законската регулатива и меѓународни кодекси и конвенции, на кои земјата е потписник, а кои не создаваат обврска во практиката кај одредени медиуми. Се анализираат програмите на државните медиуми, кои форми и производи ги создаваат редакциите на заедниците и кои се механизмите за отстранување на говорот на омраза и репродуцирањето на етничките и културни стереотипи во медиумите. Се констатира недоволна соработка меѓу редакциите на различните заедници, дури и одредено ривалство меѓу нив.

Акцискиот план предвидува: засилена имплементација на стандардите, обуки за интеркултурализам, инклузивност, елиминација

на говорот на омраза и стереотипите и подобрување на редакциите и медиумските содржини на јавниот радиодифузен сервис. Главен постулат на делот посветен на општествената кохезија е дека рамномерниот развој е клуч за развој на еднакво и праведно општество. Определба на кластерот е да се поттикне развојот во сите плански региони преку порамномерна и транспарентна распределба на средствата, врз основа на приоритети што ги утврдиле граѓаните заедно со локалните власти. Рамномерноста на развојот е столб на принципот за градење на едно општество за сите. Во вториот дел од овој кластер се третира: еднаквоста и недискриминацијата, родовата еднаквост, совладувањето на бариерите што го спречуваат меѓукултурниот развој. Се промовираат механизми преку кои го поттикнуваме вклучувањето на различностите, особено на заедниците кои се маргинализирани од повеќе аспекти (родова, сексуална, географска, религиозна, возрастна и друг вид на припадност).

Стратегијата, како суштинско за развој на концептот за едно општество и интеркултурализам го третира јазикот и неговата употреба во секоја од седумте стратешки области. Следејќи ги Насоките од Љубљана за интеграција на разнолики општества на ОБСЕ, утврдува дека јазикот претставува главно средство и *sine qua non* за комуникација и интеракција меѓу: поединците, различните општествени групи и заедници во државата. Преку јазикот се изразува и негува идентитетот и се поврзуваат различностите во општеството. За таа цел, постојано треба да се промовираат вредностите на јазичниот плуралитет и неговата кохезивна улога. Стратегијата нагласува дека е потребно да се обезбедат сите услови за ефективна и квалитетна употреба

СТРАТЕГИЈАТА ПРЕДВИДУВА ПОВЕЌЕ КОХЕЗИВНИ И ИНКЛУЗИВНИ КУЛТУРНИ ПОЛИТИКИ ЗА УНАПРЕДЕН ИНТЕРКУЛТУРЕН ДИЈАЛОГ ВО ОПШТЕСТВОТО. ТОА ПОДРАЗБИРА СУБВЕНЦИОНИРАЊЕ НА ПРОГРАМИ И СОДРЖИНИ КОИ СЕ ЗАЛАГААТ ЗА ЕЛИМИНИРАЊЕ НА: НАЦИОНАЛИЗМОТ, КСЕНОФОБИЈАТА, ЕТНИЧКИТЕ СТЕГИ, РЕЛИГИОЗНА, РОДОВА, ПОЛОВА И СЕКАКВА ДРУГА ДИСКРИМИНАЦИЈА; ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА БРОЈОТ НА ИНТЕРКУЛТУРНИТЕ ПРОГРАМИ И ПРОЕКТИ НА ЦЕНТРАЛНО И ЛОКАЛНО НИВО И ЗГОЛЕМЕНА ПОДДРШКА ЗА ПРОЕКТИ И АКТИВНОСТИ КОИ ЈА ПОДИГААТ СВЕСТА И ПОТРЕБАТА ОД СИЛЕН ИНТЕРКУЛТУРЕН ДИЈАЛОГ, ЗАЕМНО МЕЃУСЕБНО РАЗБИРАЊЕ И ЕДНАКВА ВКЛУЧЕНОСТ ВО ЗАЕДНИЧКАТА КУЛТУРНА И УМЕТНИЧКА ПРОДУКЦИЈА БЕЗ ОГЛЕД НА РАЗЛИЧНОСТИТЕ

на македонскиот јазик, на службените и другите јазици во сите сфери на национално и локално ниво согласно Законот за употреба на јазиците, согласно Законот за употребата на македонскиот јазик. Таа предвидува јакнење на капацитетите на Агенцијата за примена на јазикот што го зборуваат најмалку 20% од населението во Република Северна Македонија и на другите надлежни органи и институции. Употребата на јазикот, јазичните права се посебно битни за културата.

Во меѓупросторот на културата и образованието, се констатира потребата за поголема употреба и соодветна институционализација на ромскиот и влашкиот јазик, зголемена употреба на српскиот и босанскиот, но и поголема интеракција меѓу албанскиот и македонскиот.

Во културниот систем, посебно во работата на комисиите за оценување проекти при Министерството за култура, во застапеноста на македонски издавачи на меѓународните саеми, во објавувањето книги преку јазичните припадности, јазикот повеќе се наметнува како пречка и критериум за поделба и подвоеност отколку како инструмент за интеракција.

Од култура до интеркултура

За крај, да се навратиме на тоа како двата стратешки документа го третираат прашањето на интеркултурализмот од аспект на културата и какви цели и активности предвидуваат. Веќе рековме дека тие се комплементарни и усогласени, при што подготовката на меѓуресорската стратегија, во која културата е само еден од седумте кластери, послужи како шанса да се преиспитаат постулатите и целите претходно зацртани во секторската стратегија.

И во поглед на интеркултурализмот, ја констатираме прогресивната, пионерска улога на културата. Испреплетувањето на културите се постигнува преку: критичкото промислување, полемичноста, компаративното и љубопитното истражување на креативните уметници. За да го постигне тоа, целта на културните политики и културните власти е да негуваат култура којашто е отворена кон другите заедници, кон различностите, кон плуралните искуства и идентитети. Затоа, една од главните цели е да се постигне зголемена почит, разбирање и поддршка на културната различност и зголемена грижа за развојот и унапредена културата на етничките заедници на

национален и на локален план. За да се постигне тоа, предвидени се обуки за менаџмент на различноста и соодветна застапеност на интеркултурни содржини во годишните програми на институциите.

Посебно внимание е посветено на зајакнување на капацитетите на Управата за афирмирање и унапредување на културата на припадниците на заедниците (човечки, инфраструктурни, финансиски, политички). Таа во системот е предвидена како особено значајна институција во спроведувањето на Охридскиот рамковен договор, основана уште 2002 година. Управата работи на афирмација и унапредување на културата на помалите заедници; зачувување на идентитетот, културата и обичаите и овозможување на соработка на сите етнички заедници за меѓусебно запознавање на: културите, обичаите, јазикот и традициите. Меѓутоа, Управата никогаш не заживеа да ги исполни своите цели, претежно се состои од вработени

припадници од албанската етничка заедница и, главно, нема улога во управниот систем. Акцискиот план треба да доведе до ревизија и враќање во функционалност на оваа значајна институција.

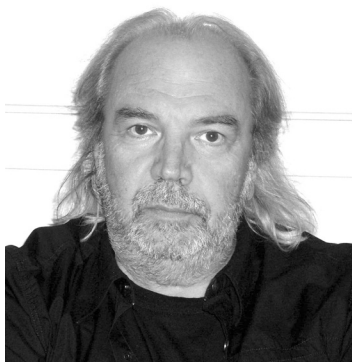
Тргувајќи од постулатот дека етничката, идеолошката и уметничката хетерогеност се клучните белези на културата во Македонија, но дека постојната културна клима не е доволно инклузивна, Стратегијата предвидува повеќе кохезивни и инклузивни културни политики за унапреден интеркултурен дијалог во општеството. Тоа подразбира субвенционирање на програми и содржини кои се залагаат за елиминирање на: национализмот, ксенофобијата, етничките стеги, религиозната, родовата, половата и секаква друга дискриминација; зголемување на бројот на интеркултурните про-

СТРАТЕГИЈАТА ТРЕБА ДА ОТВОРИ ШАНСА ЗА СИТЕ МАРГИНАЛИЗИРАНИ ГРУПИ ВО ОПШТЕСТВОТО, ЗАДОВОЛУВАЊЕ НА НИВНИТЕ КУЛТУРНИ ПРАВА И ПОТРЕБИ, ОТВОРАЊЕ ДИЈАЛОГ ЗА РАЗМЕНА НА: ИСКУСТВА, ПРОЕКТИ, ПРОГРАМИ. КОНЕЧНАТА ВИЗИЈА ТРЕБА ДА БИДЕ ОТВОРЕНО ОПШТЕСТВО ШТО СЕ СПРОТИВСТАВУВА НА СИТЕ ФОРМИ НА ДИСКРИМИНАЦИЈА ВРЗ ОСНОВА НА ЕТНИЧКАТА ПРИПАДНОСТ, НО И НА СЕКСУАЛНАТА И НА КОЈА И ДА Е ДРУГА МАРГИНАЛИЗАЦИЈА, ГАРАНТИРАЈЌИ ИМ ЦЕЛОСЕН ПРИСТАП И ИНКЛУЗИВНОСТ СО ЕВРОПСКИТЕ СТАНДАРДИ. СВЕСТА ЗА ОВИЕ ЦЕЛИ ТРЕБА ДА БИДЕ ПРОМОВИРАНА И НЕГУВАНА КАЈ ПОЛИТИЧКАТА КЛАСА, ВО ДРЖАВНАТА И ЛОКАЛНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА, НАЦИОНАЛНИТЕ И ЛОКАЛНИТЕ КУЛТУРНИ ИНСТИТУЦИИ, ИТН. ПРЕКУ ПОДДРШКА НА ПРОГРАМИ И ПРОЕКТИ НА ОВИЕ КАТЕГОРИИ ГРАЃАНИ

грами и проекти на централно и локално ниво и зголемена поддршка за проекти и активности кои ја подигаат свеста и потребата од силен интеркултурен дијалог, заемно меѓусебно разбирање и еднаква вклученост во заедничката културна и уметничка продукција без оглед на различностите.

Во процесот на изработка на двете стратегии, еден од најголемите, би ги нарекол инхерентни стереотипи на различноста, е дека културниот идентитет не ги подразбира само етничките заедници во една држава, туку негување на разноликоста на разните плурални културни идентитети. Дека интеркултурализмот треба да ги вклучи и групите со различни специфики, базирани врз: различниот социјален или класен статус, род, сексуалност, посебни потреби, итн. Културните и другите права на овие заедници не се дискутабилни, односно, уште повеќе, не можат да бидат диктирани или преговарани врз основа на предрасуди, мнозински одлучувања или надгласувања. Правото на култура и слободата на изразување им припаѓа и на овие групи еднакво како и на другите. Оттука, Стратегијата треба да отвори шанса за потребите на сите маргинализирани групи во општеството, задоволувањето на нивните културни права и потреби, отворањето дијалог за размена на: искуства, проекти, програми. Конечната визија во оваа насока треба да биде отворено општество што се спротивставува на сите форми на дискриминација врз основа на етничката припадност, но и на сексуалната и на која и да е друга маргинализација, гарантирајќи им целосен пристап и инклузивност во согласност со европските стандарди. Свеста за овие цели особено треба да биде промовирана и негувана: кај политичката класа, во државната и локалната администрација, националните и локалните културни институции, културните менаџери, итн. преку поддршка на програми и проекти на овие категории граѓани.

(Авторот е долгогодишен културен работник, менаџер на проекти, критичар, писател, преведувач и публицист. Магистрирал компаративна книжевност. Во 2017 год. ја вршеше функцијата министер за култура. Од 2018 год. е национален координатор за развој на културата и меѓуресурска соработка во Владата на РСМ и претседател на Координативното тело за подготовка и имплементација на Стратегијата за развој на концептот едно општество и интеркултурализмот)

ЧЕКАЈЌИ ЈА НОВАТА КУЛТУРНА ПОЛИТИКА

ЗЛАТКО ТЕОДОСИЕВСКИ

ОСТАНУВА ДА ВИДИМЕ
ДАЛИ (МИНИСТЕРКАТА Н.З.)
НА ДЕЛО ЌЕ ЈА ОПРАВДА НЕ
МАЛАТА ВЕРБА НА ГОЛЕМ
БРОЈ ТВОРЦИ И КУЛТУРНИ
РАБОТНИЦИ ВО НЕА, ВО
НЕЈЗИНАТА РЕШИТЕЛНОСТ
И ПОЗНАВАЊЕТО НА
ПРОБЛЕМИТЕ ВО ОБЛАСТА.
ТУКА, СЕКАКО, ЌЕ СЕ
ИСПРЕЧИ И ЕДНА ГОЛЕМА
ПРЕЧКА ВИКАНА ПАРТИСКА
ПОДДРШКА ЗА ВЕТЕНИТЕ
РЕФОРМИ ЗАШТО ТИЕ БЕА
ВЕТЕНИ И ВО 2017 ГОДИНА,
АМА ОД НИВ НЕ ОСТАНА НИ
„Р“. ОСТАНУВА ДА ВИДИМЕ,
СЕ РАЗБИРА, ИАКО ВО ОВАА
И ВАКВА МАКЕДОНСКА
КУЛТУРА ГОДО ГО ЧЕКААТ
СЕРИОЗНИ ТВРДИНИ И
БУНКЕРИ ИНСТАЛИРАНИ
СО ДЕЦЕНИИ НАНАЗАД ОД
СТРАНА НА: РАЗНОРАЗНИ
ЕСНАФИ, ИНТЕРЕСНИ ГРУПИ,
„НАЦИОНАЛНИ“ ТВОРЦИ...
ГОДО ГО ЧЕКААТ СЕРИОЗНИ
ИСПИТИ: НА ЗНАЕЊЕ И
УМЕШНОСТ, НА ТРПЕНИЕ
И ДИПЛОМАТИЈА, НО И НА
ЦВРСТИНА И РЕШИТЕЛНОСТ!

Оние на кои насловот (ќе) им
асоцира на легендарната драма на
Самјуел Бекет: *Чекајќи го Годо* – се во
право. Тоа и беше мојата идеја за овој
наслов, и текст, со надеж дека, сепак,
за разлика од *Годо*, нашата нова кул-
турна политика на крајот ќе се појави.
Кога-тогаш. Дотогаш, ќе се обидам да
посочам на некои знаци коишто
(не)стрпливо чекаат – како *Владимир*
и Естрагон – на новата културна поли-
тика да излезе на светлината на денот
и да им обрне, барем, малку внима-
ние. Иако, можеби, многумина поса-
куваат – а знам и зошто – елементите
што ги посочувам да изгубат трпение
и да почнат да размислуваат (повтор-
но како *Владимир и Естрагон*) и за „са-
моубиство“. Се надевам, посакувам,
државата да не им го пружи тоа задо-
волство. Затоа – ќе чекаме. Веројатно
таа еднаш (ќе) мора да се појави?! Од
друга страна, барем, заврши она три-
лер чекање на нов министер за култу-

ра и после многу (дез)информации и „дворски игри“ нема повеќе не-
извесност – културата доби нова министерка која, сакала-несакала,
ќе мора да се позанимава и со *Владимир и Естрагон*.

Останува да видиме дали на дело ќе ја оправда не малата верба на голем број творци и културни работници во неа, во нејзината решителност и познавањето на проблемите во областа. Тука, секако, ќе се испречи и една голема пречка викана партиска поддршка за ветените реформи, зашто тие беа ветени и во 2017 година, ама од нив не остана ни „р“. Останува да видиме, се разбира, иако во оваа и ваква македонска култура *Годо* го чекаат сериозни тврдини и бункери инсталирани со децении наназад од страна на: разноразни еснафи, интересни групи, „национални“ творци... *Годо* го чекаат сериозни испити: на знаење и умешност, на трпение и дипломатија, но и на цврстина и решителност!

А тоа, пак, ветува возбудливи времиња. Иако, искрено, од тој тип возбуди ни е преку глава!

Европеизација

Цели три децении македонската култура чека да се случи таа, толку посакувана европеизација. Не верувам дека некој збор (не само) во културата бил почесто употребуван, освен оние *големите* и *важните*, оние од типот: независност, самостојност, сувереност, итн., но, сепак, секогаш во пакет со европеизацијата. Зашто, како што изгледа, немаме којзнае каква полза од *големите зборови* без оваа додавка којашто ја искажува самата (посакувана, очекувана) суштина: нашата припадност – во секој поглед – кон фамозната Еуропа. Оттука, зошто не и културата, или попрво, ако веќе нешто од оваа и ваква македонска реалност заслужува(ше) да биде дел од оваа современа Европа, тогаш тоа секако беше/и е – културата¹.

Следствено, и според актуелниот говор и политичкото акцентирање на старо-новиот премиер, а потоа и на новата министерка за култура, европеизацијата ни е, речиси, на прагот. Само треба да го пречекориме. Иако паметиме такви евролоцирања и во минатото, поблиското и подалечното, кога сè беше, речиси, готово за таа, толку очекувана европеизација, но секогаш на крајот нешто ни се комплицираше. Оттука, изгледа дека последниот чекор некогаш е и најтешкиот потфат, најкомплицираниот чин. Иако, а тоа мора да се нагласи, пречекорувањето на тој праг кај нас би значело – особено во

¹ Иако, во поглед на употребата на времињата, предност би дал на минатото (и за жал) свршено време отколку на сегашното, бидејќи она што денес остана од некогашната македонска култура е далеку од европските очекувања!

културата, но и во сите други општествени сегменти – раскрстување со минатото и оставање зад себе многу наши митологии и митомани, многу заблуди и лаги за вистинските димензии на македонската стварност/култура, ама и многу персони кои така настојчиво низ годините водеа вистински војни во Македонија да остане сè по старо.

Подготвена ли е културата за тоа, подготвена ли е државата за таков чекор? Многумина скептици и песимисти само би одмавнале со главите, меѓу нив веројатно и јас. Зошто? Па, веројатно затоа што три децении ќе беа доволни за една сериозна држава да достигне одредени стандарди, па и во културата. Ако имала таква намера, нели, односно ако имала такви аспирации.

Се разбира дека ги имам предвид сите Сцили и Харибди низ коишто помина Македонија – Северна или обична – во изминативе триесеттина години, но, секако, ги имам предвид и оние безмалу пет децении, од 1945 до 1991 година, кога тоа исто парче земја од, речиси, феудален вазал стана модерна држава! Кога, денес, почесто би се навраќале на тие времиња, не само со збор, туку и со слика, или особено со слика, ќе видиме каде сме биле, а каде стасавме до 1992 година, односно до прогласувањето на новата независност и самостојност! Тие зборови, тие слики се страшен, фантастичен компаративен материјал за едно време, минато, но и за сегашново, одличен показател за можностите на еден народ, на една политика (или политичка гарнитура, како сакате). Компаративните состојби во културата се уште пофрапантни: не само според статусот што културата и уметноста ги имаа во едно време, туку и според јавната почит, грижата за институциите, кадарот..., итн.

Оттука, секако, зарем културата не заслужува уште една шанса? Па, и државата заедно со неа? А, сепак, често потоа се случувало разочарувањето да биде уште поголемо. Сакам да кажам дека доза на воздржаност во изјавите не е на одмет, зашто многу слични имаше и во 2017 година! Денес, ваквите ветувања се безмалу услов без којшто не се може, и тоа спомнатите го знаат, се разбира. Но, велам, зборовите – обврзуваат! Меѓутоа, зборовите се губат во етерот, а и напишаното бледнее, дури и кога е во форма на суштински државен документ. И, никого не обврзува на ништо.

Зошто го велам ова? Затоа што, реално, ние првиот чекор го имаме и се вика Национална стратегија за развој на културата во периодот 2018-2022 година. Но, лакомо (и залудно) „изедовме“

цели две и половина години од тој документ не мрдајќи ни со малиот прст во делот викан реформи. А, без нив, нема чекор(и) напред, уште помалку има европеизација. Европа, едноставно, нема да сака да разговара со ваква „култура“!

Затоа, по којзнае кој пат, наредниов период мора да искристализира сериозни приоритети. Еден од нив веќе беше најавен: заштитата на културното наследство! И, тоа недвојбено е врвен приоритет, заборавен/запоставен безмалу петнаесетина години. Но, и денес, сосема безразложно, нејасно, неучко! Сепак, во случајов не ги имам на ум тие и такви „секторски“ приоритети, туку некои поопшти, базични, или темелни, како сакате. Европски, можеби. Односно, мислам на оние суштински насоки на развојот, оние „невидливи“, интринсични оски по коишто се движи една културна сегашност, оние битни фактори на прогресот на едно општество.

На пример, како ефектуиран стремеж кон европеизацијата, на македонската култура очајно ѝ треба стручност и професионализација! Нештата одамна се препуштени на коекакви дилетанти и самопрогласени познавачи, кои во суштина – праксата покажува (!) – не знаат ништо. Актуелните проблеми во филмот не се ништо друго, туку токму производ на таквите состојби. Или, ако сакате, не може сериозниот, професионалниот критичарски кадар од неколку генерации да седи без работа, а „политики“ во филмот да (пре)продаваат, или крчмат, како сакате, разноразни: продуцентчиња, новинарчиња, камерманчиња...! Со кое знаење, со кои познавања? Потенцијалната криминализација на дел од македонската кинематографија, конфликтот на интереси, непотизмот... се присутни, речиси, и во целата култура.

Или, катагодишниот проблем со самонаречените „стручњаци“ од националните институции кои глумат членови на комисиите за

ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈАТА ВО КУЛТУРАТА, СО ЗНАЧЕЊЕ ДЕКА СЕКОЈ ТРЕБА ДА ЈА ВРШИ РАБОТАТА ЗА КОЈАШТО Е ДОКАЖАНО СТРУЧЕН И КОМПЕТЕНТЕН, Е НАЈИЗРАЗЕНА ВО ОВОЈ РЕСОР. И, ТОКМУ ЗАТОА ТОЈ ПРОБЛЕМ СЕ НАМЕТНУВА КАКО ПРИОРИТЕТЕН. ЗАШТО, АКО: ВО ОБРАЗОВАНИЕТО, ВО НАУКАТА, ВО ЗДРАВСТВОТО... ВО СИТЕ ОПШТЕСТВЕНИ ОБЛАСТИ, СЕПАК, ФУНКЦИОНИРА НЕКАКВА КАТЕГОРИЈА ВИКАНА СТРУЧНОСТ И КОМПЕТЕНТНОСТ, ЗОШТО ТОА НЕ БИ ГО ИМАЛЕ И ВО КУЛТУРАТА? И, ЗОШТО ТАА (СЕ УШТЕ) ДА БИДЕ ПОЛЕ ЗА РЕЛАТИВИЗАЦИЈА НА ПРОФЕСИОНАЛИЗМОТ И ЗА ДИКТАТУРА НА НЕСПОСОБНИТЕ?

распределба на средства на годишниот конкурс за финансирање според застарената флоскула викана „национален интерес во културата“? Или, во која сериозна држава партиската припадност одлучува очајни сликари со години да бидат на чело на клучни уметнички институции и да им продаваат памет на историчарите на уметност? Тоа ви доаѓа исто како на клиника за кардиологија да директорува уролог, и обратно. Или глумци да промовираме во директори на театри! Па, ако учел за глумец – нека глуми!!! Зарем нема во државата: театарски критичари, драматурзи, менаџери... или нема: *партиски* театарски критичари, драматурзи, менаџери...?

Професионализацијата во културата, со значење дека секој треба да ја врши работата за којашто е докажано стручен и компетентен, е најизразена во овој ресор. И, токму затоа тој проблем се наметнува како приоритетен. Зашто, ако во образованието, во науката, во здравството... во сите општествени области, сепак, функционира некаква категорија викана стручност и компетентност, зошто тоа не би го имале и во културата? И, зошто таа (сè уште) да биде поле за релативизација на професионализмот и за диктатура на неспособните?

Идентификации

Покрај веќе спомнатата неопходна професионализација – и тука повторно ќе го посочам премиерот и неговата заложба за користење на најстручните луѓе во државата во сите сегменти! – на македонската култура во овој миг ѝ се неопходни *идентификации*. Бидејќи таа лебди во лимбо, ни на небо, ни на земја, не е прицврстена, не е закована ниту во регионот, ниту во Европа, туку во некој свој налудничав „свет“ плачејќи по минатото но неразбирливо рамнодушна кон очебијното негово уништување (Охрид ви е најдобар пример за тоа, но и Скопје, апсолутно!), таа говори за историја, но не ја почитува, говори за припадност кон европската култура, а фактички, од тоа бега ко гавол од крст... Македонската културна реалност нема цврсто тло за градење иднина, сè е релативно и релативизирано, сè е подложно на манипулација, партизација и продажба.

Македонскиот културен бит-пазар работи само со накупци и прекупци, него не го интересира: квалитетен, оригинален, автентичен производ. Уште помалку го интересира што и како прави регионот, Европа, светот. Пред само три-четири години, на 250 километри од нас – во Солун – имаше голема, многу значајна изложба

на најважниот современ визуелен уметник, Аи Веивеи. Меѓу другото, на изложбата беше изложен и еден солзавец-канистер од Македонија, употребен од страна на македонската полиција за справување со налетот на имигрантите на нашата граница. Во македонската јавност немаше ни збор за изложбата! Како што, впрочем, нема кај нас збор ни за многу други, битни за културата, нешта, за случувањата во Европа и светот.

Македонската култура, главно, е ориентирана на локалниот културен бит-пазар и на туристичките патувања низ македонските „културни“ центри, особено оној во Њујорк, потоа љубимата ни Венеција, па ателјето во Париз – не знам како и зошто не отворивме нешто и во Сиднеј, на пример, или Токио? – а според принципот „кај си бил – нигде, што си правел – ништо, кој те видел – никој“! Нашите творечки идентификации започнуваат и завршуваат во нашите правливи културни институции, во нивните депоа и магацини, каде што сè уште стојат и оние тони „значајни“ томови книги приредувани од македонските „академици“ и нивните пајташи. Оттука, кои би биле современите идентификации на македонската култура, денес, во земјава, или во светот? Едноставно – ги нема. Нашите културни „инциденти“ со светско ехо – оние од типот на „Медена земја“ – се резултат исклучиво на лични/групни напори и одрекувања, а не на систематски политики.

Оттука, наша идентификација не може, и не смее да биде македонската (не)културна реалност, не може, и не смее да биде „Скопје 2014“ и криминалните достигнуања на злосторничконо здружение. Не може, и не смее да биде ниту денешната (не)културна „политика“ којашто создава културни инвалиди и плагијатори. Ние дури остануваме и без публика којашто би ги препознала/идентификувала ретките домашни вредности. Нашата неможност психолошки да се ориентираме кон сопственото и/или кон надворешното нè остава емоционално испразнети, слепи за вредностите, глуви за советите. Нашиот културен континуитет поплатно се загуби и беше заменет со дисконтинуитет! И, тоа е најстрашното нешто што може да ѝ се случи на една нација, на една држава.

Децентрализација

Ние дефинитивно полека стануваме културни инвалиди и време е некој тоа јавно да го каже. Иако е сосема доволно човек само

да прошета низ центарот на Скопје, и Охрид, на пример. Ама и низ Радовиш (околу 28 илјади население), Пехчево (грамот со околу 3,2 илјади население, целата општина околу 5 илјади), Македонски Брод (грамот 3 илјади, општината 7 илјади население), Демир Хисар, Градско... и уште едно чудо други градови низ државата, или низ скопските „општини“: Аеродром, Ѓорче Петров, Чаир, Гази Баба, Кисела Вода, Карпош... . Колку културни институции има во посочените градови/општини? Во скопските општини ниту една, во другите тук-таму по една (главно дом на култура што не работи и/или библиотека)! Колку пати некоја национална културна институција, од оние „големине“, „значајнине“, била во некој од овие градови/општини со своја програма? Ниту еднаш!

Во културната политика тоа се нарекува децентрализација, поим којшто – еднакво како и европеизацијата – го слушаме (и го чекаме!) барем три децении. И, секогаш имаме оправдување зошто не доаѓа. А, македонските, таканаречени, национални институции, имаат најдобар одговор за тоа: по ѓаволите, што ќе му е на едно Пехчево оперска претстава, нели, кога таква со децении не се одржала ни во Битола, или Прилеп? И, зошто му е на Демир Хисар, или Кисела Вода, изложба, на пример, на еден Петар Мазев, или нека биде некој од помладите, еве – Славица Јанешлиева? Па, нека дојдат во Скопје и нека гледаат, ене каде е! А, впрочем, и така немаат соодветни културни простори за такви проекти. Прво нека си ги изградат, па после ќе разговараме.

Таквите тонови се добро познати во македонската култура. Како што, впрочем, и македонските, таканаречени, национални институции се национални само на збор, но не и на радиус на делување. Македонската културна „политика“ не се грижи за фактот што (и)

НАША ИДЕНТИФИКАЦИЈА НЕ МОЖЕ, И НЕ СМЕЕ ДА БИДЕ МАКЕДОНСКАТА (НЕ) КУЛТУРНА РЕАЛНОСТ, НЕ МОЖЕ, И НЕ СМЕЕ ДА БИДЕ „СКОПЈЕ 2014“ И КРИМИНАЛНИТЕ ДОСТИГАЊА НА ЗЛОСТОРНИЧКОНО ЗДРУЖЕНИЕ. НЕ МОЖЕ, И НЕ СМЕЕ ДА БИДЕ НИТУ ДЕНЕШНАТА (НЕ) КУЛТУРНА „ПОЛИТИКА“, КОЈАШТО СОЗДАВА КУЛТУРНИ ИНВАЛИДИ И ПЛАГИЯТОРИ. НАШАТА НЕМОЖНОСТ ПСИХОЛОШКИ ДА СЕ ОРИЕНТИРАМЕ КОН СОПСТВЕНОТО И/ИЛИ КОН НАДВОРЕШНОТО НЕ ОСТАВА ЕМОЦИОНАЛНО ИСПРАЗНЕТИ, СЛЕПИ ЗА ВРЕДНОСТИТЕ, ГЛУВИ ЗА СОВЕТИТЕ. НАШИОТ КУЛТУРЕН КОНТИНУИТЕТ ПОПАТНО СЕ ИЗГУБИ И БЕШЕ ЗАМЕНЕТ СО ДИСКОНТИНУИТЕТ! И, ТОА Е НАЈСТРАШНОТО НЕШТО ШТО МОЖЕ ДА ЌЕ СЛУЧИ НА ЕДНА НАЦИЈА, НА ЕДНА ДРЖАВА

жителите на спомнатите гратчиња плаќаат еднакви даноци и придонеси (меѓу другото и за култура!) како и скопјани, исто како и нашиве „директори“ на националните културни институции, испаѓа дека тие градови/гратчиња/општини ќе мораат прво сè самите да средат за нашиве „директорски ѕвезди“ да се одоброволат да појдат кај нив. Иако, се плашам, „ѕвездиве“ ни тогаш тоа нема да го направат.

Што сакам да кажам? Сакам да кажам дека ние – свесно или не – создаваме културни инвалиди во државава. Зашто, извинете, ако луѓето, свесно или не, ги лишувате од контактот со домашниот и странскиот културен производ, ако ги оставате на милост и немилост на македонските (во суштина крајно некултурни) медиуми, тогаш, повторно, свесно или не, создавате културни инвалиди. И, зошто тогаш се чудиме на доминацијата на турбофолкот, на кичот, на грдотијата и непрепознавањето на вистинските културни вредности? Сепак, се убедувам себеси, се тешам, дека ова што со децении се прави во културата е несвесно, дека толку знаеме/знаат, дека мислата до тие и такви височини не им допира, дека неукоста и некултурата им се товар што не го ни чувствуваат... . Има и такви „умни“ што коментираат: па, имаат интернет, нека гледаат. Се разбира, ама и за интернетот плаќаат, како што ги плаќаат и даноците и придонесите за она што *не* го добиваат! И, да, имаме Министерство за култура; и, да, сега имаме и нова министерка ама и до вчера имавме едно чудо „министри“, што ќе рече дека тоа кај нас најчесто не е предуслов дека нештата ќе се придвижуваат напред во вистинската насока, како во остатокот на цивилизираните земји.

Од друга страна, не мора да значи дека токму сега чукнал пресвртниот последен час за реформа, односно нова политика и во оваа насока. А, сепак, секој ден, да не речам час, е драгоцен, односно неповратно изгубен, бидејќи нашата културна „политика“ до сега успешно ја инвалидизираше, речиси, целата држава! Дали сега политиката ќе добие нова насока, останува да се види.

Но, впрочем, ако баш сакате, ако прашате многумина политички компетентни луѓе во државава, одговорот ќе биде ист, или сличен: ние полеку стануваме и политички инвалиди, па следствено тоа се реперкуира и во сите државни сегменти! Зашто, во оваа македонска „политика“ веќе не важат никакви правила и закони – иако ги има, на хартија – нема никакви вредности и морал/етика, има само гола импровизација и неукост коишто најчесто не водат

никаде. Или, водат во погрешна насока. Ако имате таква политика – којашто, патем, се вика политиканство(!) – не можете да имате ни валидна култура, не? Е, таа невалидна, некомпетентна, неука култура се вика некултура, уште почесто – кич. И, не дека не знаеме како дојдовме до оваа точка.

Еве само еден свеж пример: вемерото – пазете: токму вемерото (!) – бара Владата бесплатно да ги сруши и дивите платформи во Сарај, дивоградбата кај касарната Илинден, дивоградбата на Нефи во Охрид..., итн. Ама *не бара* во тој уривачки замав Владата да продолжи и до онаа „фараонска“ гробница (Аце, Гоце, Даме, Карев...) на плоштадот во Скопје, или оние грдотии на Плаошник, или нивната, таканаречена, „Бела палата“ којашто, сирота, да може би поцрвенела од срам, па оние малоумни, но милионски интервенции во Собранието..., итн. Можеби не ги спомнуваат зашто списокот би бил предолг и Владата би требала цел мандат да го потроши само на тоа? Можеби, ама сите добро знаеме дека тие не се баш толку *увиѓајни* и дека и злосторството кај нив е партиски поделено: нивно и туѓо. Следствено, нивното треба да се сочува, туѓото да се урива!? Кога најголемата и најсилната – барем така тие сакаат да се претставуваат (!) – македонска партија има таков двоен морал, такви двојни вредносни аршини, па згора и јавно ги искажува и со нив се гордее, тоа не може никако поинаку да се нарече освен политички кич, односно – политиканство!

(Дис)континуитет(и)

Можеби новата Влада ќе го послуша Теофил Панчиќ – еден од најконтроверзните, но и најчитаните современи филозофи – и ќе нè куртули од онаа грдотија среде Скопје? Не верувам, ама не треба да забораваат дека Панчиќ е читан низ целиот свет и дека неговите ставови често се репер за јавното мислење. И, без оглед на неговата (наводна) контроверзност, неговиот збор, богами, тежи барем колку сите оние други заедно кои ја убедуваат власта дека ова, и вакво Скопје изгледа – светски. Можеби, ама само во нивните глави, а тие не се меродавни.

Но, зошто го спомнувам Панчиќ? Затоа што неговата констатација дека „Градот (Скопје, м.з.) изгледа точно онака како што го остави Груевски, денес делува како споменик на периодот на лудило во обем од еден, до еден“ е само потврда на мојата теза за

необјаснивиот континуитет на оваа власт со политиките на „(...) на-
лудничавиот провинцијалец и неговата клептократско-митоманска
банда“²! Или, поинаку поставено, ние, денес, не се навикнуваме

НИЕ – СВЕСНО ИЛИ НЕ –
СОЗДАВАМЕ КУЛТУРНИ
ИНВАЛИДИ ВО ДРЖАВАВА.
ЗАШТО, ИЗВИНЕТЕ, АКО
ЛУЃЕТО, СВЕСНО ИЛИ НЕ, ГИ
ЛИШУВАТЕ ОД КОНТАКТОТ
СО ДОМАШНИОТ И
СТРАНСКИОТ КУЛТУРЕН
ПРОИЗВОД, АКО ГИ ОСТАВАТЕ
НА МИЛОСТ И НЕМИЛОСТ
НА МАКЕДОНСКИТЕ
(ВО СУШТИНА КРАЈНО
НЕКУЛТУРНИ) МЕДИУМИ,
ТОГАШ, ПОВТОРНО, СВЕСНО
ИЛИ НЕ, СОЗДАВАТЕ
КУЛТУРНИ ИНВАЛИДИ. И,
ЗОШТО ТОГАШ СЕ ЧУДИМЕ
НА ДОМИНАЦИЈАТА
НА ТУРБОФОЛКОТ, НА
КИЧОТ, НА ГРДОТИЈАТА И
НЕПРЕПОЗНАВАЊЕТО НА
ВИСТИНСКИТЕ КУЛТУРНИ
ВРЕДНОСТИ? СЕПАК, СЕ
УБЕДУВАМ СЕБЕСИ, СЕ
ТЕШАМ, ДЕКА ОВА ШТО
СО ДЕЦЕНИИ СЕ ПРАВИ ВО
КУЛТУРАТА Е НЕСВЕСНО,
ДЕКА ТОЛКУ ЗНАЕМЕ/ЗНААТ,
ДЕКА МИСЛАТА ДО ТИЕ И
ТАКВИ ВИСОЧИНИ НЕ ИМ
ДОПИРА, ДЕКА НЕУКОСТА И
НЕКУЛТУРАТА ИМ СЕ ТОВАР
ШТО НЕ ГО НИ ЧУВСТВУВААТ...

само на грдотиите што ни ги оста-
ви тој „налудничав провинцијалец“
пребеган во Будимпешта, туку мно-
гумина од власта се обидуваат да нè
убедат дека треба да се навикнеме и
на комплетниот дисконтинуитет што
неговата банда го заведе во вкупни-
от општествено-политички живот во
земјата.

Се разбира, нагрдувањето на
главниот град со оној самонаречен
проект „Скопје 2014“ е само врвот
на ледениот брег, црешка на шлагот
врз тортилјата викана „ново време“.
Тоа монструозно разнебитување на
меморијата на главниот град на др-
жавата е само најочигледното, најви-
дливото зло што го снајде градот и
неговите граѓани. Еднакво страшни,
ако не и пострашни, се оние помал-
ку видливи или „невидливи“ нешта
така цврсто вкоренети во сите пори
на јавниот живот и власт: од некулту-
рата, до политиканството, од крими-
ногеното судство, до разнебитеното
здравство, од континуираното пар-

тиско договорно празнење на буџетот (вклучувајќи го тука и кул-
турниот), до целосната партизација на администрацијата (државна
и општинска)...

И, овде не мислам на континуитетот, односно дисконтинуите-
тот разбран (само) како *конструкција на умот* (Менделсон, Нисбет,
Кант), или, пак, во смисла на, таканаречената, „пресвртна точка“
во историјата (Џ. Агаси), кога одделен настан (Цезаровото преми-
нување на Рубикон, Александровото сечење на Гордиевиот јазол,

² Теофил Панчиќ: Навикнете се на грдотија, „Слободен печат“, 4 септември 2020

падот на Бастилја, и слично) се воздигнува на рамниште на историски пресврт. Не мислам, дури, ни на она поново, постмодерно гледање, она коешто Фуко го нарекува „историски тек“ во којшто „нештата повеќе не се: согледани, опишани, искажани, карактеризирани, класифицирани и познати на истиот начин“. Овде повеќе мислам на насилното прекинување на континуитетот на една култура/уметност во општеството, на радикалните менувања (однадвор или однатре) на постојната култура и нејзина замена со некоја друга, најчесто туѓа, непозната, несакана... денес (и во иднина, веројатно) кратко нарекувана „груевизам“.

Инаку, културните дисконтинуитети, сметаат некои теоретичари (Harry Eckstein, на пример³) можат да бидат и сразмерни и ригидни, или и двете, и за нив нема обрасци. На пример, брзата индустријализација често се наведува како пример за можни (политички и) културни дисконтинуитети. Или војните, исто така, и новото политичко уредување и преврати, вклучувајќи ги и големите социјални пресврти (Црната чума, големата инфлација во Германија 1923, економската криза во САД во триесеттите години на минатиот век, итн., или, се разбира, распадот на СФРЈ, кај нас, и слично). Што ќе рече: девијантните состојби – социјални и политички – логично произведуваат и културни дисконтинуитети! Македонија, сепак, во 2006 година, не доживеа: политички, социјален, економски, воен... шок од таков вид, што би го предизвикал она што следеше во македонското општество, па и на културен план.

ОПШТЕСТВАТА БЕЗ
КОНТИНУИТЕТ, ОСОБЕНО
ВО КУЛТУРАТА И
УМЕТНОСТА, СЕ ОСУДЕНИ
НА ВАРВАРИЗАЦИЈА
И ДЕКАДЕНЦИЈА, НА
ТУРБУЛЕНТНИ ПРЕВИРАЊА
И ЛОМОВИ И, ВО СУШТИНА,
НА БАВНО И НЕЗАПИРЛИВО
УМИРАЊЕ. ЗАШТО,
НЕМАЊЕТО КОНТИНУИТЕТ
ВО КУЛТУРНАТА И
УМЕТНИЧКАТА МИСЛА –
ИЛИ, НЕСПОСОБНОСТА
НА ОПШТЕСТВОТО ДА ГО
ОСИГУРИ ТОЈ КОНТИНУИТЕТ
– ЗНАЧИ ОТВОРЕН
ФРОНТ ЗА СЕКАКОВ ТИП
ШИЗОФРЕНИ ИНСТАЛАЦИИ
ОД ПОЗИЦИИ НА: СИЛА,
ПАРИ И МОК. И, СЕТО ТОА
НАМ НИ СЕ СЛУЧУВА СЕГА.
ТИЕ ДИСКОНТИНУИТЕТИ,
ОДНОСНО АКТУЕЛНИТЕ
КОНТИНУИТЕТИ СО
ДИСКОНТИНУИТЕТИТЕ,
„НАДГРАДЕНИ“: СО
АМАТЕРИЗМОТ И
ДИЛЕТАНТИЗМОТ,
СО НЕСТРУЧНОСТА И
НЕКОМПЕТЕНТНОСТА, СО
НЕМАЊЕТО СООДВЕТНИ
ИДЕНТИФИКАЦИИ..., ГО
СКЛОПУВААТ ГРДИОТ
МОЗАИК НА МАКЕДОНСКАТА
КУЛТУРА, НО И НА ЦЕЛОТО
ОПШТЕСТВО

3 Harry Eckstein, A Culturalist Theory of Political Change, The American Political Science Review, Vol. 82, No. 3. (Sep., 1988), pp. 789-804

Се разбира дека не мислам дека Македонија е единствениот ваков пример во светот. Гледајте што се случува(ше) во една Србија, на пример, а денес особено и на планот на она идиотско квазиспоменичко „воздигнување“. Тоа ни еден Милошевиќ не го правеше! Од друга страна, не мислам дека и онаа, таканаречена, западна цивилизација е имуна на такви дисконтинуитети, напротив, ама сепак, тие таму се само на ниво на инциденти. Таму историските и, особено, културните/уметничките дисконтинуитети, во извесна смисла, се континуитет или надградба на постојното. Дури и кога „уриваат“, кажано метафорично, секако, „уриваат“ со идеи, со ремек-дела. Филозофијата на мечот, или на уривањето, ако сакате, не е својствена на големите култури! Што, инаку, беше Модерната, ако не „уривање“ на сè што како уметност, како мисла, постоеше пред неа? Ама, повторно, таа Модерна ги донесе: импресионистите, фовистите, апстрактната уметност, Матис, Ван Гог, Пикасо..., ама не ги уништи, не ги запали сите претходни! Кај нас нормалноста стана инцидент, а дисконтинуитетот – нормалност! (А, во оваа насока, фрапантно ми се наметнуваат сличностите на „груевизмот“ и неговиот клучен продукт наречен „Скопје 2014“, со некогашните уривачки апетити на, таканаречената, исламска држава!).

Но, проблемот е што дисконтинуитетите на злосторничкото здружение како непречено да продолжуваат и денес, во секој сегмент од културата во државава. А, впрочем, обидите за уривање на Универзалната сала – онаа којашто еден културофоб се осмели дури да ја нарече и „лименка“ – не се во ништо поразлични од методите на „Скопје 2014“: ова ќе го урнеме, а ќе ви изградиме нешто уште постаро! Добро, овде станува збор за градење на „нешто поново“, ама зарем немаат право на збор и избор не само граѓаните на градот, туку ни стручната јавност. Зарем ние немаме никакво чувство на почит кон традицијата и кон помошта што некои му ја пружиле на овој град, зарем толку некому му пречи таа „лименка“ во неговите мафијашко-урбани аспирации за тој простор?

Конечно, и новата министерка ќе мора да каже збор-два за случајот и, се надевам, да застане на вистинската страна, иако Универзална сала е објект на градот. Ама е објект и на културата на целата држава! Поточно, таа и таква Универзална сала требаше досега да биде прогласена за културно наследство и тоа може да се направи дури и денес. За цирка пет минути, ако се сака, се разбира,

да се разбие овој континуитет на злосторнички потфати! А, не на листата на тоа и такво културно наследство сè уште: да се тртка онаа чудовишна Триумфална порта, оној Музеј на хоророт, малоумната спомен кука на Мајка Тереза (сега сосе „гробон“ на Плоштадот)..., Плаошник..., итн. Или онаа, таканаречена, Управа за заштита на културното наследство има поаметна работа?

Впрочем, пред Министерството за култура стои обемната и сложена задача конечно да се запре дисконтинуитетот наметнат од груевистичкиот режим во културата, во сите сегменти: од концепирањето на буџетот, преку распределбата на средствата (главно етно-партистка и пријателска!), етничката поделба на директорските места, партиските, наместо стручни вработувања, и слично. Еднаш мора да разбереме дека тој дисконтинуитет прескапо ја чинеше македонската култура, а континуитетот со тој дисконтинуитет, де факто, е продолжување на злосторничката политика на бившиот режим. Впрочем, сето тоа, повторно, се прекршува токму во централното градско подрачје и она ругло што сè уште стои таму. Зашто тоа е највидливото, очигледното пркосење на здравиот ум и традицијата на модерно Скопје, тоа е доказ за силината на дисконтинуитетот без оглед колку тој е монструозен и злосторнички само ако е исплатлив... а, Впрочем, и „гробон“ на Мајка Тереза среде Плоштадот, или продолжувањето на дивеењето на урбаната мафија: во Дебар Маало, во Карпош, во Аеродром... не е ништо друго туку само втор дел од оној насилнички хорор филм снимен од „налудничавиот провинцијалец“! И, мора ли, навистина, и оваа власт да биде продуцент на продолжението на тој филм?

* * *

Општествата без континуитет, особено во културата и уметноста, се осудени на варваризација и декаденција, на турбулентни превирања и ломови и, во суштина, на бавно и незапирливо умирање. Интелектуално, се разбира, и културно, и уметничко! Зашто немањето континуитет во културната и уметничката мисла – или, ако сакате, неспособноста на општеството да го осигури тој континуитет – значи отворен фронт за секаков тип шизофрени инсталации од позиции на: сила, пари и моќ. И, сето тоа нам ни се случува сега, и тука. Тие дисконтинуитети, односно актуелните континуитети со дисконтинуитетите, „надградени“: со аматеризмот и дилетантизмот,

со нестручноста и некомпетентноста, со немањето соодветни идентификации..., го склопуваат грдиот мозаик на македонската култура денес, но и на целото општество.

Она, пак, што реално дополнително застрашува е: дали *Годо* навистина ќе се појави? И – ќе промени ли нешто?!

*(Авторот е историчар на уметност и ликовен критичар. Од 1979 година објавува критики и есеи за македонската и интернационалната уметност и култура во дневни весници и списанија („Нова Македонија“, „Дневник“, „Утрински весник“, „21“, „Разглед“, „Пулс“, „Културен живот“, „ЗУМ“ и други). Автор е и на неколку монографии за македонски ликовни уметници (Благоја Чушков, Глигор Чемерски, Илија Кочовски, Венијамин Хаџи Наумов и други, како и е-книги „КУЛТУРА“ и „Записи од подземјето“ 1 и 2 ...). Автор е на повеќе ТВ-емисии за македонската ликовна уметност („Од икона до икона“, „Во потрага по ...“, „Симон Шемов“, како и на сценариото на документарниот филм за уметникот Танас Луловски „Не чепкај со валкани раце“). Бил заменик министер за култура (1993-1996) и основач и прв директор на Националната галерија на Македонија (2003-2007). Член е на AICA, ICOM и EGMUS и е автор на македонскиот дел на *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*)*

МАКЕДОНСКИОТ ДРЖАВЕН СУБЈЕКТИВИТЕТ И МУЛТИКУЛТУРЕН КОНТИНУИТЕТ

АНА ЧУПЕСКА

АКТУЕЛНА Е ЕДНА
СПЕЦИФИЧНА НОВИНА
ВО ПОГЛЕД НА
КОНТИНУИРАНАТА ЗАЛОЖБА
НА ДРЖАВАТА ДА ГО НЕГУВА
МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ,
ПОВРЗАНА СО
ДОНЕСУВАЊЕТО НА
НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЈА
ЗА ЕДНО ОПШТЕСТВО ЗА СИТЕ
И ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗАМ.
ПАТЕМ, ЕДИНСТВЕНА ВО
ЕВРОПА ОД ВАКОВ ВИД,
КОЈА ДОБИ НАЈВИСОКИ
МОЖНИ РЕЦЕНЗИИ ОД
РЕФЕРЕНТНИ НАУЧНИ
АВТОРИТЕТИ И ПОСЕБНИ
ПОФАЛБИ ОД ВИСОКИОТ
КОМЕСАР ЗА НАЦИОНАЛНИ
МАЛЦИНСТВА НА ОБСЕ.
ИМЕНО, СТРАТЕГИЈАТА ИМА
НАМЕРА ДА ГИ НАДМИНЕ
ОГРАНИЧУВАЊАТА
НА НОРМАТИВНИТЕ
МУЛТИКУЛТУРНИ АСПЕКТИ
НА МАКЕДОНСКИОТ
ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМ
ПРЕКУ СТИМУЛИРАЊЕ НА
ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗМОТ И
ДА ГО ЗГОЛЕМИ КОНТАКТОТ
МЕЃУ КУЛТУРИТЕ

Мултикултурализмот е општествен факт, а не некоја посакувана или помалку посакувана политичка дестинација. Во светот, имено, не постојат културно хомогени и идентитетско еднозначни социеталности, сепак, постојат такви држави кои имаат тенденција да ја хомогенизираат културата по пат на нормативно-ексклузивистични и радикално-републикански решенија. За среќа, Република Северна Македонија ниту е, ниту била таква како последниве, туку припаѓа на оние полибералните, кои го признаваат, негуваат и постојано го надградуваат општествениот факт на мултикултурализмот.

Во нашата земја, имено, фактот на мултикултуралноста е реифициран и предметен на ниво на конкретен политички систем. Тоа, пак, и не е некоја посебна новина за нас, имајќи предвид дека ни е позната хронолошката траекторија на развој што се следи во

континуитетот на изградбата на државно-правниот субјективитет. И тоа: прво, со Крушевската Република – кога во Крушевскиот манифест се прави јасна разлика меѓу отпорот кон отоманската власт,

наспроти потребата од солидарност со „обичните луѓе“ т.н. „нашите браќа“ – Арнаути, Турци, и слично; потоа со мултикултурните антифашистички бригади и консеквентниот АСНОМ, кога за Првото македонско Народно собрание се прокламира „слободата и рамноправноста на сите народности во Македонија“; со воспоставувањето на независната македонска држава од 90-тите, а се конституира универзалистичкиот концепт на граѓанство, кој за многу кратко време ќе ги надмине своите ограничувања и ќе биде надополнет со мултикултуралното/диференцијално граѓанство преку Охридскиот рамковен договор во 2001 година – што е конститутивен акт.

Така, денес имаме авангарден и ретко позитивен пример на либерален акомодативен мултикултурализам, кој подразбира, пред сè, неколку **нормативни** нивоа кои ќе заокружат конкретен и специфичен политички систем, и тоа преку: I. гарантираното претставување; II. групноспецифични права; III. деликатно консоцијативно решение на споделување на моќта (Power-Sharing) кое се состои од неформализираното владино коалицирање и формалната иновација за задолжителна примена на редуктивното вето, т.н. „Бадентеров принцип“, за сите области кои се од исклучително значење за малцинските заедници. Мајскиот договор ги дефинира детално тие области, а денес, еве, нели зборуваме и за прв вице-премиер и за премиер Албанец. Во нашата држава, имено, е воспоставен мултикултурен модел од **нетериторијален** тип, како би се избегнало федерализирање на земјата кое, евентуално, би следело етнички граници. Тоа се конституантите на македонската мултикултурна акомодација во нормативен преглед.

Актуелните политики кои го одржуваат континуитетот на мултикултурализмот

Денес, во 2020 година, со сигурност можеме да кажеме дека македонскиот политички систем соодветно одговара на сите предизвици поврзани со фактот на мултикултуралноста. Па така, на пример, и самиот Охридски рамковен договор во континуитет се надградува и допрецизира. Токму тоа се случи со донесувањето на новиот т.н. „Закон за употреба за јазиците“, кој има цел да овозможи што е можно поголема етно-културна правда, односно т.н. помошна правда кон веќе установени права врзани за Рамковниот договор и посебно амандманот 5 од Уставот. Целта на овој Закон беше на заедниците

да им се олесни комуникацијата со органите на власта, и оттука, Законот пропишува точно во кои ситуации ќе се употребува јазикот, имено, дека тој нема да се употребува во меѓународна комуникација, туку во комуникацијата со органите на власта, нотарските служби, судски постапки¹, и слично.

Поентата е услугите на државата да бидат достапни за сите подеднакво или да се гарантираат т.н. асистентски права. Со поголемата достапност на државните услуги, пак, се очекува поголема лојалност кон државата. Дополнително, самиот Закон ги инвалидизира обидите за било какво федерализирање или локализирање и јазична геотизација во конкретна област, бидејќи се очекува дисперизираниот употреба на јазикот, фактички, да овозможи достапност – сите органи да бидат поблиску до помалубројните заедници. Специфичноста околу двојазичноста на униформите, на пример, лежи во

тоа што таа се однесува само на подрачјата каде што има потреба за тоа, и тоа според процентуалната застапеност од 20%, што значи дека во Тетово може да има, но во Струмица нема да има потреба од такви униформи. Двојазичноста на униформите, што е најважно, се однесува на симболички аскрипции, а никако не на системот за командување во полицијата. Последново е од суштествено значење².

Уште повеќе, мултикултурното акомодирање, денес е надградено и со стипулации содржани во самиот *Преспански договор*, кој

СТРАТЕГИЈАТА
ПРОМОВИРАНА ОД
КОАЛИЦИЈАТА МОЖЕМЕ,
ПРЕДВОДЕНА ОД СДСМ, Е
ЕДИНСТВЕНАТА ВАКВА ВО
ПОНОВАТА МАКЕДОНСКА
ИСТОРИЈА ШТО
ГАРАНТИРА ЕТНИЧКА
ДЕЕКСКЛУЗИВИЗАЦИЈА НА
ПОЛИТИКАТА И ДЕКЛАРИРА
КУЛТУРНА ХЕТЕРОГЕНОСТ
НАДМИНУВАЈЌИ ГИ
ПРОБЛЕМИТЕ НА ЕТНО-
КОРПОРАТИВИЗМОТ
И СУСПЕНДИРАЈЌИ ЈА
КОМОДИФИКАЦИЈАТА НА
ЕТНИЧКИОТ ГЛАС. НЕШТО
ШТО БЕШЕ НЕЗАМИСЛИВО
ДО НЕОДАМНА. ОВАА
СТВАРНОСТ, НЕ САМО ШТО
Е ЕДИНСТВЕНАТА НАДЕЖ ЗА
ОПСТОЈУВАЊЕ И НЕГУВАЊЕ
НА МАКЕДОНСКОТО
МУЛТИКУЛТУРНО
ОПШТЕСТВО, ТУКУ Е
И РЕДОК ПРИМЕР НА
УСПЕШНА ПОЛИТИКА НА
СОЖИВОТ. ОЧЕКУВАЊАТА
СЕ ДА СЕ КВАЛИФИКУВА
КАКО BEST CASE EXAMPLE.
ЗАТОА Е ВАЖНО ДА БИДЕ
СПРОВЕДЕНА ДОСЛЕДНО

1 Во врска со судските постапки, стручната јавност изрази сериозна скепса околу законското решение заради комплексноста на судските процеси и проблемите при имплементирањето на Законот.

2 Во врска со овој Закон, вредно е да се спомене дека покрај оправданата принципиелна и концептуална негова заснованост, она што беше предмет на критика е неговиот текст.

во еден дел го деексклузивираа поимот на државјанство/или во пасошите т.н. поим „nationality“. Односно, од моноетнички, културно хегемонски и ексклузивистички кон siderации се реформулираше и пропиша соодветно инклузивен одговор кој ја одразува македонската мултикултурна социјална реалност. Имено, „националноста“ (патем исклучително контроверзен поим) во пасошот не е повеќе ексклузивистички аскрибирана, како единствено македонска, туку ги вклучи сите другите групни културни идентитети кои не се идентификуваат само како етнички македонски: албански, турски, српски, бошњачки, ромски и други. Терминот nationality не е ексклузивно етно-македонски, туку елегантно пропишано ново решение (nationality: Macedonian/Citizen of Republic North Macedonia).

Со ова инклузивно се конципираше „пасошката националност“, т.е. поимот на државјанството, на граѓанството, наместо клаустрофобично да се конзервира само еден културен идентитет: македонскиот. Со тоа се призна постоењето на целосен граѓански статус за сите граѓани на земјата и тоа меѓународно се верификува. Бидејќи, да зборуваме за националноста во пасошот како за етнонационалност е размислување типично за еден радикален наци-републиканизам, којшто е непримерен на мултикултурните околности на 21 век.

Стратегијата оди подалеку од нормативната рамка

Актуелна е и уште една специфична новина, во поглед на континуираната заложба на државата да го негува мултикултурализмот, поврзана со донесувањето на националната *Стратегија за едно општество за сите и интеркултурализам*. Патем, единствена во Европа од ваков вид, која доби највисоки можни рецензии од референтни научни авторитети и посебни пофалби од високиот комесар за национални малцинства на ОБСЕ. Имено, Стратегијата има намера да ги надмине ограничувањата на нормативните мултикултурни аспекти на македонскиот политички систем преку стимулирање на интеркултурализмот и да го зголеми контактот меѓу културите. Значи, Стратегијата е донесена заради свесноста за недоволноста на нормативните гаранции и потребата од конкретна интеркултурна комуникација.

Со други зборови, Стратегијата оди подалеку од нормативната рамка и ја збогатува со социетални стимулации. Тука не станува збор за укинување на нормативно гарантираната мултикултуралната акомодација, туку за нејзино надополнување со стимулациите на

интеркултурален контакт. Од тоа се очекува зголемено ниво на општествена кохезија со паралелна гаранција за презервирање на културните посебности³. Оваа заложба за конкретни политики на интеркултурализам доби особено висока поддршка од Европската Унија.

Стратегијата промовирана од коалицијата МОЖЕМЕ, предводена од СДСМ, е единствената ваква во поновата македонска историјата што гарантира етничка деексклузивизација на политиката и декларира културна хетерогеност, надминувајќи ги проблемите на етно-корпоративизмот и суспендирајќи ја комодификацијата на етничкиот глас. Нешто што беше незамисливо до неодамна.

Оваа стварност, не само што е единствената надеж за опстојување и негување на македонското мултикултурно општество, туку е и редок пример на успешна политика на соживот. Очекувањата се да се квалификува како best case example. Затоа е важно да биде спроведена доследно, онака како што е замислена – иако тоа ќе придонесе кон обезвреднување на политичките кариери на „етничките професии“, „етничките политичари“ и „кариерните националисти“.

Најактуелно деновиве, а во контекст на континуираното надградување на моделот на македонскиот мултикултурализам, е поврзано и со резултатите од последните Парламентарни избори во Република Северна Македонија. Како што е познато, во моментот споделувањето на моќта во извршната власт се остварува преку коалицијата на ДУИ и МОЖЕМЕ, а новината во управувањето која произлегува од нивниот коалициски договор, е гарантираното место за прв вицепремиер Албанец, за

ВО МОМЕНТОТ,
СПОДЕЛУВАЊЕТО НА
МОЌТА ВО ИЗВРШНАТА
ВЛАСТ СЕ ОСТВАРУВА ПРЕКУ
КОАЛИЦИЈАТА НА ДУИ И
МОЖЕМЕ, А НОВИНАТА
ВО УПРАВУВАЊЕТО КОЈА
ПРОИЗЛЕГУВА ОД НИВНИОТ
КОАЛИЦИСКИ ДОГОВОР, Е
ГАРАНТИРАНОТО МЕСТО
ЗА ПРВ ВИЦЕПРЕМИЕР
АЛБАНЕЦ. СТАНУВА ЗБОР
ЗА ФОРМАЛИЗИРАЊЕ
НА Т.Е. МЕЃУЕТНИЧКО
КООДЛУЧУВАЊЕ ВО
ИЗВРШНАТА ВЛАСТ. ВО
ОВАА ФАЗА НА ТЕКОВНАТА
ИЗМЕНА НА ДЕЛОВНИКОТ
НА ВЛАДАТА, ЕДИНСТВЕНО
МОЖЕ ДА СЕ НАДЕВАМЕ
ДЕКА ПРОСКРИПЦИЈАТА
НЕМА ДА БИДЕ ИСКЛУЧИВО И
ЕДИНСТВЕНО РЕЗЕРВИРАНА
ЗА ВТОРАТА ПО БРОЈНОСТ
ЗАЕДНИЦА, Т.Е. ДЕКА
ЌЕ ОСТАВИ ПРОСТОР
ЗА ВКЛУЧУВАЊЕ И НА
ОСТАНАТИТЕ ЗАЕДНИЦИ.
ВТОРАТА НОВИНА ОД
НАЈНОВИОТ КОАЛИЦИСКИ
ДОГОВОР Е ДЕКА 100 ДЕНА
ПРЕД ИСТЕКОТ НА МАНДАТОТ
– ПРЕМИЕР, АЛБАНЕЦ
ТРЕБА ДА ЈА ПРЕЗЕМЕ ТАА
ФУНКЦИЈА

³ За Стратегијата види на страна 14.

што е потребно да се измени Деловникот на Владата или Законот за Влада (што е во тек). Станува збор за формализирање на т.е. меѓуетничко коодлучување во извршната власт. Вид на power sharing (споделување на моќ). Во оваа фаза на тековната измена на Деловникот на Владата, единствено може да се надеваме дека проскрипцијата нема да биде исклучиво и единствено резервирана за втората по бројност заедница, т.е. дека ќе остави простор за вклучување и на останатите заедници. Сепак, за оценките на ефектот од ова ќе треба да причекаме. Втората новина од најновиот коалициски договор е дека 100 дена пред истекот на мандатот – премиер, Албанец, треба да ја преземе таа функција. Слично и овде, во оваа фаза можеме само да се надеваме дека етничката исклучивост нема да биде единствениот критериум за преземањето на функцијата.

Целовитоста на земјата не може да опстане без зачувување на посебностите

Накратко, очигледен е континуитетот во обезбедувањето на нормативните гаранции на мултикултурна акомодација на земјата, иако, неретко, впечатокот е дека акомодирањето е доминантно резервирано за двете најдоминантни заедници: македонската и албанската. Исто така, очигледно е дека нормативните гаранции не се доволни за поголема општествена кохезија која толку многу ѝ недостига на земјата – а која се дестимулира од оние политичари кои немаат ништо друго да понудат освен етничка агенда.

Како и да е, она што треба да го знаеме е дека ниту еден мултикултурен систем не останал здрав и не се развил само потпирајќи се врз политиките за правни акомодативни гаранции, без да овозможи контакт на културите преку стимулирање и на интегративни политики. Акомодацијата, имено, без интеграција не е можна, а целовитоста на земјата не може да опстане без зачувување на посебностите. Но, и обратното е точно – невозможно е посебностите да егзистираат како такви, надвор од целината. Феноменологијата на односот меѓу заедницата и посебноста, всушност, ја подразбира токму таа дијалектичка релационост. Едноставно кажано, потпирањето само врз акомодацијата (посебно само на нормативната) може да доведе до дезинтеграција, додека потпирањето само врз интеграцијата може да доведе до асимилација и културна хегемонија на мејнстрим културата.

КАКО ПОЗИТИВЕН ПРИМЕР МОЖЕМЕ ДА ЈА ТРЕТИРАМЕ И СТРАТЕГИЈАТА ЗА ЕДНО ОПШТЕСТВО ЗА СИТЕ И ЗА ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗАМ, КАКО И МУЛТИКУЛТУРНИТЕ ПРИНЦИПИ ВРЗ КОИ Е ЗАСНОВАНА КОАЛИЦИЈАТА МОЖЕМЕ, ОСЛОБОДЕНА ОД ЕКСКЛУЗИВНИТЕ ЕТНИЧКИ ПРЕДЗНАЦИ. ПРОБЛЕМИТЕ ГИ ЗНАЕМЕ И ТРЕБА ПОД ИТНО ДА СЕ САНИРААТ, А ТИЕ РОТИРААТ ОКОЛУ: РЕГУТАЦИЈАТА НА КАДРИТЕ ПО ЕТНО-СПОИЛ СИСТЕМ, НАМЕСТО МЕРИТ; ОКОЛУ КВАНТИТАТИВНАТА ЗАВИСНОСТ ЗА УЖИВАЊЕТО НА ПРАВАТА (ФАМОЗНИТЕ 20%) ШТО, ИСТО ТАКА, Е АНАХРОНА ПОЗИЦИЈА; ОКОЛУ ЗЛОУПОТРЕБИТЕ СО TRADE OFF-ОТ НА ЕТНИЧКИОТ ГЛАС, А СО ТОА И „ОДГРАЊУВАЊЕ“ НА ЕТНИКУМИТЕ И УНИШТУВАЊЕ НА НИВНИОТ КАПАЦИТЕТ НА ЦИВИЛНОСТ; ВО КРАЈНА ЛИНИЈА, ВО ОТСУСТВО НА КОМБИНАЦИЈА НА ГРАЃАНСКО-ДИФЕРЕНЦИЈАЛНА КОНСТИТУЦИЈА, ИТН.

Оттука, двете техники ќе мора деликатно да се применуваат и комбинирани да се надополнуваат ако се сака да се остане под едно исто политичко небо. За таа цел, денес, потребна е поголема посветеност на интегративните и кохезионите интеркултурни политики кои ќе го прошират својот видокруг надвор од двете најдоминантни културни групи (македонската и албанската).

Во тој правец, впрочем, како позитивен пример можеме да ја третирате и Стратегијата за едно општество за сите и за интеркултурализам, како и мултикултурните принципи врз кои е заснована коалицијата МОЖЕМЕ, ослободена од ексклузивните етнички предзнаци. Проблемите ги знаеме и треба под итно да се санираат, а тие ротираат околу: регрутацијата на кадрите по етно-споил систем, наместо мерит; околу квантитативната зависност за уживањето на правата (фамозните 20%) што, исто така, е анахрона позиција; околу зло-

употребите со trade off-от на етничкиот глас, а со тоа и „одграѓување“ на етникумите и уништување на нивниот капацитет на цивилност; во крајна линија, во отсуство на комбинација на граѓанско-диференцијална конституција, итн.

Ова е минимумот што треба под итно да се среди. Накратко, македонскиот државен субјективитет за да опстои во рамките на своите мултикултурни капацитети, ќе мора овие нешта да ги земе предвид, во спротивно, а во контекст на регионалните безбедносни предизвици, нема да може да се справи со современите закани.

(Авторката е вонреден професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје)

МУЗАТА И САТИРОТ

ДРАГАН ПОПОВСКИ

(Авторот е електроинженер, со карикатура се занимава педесет години. Покрај учества на изложби на карикатури во земјава и во странство, објавува во „Остен“, „Нова Македонија“, „Пулс“, „Утрински весник“, „Коза ностра“)

ЕВРОПСКАТА СТРАТЕГИЈА ЗА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ЗА 21 ВЕК

ЕЛЕОНОРА ПЕТРОВА

РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЈА СЕ УШТЕ
НЕМА СТРАТЕГИЈА ЗА
КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО,
ИАКО ТАА Е ПОДОЛГО
ВРЕМЕ ВО ПОДГОТОВКА.
ВО НАЦИОНАЛНАТА
СТРАТЕГИЈА ЗА РАЗВОЈ НА
КУЛТУРАТА ВО РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА ЗА ПЕРИОДОТ
2018-2022 ГОДИНА,
КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО
НЕ Е ДОВОЛНО ПРЕЦИЗНО
ПРЕТСТАВЕНО, ИСПУШТЕНИ
СЕ ЗНАЧАЈНИ ЕЛЕМЕНТИ
КОИ ГО ДЕФИНИРААТ,
НЕ СЕ НАПРАВЕНИ
ЦЕЛОСНИ АНАЛИЗИ ПРИ
ПРЕДЛАГАЊЕТО НА КРУПНИ
ПРОМЕНИ ВО ЗАКОНСКАТА
РЕГУЛАТИВА И ЗАТОА
Е ОСОБЕНО ЗНАЧАЈНО
ДОНЕСУВАЊЕТО НА
СТРАТЕГИЈАТА, КОЈА ЌЕ ГИ
ДЕФИНИРА СИТЕ ВАЖНИ
ФАКТОРИ КОИ ЌЕ ПОМОГНАТ
ЗА ВИСТИНСКО И КОРИСНО
РАБОТЕЊЕ ВО СФЕРАТА НА
КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

Насловот на текстот е позајмен од документот на Советот на Европа: „Златна колекција на добрите практики“ (European Heritage strategy for 21st century, The Golden collection of good practices), кој оваа институција го презентира во текот на 2019 година. Претходно, Европската Унија ја прогласи 2018 година како Година на европското културно наследство и со тој чин го стави културното наследство во фокусот на интересот на пошироката европска јавност.

Културното наследство, и покрај неговото значење за културата на една земја, за културата во светски рамки, воопшто, очигледно сè уште се бори за видливост во рамките на европските институции и на институциите во секоја земја одделно.

Република Северна Македонија сè уште нема стратегија за културното наследство, иако таа е подолго време

во подготовка. Во Националната стратегија за развој на културата во Република Македонија за периодот 2018-2022 година, културното наследство не е доволно прецизно претставено, испуштени се значајни елементи кои го дефинираат, не се направени целосни

анализи при предлагањето на крупни промени во законската регулатива и затоа е особено значајно донесувањето на стратегијата, која ќе ги дефинира сите важни фактори кои ќе помогнат за вистинско и корисно работење во сферата на културното наследство.

Ситуацијата со заштитата на културното наследство е во состојба на мирување

Управата за заштита на културното наследство, врз основа на посочениот документ на Националната стратегија за култура, изработи Нацрт-национална стратегија за заштита и користење на културното наследство (2019-2023), која не е ниту прифатена, ниту одбиена, ниту, пак, коментирана, а ситуацијата со заштитата на културното наследство е во состојба на мирување.

Со цел да ја приближиме Европската стратегија за наследство и да посочиме како функционираат европските вредности, би сакале да ги презентираме стојалиштата коишто европските институции ги предложиле за сферата на културата и особено за културното наследство.

Задачата на европските институции оди во насока на вклучување на социјалниот живот во културното делување, со ставање на поголема видливост и фокус на културното наследство во општеството. Тоа подразбира вклучување на поголем број граѓани и локални власти во капитализација на наследството:

- градење на можности културното наследство да биде попристапно за сите;
- употреба на културното наследство за трансмисија на фундаменталните вредности на Европа и европското општество;
- промоција на културното наследство како движечка сила за меѓукултурниот дијалог и толеранцијата;
- охрабрување на локалните иницијативи за промоција на културното наследство;
- поддршка на интеркултурните проекти и јавното приватно партнерство во промоцијата на конзерваторските проекти во сферата на наследството;
- помагање на процесот на интеграција и интеркултурни проекти кои го промовираат наследството.

Горенабројаните насоки во Европската стратегија за културно наследство во 21 век покажува дека социјалната компонента е вметната во релациите меѓу културното наследство, општеството и граѓаните и претставува трансмисија на демократските вредности во сите сфери на живеењето.

Културното наследство како финансиска инвестиција

Покрај социјалната компонента за зачувување на културното наследство, особено значење има и економската компонента. Заради овој факт, културното наследство може да се третира и како извор на финансиска инвестиција во општеството. Во таа смисла, преку културното наследство може да се создаваат нови работни места и нови производствени можности:

- да се промовираат вештините и професионализмот во заштитата на културното наследство;
- да се реализираат студии за: конзервација, рехабилитација, планирање и инфраструктура на одредени локалитети;
- да се земе предвид одржливиот развој во туризмот, поврзан со културното наследство;
- да се употреби традиционалното знаење и вештини во промоција на наследството;
- да му се даде не само локално, туку и регионално и пошироко значење на наследството, правејќи го на тој начин поатрактивно и попознато;
- да се употребат новите технологии со цел да се заштити, реставрира и конзервира наследството.

ЗА ПОГОЛЕМА ДИНАМИЧНОСТ НА НАЦРТ-СТРАТЕГИЈАТА, ВИДЛИВОСТ НА ЗНАЧАЈНИТЕ ТРЕНДОВИ ВО ЗАШТИТАТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО И ПРИБЛИЖУВАЊЕ КОН ЕВРОПСКАТА СТРАТЕГИЈА ВО ЗАШТИТАТА, ПОТРЕБНО Е ОДРЕДЕНО ВООПШТУВАЊЕ И СКРАТУВАЊЕ НА ТЕКСТОТ КОЈ СЕ ОДНЕСУВА НА ВИДОВИТЕ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО: НЕДВИЖНОТО, ДВИЖНОТО И НЕМАТЕРИЈАЛНОТО НАСЛЕДСТВО, КОИ СЕ ДЕТАЛНО ЕЛАБОРИРАНИ ВО ЗАКОНОТ И ДРУГИТЕ ЗНАЧАЈНИ ДОКУМЕНТИ КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО, А АКЦЕНТОТ ДА БИДЕ СТАВЕН НА ИНТЕРАКТИВНИОТ ОДНОС И ПАРТИЦИПАТИВНОСТА СО ГРАЃАНСКИОТ СЕКТОР, МОДАЛИТЕТИТЕ НА ФИНАНСИРАЊЕ И ПРИСТАПОТ КОН ЗАШТИТАТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО. НА ТОЈ НАЧИН НАЦРТ-СТРАТЕГИЈАТА ЌЕ СЕ ПРИБЛИЖИ ДО ЕВРОПСКИТЕ СТАНДАРДИ

И, можеби, најзначајно од сè, е да се создадат нови модели на менаџирање со наследството, за да се осигури бенефит од економското дејствување. Оваа економска компонента се фокусира на релацијата меѓу: наследството, просторното уредување, економијата и локалниот развој, кои се во полза на промоцијата на културното наследство и одржливиот развој.

Издигнување на свеста на поединецот за културното наследство

Во сегментот знаења и едукациски компоненти, фокусот е поставен на релациите меѓу наследството и фондусот на знаења за областа која го покрива издигнувањето на свеста на поединецот за културното наследство, обуките и истражувањата.

Во таа насока се охрабруваат младите луѓе да се поврзат повеќе со наследството:

- да се инкорпорира што повеќе културното наследство во училишните програми;
- да се подзасили креативноста во образовниот процес за наследството;
- да се обезбедат обуки за поврзување на професионалците и непрофесионалците со сферата на заштитата;
- да се изгради систем на професионалци во заштитата;
- да се промовираат знаењето и вештините за културното наследство;
- да се охрабрат и поддржат мрежи кои ќе се грижа за наследството;
- да се создадат студии и истражувачки програми кои ќе ги рефлектираат потребите за презентација, зачувување и поголема видливост на културното наследство.

Да создадеме вистински вредности во зачувувањето на наследството

Сево ова што е посочено во Насоките за стратегијата на културното наследство во Европа е применливо во нашите напори да создадеме вистински вредности во зачувување на наследство.

Нацрт-стратегијата на Управата за културно наследство содржи анализа на постојната ефикасност во сферата на заштитата,

чувањето и користењето на културното наследство. Елаборирана е и дејноста на заштитата на културното наследство, како и детално: недвижното, движното и нематеријалното културно наследство.

Дадени се општите карактеристики за поединечните категории на наследството и нивните специфични проблеми, како и потребите за унапредувањето на заштитата. Најзначаен е сегментот за: стратешките цели на заштитата на културното наследство; јакнењето на ефикасноста на заштитата и, особено, одржливото користење на културното наследство. Тоа е прикажано со развојот на политиките на финансирање преку одржливо користење на културното наследство. Важен елемент на Нацрт-стратегијата е јакнењето на граѓанската свест во заштитата на културното наследство и неговото одржливо користење.

Она што е особено значајно за видливоста на културното наследство во Европа во последните години е: начинот на соодветна презентација, афирмација и научната верификација на културното наследство. Сето тоа го содржи Нацрт-стратегијата за заштита и користење на културното наследство.

На крајот, постојат и специфични цели и мерки коишто би требале да се преземат во сферата на наследството. Она што е посебно посочено во вториот дел на Нацрт-стратегијата се: целите на поврзување на граѓанското општество со културното наследство; начините на финансирање на дејноста на наследството; економско користење на културното наследство и, на крајот: визија, стратегија, цели и мерки за негово спроведување. Ваквиот пристап дава можности за инкорпорирање на европските вредности кон кои тежнееме, не само во сферата на културата.

НОВИОТ ПРИСТАП ВО ГРИЖАТА ЗА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ЕВРОПА Е НАСОЧЕН ВО ВКЛУЧУВАЊЕТО НА ГРАЃАНИТЕ ВО ЗАШТИТАТА НА НАСЛЕДСТВОТО И ЧОВЕКОВАТА ОКОЛИНА, ОДНОСНО ПОДИГАЊЕ НА НИВНАТА СВЕСТ ЗА ОВИЕ ОБЛАСТИ, КАКО ПРЕДУСЛОВ ЗА ПОХУМАНО ФУНКЦИОНИРАЊЕ НА ОПШТЕСТВОТО. СИТЕ ПРОБЛЕМИ ВО ЕВРОПСКИТЕ ОПШТЕСТВА КОИ СЕ ЈАВИЛЕ ВО ПОСЛЕДНИТЕ ДЕЦЕНИИ КАКО – ЕКОНОМСКИТЕ КРИЗИ, СТАРЕЕЊЕТО НА НАСЕЛЕНИЕТО, ПРОБЛЕМИ СО ТРАНСМИСИЈАТА НА ЗНАЕЊАТА ВО ПОВЕЌЕ СФЕРИ – СЕ РЕФЛЕКТИРААТ И ВО НАСЛЕДСТВОТО. ЗАТОА, КОНЦЕПТОТ НА СОЦИЈАЛНАТА, ЕКОНОМСКАТА И КОМПОНЕНТАТА НА ПРЕНЕСУВАЊЕ НА ЗНАЕЊЕТО ВО КУЛТУРАТА, ОДНОСНО ВО КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО СЕ ПОКАЖА КАКО УСПЕШНО ПРИМЕНЛИВ ВО ЕВРОПСКИТЕ СТРАТЕГИИ, КОИ МОЖАТ ДА БИДАТ АПЛИЦИРАНИ И КАЈ НАС

Разработка на идејата за интегриран менаџмент во културното наследство

За поголема динамичност на Нацрт-стратегијата, видливост на значајните трендови во заштитата на културното наследство и приближување кон Европската стратегија во заштитата, потребно е одредено воопштување и скратување на текстот кој се однесува на видовите на културното наследство: недвижното, движното и нематеријалното наследство, кои се детално елаборирани во законот и другите значајни документи кои се однесуваат на културното наследство, а акцентот да биде ставен на интерактивниот однос и партиципативноста со граѓанскиот сектор, модалитетите на финансирање и пристапот кон заштитата на културното наследство. На тој начин Нацрт-стратегијата ќе се приближи до европските стандарди, трендови и идна визија за заштитата на културното наследство.

Она што после 2018 година, односно Годишната на европското наследство, Европската Унија го промовира како значаен сегмент од нејзиното делување, е координиран и интегриран менаџмент на културното наследство.

Во Нацрт-стратегијата за културно наследство треба да се разработи идејата за интегриран менаџмент во културното наследство, како една од главните компоненти којашто ќе придонесе за етаблирање на културното наследство во културна и економска смисла.

Нов пристап во грижата за културното наследство во Европа

Новиот пристап во грижата за културното наследство во Европа е насочен во вклучувањето на граѓаните во заштитата на наследството и човековата околина, односно подигање на нивната свест за овие области, како предуслов за похумано функционирање на општеството.

Сите проблеми во европските општества кои се јавиле во последните децении како – економските кризи, стареењето на населението, проблеми со трансмисијата на знаењата во повеќе сфери – се рефлектираат и во наследството. Затоа, концептот на социјалната, економската и компонентата на пренесување на знаењето во културата, односно во културното наследство се покажа како успешно применлив во европските стратегии, кои можат да бидат аплицирани и кај нас.

Не само заради нашето тежнеење кон европските вредности и европското законодавство, туку и кон европското искуство за ме-наџирање на културата низ годините, децениите, па и вековите на-назад.

(Авторката е универзитетски професор, поранешен пратеник, заменик министер за култура, амбасадор, директор на Музејот на Македонија, директор на Управата за заштита на културното наследство, евалуатор на проекти од културата во Европската комисија)

КУЛТУРНАТА СОРАБОТКА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА СО УНЕСКО

ЛИДИЈА ТОПУЗОВСКА

ВО РАМКИТЕ НА ЧЛЕНУВАЊЕТО ВО УНЕСКО, РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА СЕКОГАШ НАСТОЈУВАЛА ДА РЕАЛИЗИРА АКТИВНА И КОНСТРУКТИВНА СОРАБОТКА СО ДРУГИТЕ ДРЖАВИ-ЧЛЕНКИ НА ОВАА ОРГАНИЗАЦИЈА, ДА ГИ ПРОДЛАБОЧИ ПРИЈАТЕЛСКИТЕ И ХУМАНИ ОДНОСИ МЕЃУ ЛУЃЕТО И ДА ПРИДОНЕСУВА СО СВОИТЕ АКТИВНОСТИ ВО ИЗГРАДБАТА НА ЕДЕН ПОУБАВ И ПОХУМАН СВЕТ БЕЗ ПРЕДРАСУДИ, ШТО Е ЕДНА ОД ОСНОВНИТЕ ЗАЛОЖБИ НА УНЕСКО ОД НЕЈЗИНОТО ПОСТОЕЊЕ. СО АКТИВНОТО ВКЛУЧУВАЊЕ ВО ПРОГРАМИТЕ И ИНИЦИЈАТИВИТЕ НА УНЕСКО, РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ВО ИЗМИНАТИОТ ПЕРИОД РЕАЛИЗИРА МНОГУ УСПЕШНИ АКТИВНОСТИ КОИ ПРИДОНЕСОА ВО УНАПРЕДУВАЊЕТО И АФИРМИРАЊЕТО НА МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРА ВО ЗЕМЈАТА И ВО СТРАНСТВО

Меѓународната културна соработка на Република Северна Македонија претставува значаен дел од севкупната соработка што нашата земја ја остварува со странство, согласно нејзините основни принципи – почитување на културната разноликост, отвореност кон другите култури и подготвеност на интеркултурен дијалог преку размена на културни содржини и реализација на заеднички проекти и програми како на билатерален, така и на мултилатерален план. Значајна улога во мултилатералната соработка е нашето полноправно членство во организацијата на Обединетите нации за: образование, наука и култура – УНЕСКО.

Нашата земја пристапи во УНЕСКО на 28 јуни 1993 година, а наредната година, во март 1994 година, со одлука на Владата востановена е Националната комисија за УНЕСКО, чиј Секретаријат, како стручно и административно тело делува во рам-

ките на Министерството за култура. Во рамките на членувањето во УНЕСКО, Република Северна Македонија секогаш настојувала да

реализира активна и конструктивна соработка со другите држави-членки на оваа организација, да ги продлабочи пријателските и хумани односи меѓу луѓето и да придонесува со своите активности во изградбата на еден поубав и похуман свет без предрасуди, што е една од основните заложби на УНЕСКО од нејзиното постоење. Со активното вклучување во програмите и иницијативите на УНЕСКО во изминатиов период, Република Северна Македонија реализира многу успешни активности кои придонесоа во унапредувањето и афирмирањето на македонската култура во земјата и во странство.

Членството во УНЕСКО овозможи интензивна соработка, особено во културата, со сите држави-членки, како и соработка на регионален план. Воедно, се интензивира соработката и со меѓународните организации од доменот на културата кои делуваат во тесна врска со УНЕСКО, како што се: ИККРОМ (Меѓународен центар за студии за заштита и реставрација на културното наследство), ИКОМ (Меѓународен комитет за музеите), Синиот штит (Меѓународна организација за заштита на културното наследство во случај на војни и природни катастрофи), ФИАФ (Меѓународна федерација за филмски архиви), ИЦТМ (Меѓународен комитет за традиционална музика), ЦИД (Меѓународен комитет за танц), ИФЛА (Меѓународна федерација за библиотеки), и други.

УНЕСКО поттикна и помогна огромен број проекти во областа на културата во нашата земја

Заради ограничениот простор ќе споменам само дел од позначајните активности реализирани во областа на културата:

- Во издавачката дејност, со финансиска помош на УНЕСКО беа објавени: „Монографија за Кочо Рацин“, поезијата на Ацо Шопов, „Антологија на македонската поезија“ и „Антологија на македонскиот кус расказ“, во рамки на едицијата на УНЕСКО – „Репрезентативни дела“, едицијата „Културното наследство на Македонија“, составена од 4 публикации: „Македонските цркви“, „Отоманските споменици“, „Културното наследство на Охрид“ и „Археолошки локалитети“ (објавени на македонски и на англиски јазик со цел презентација на земјата во светот како бесценето сведоштво за континуитетот и разновидноста на материјалната и на духовната култура на Македонија) и „Антологијата на европски народни песни“, во

еден том, на 5 странски јазици (македонски, англиски, француски, германски и руски);

- Од 2003 година, во рамките на УНЕСКО програмата на меѓународни награди, беше вклучена и Меѓународната награда на УНЕСКО за најуспешен млад поет која се доделува на Меѓународниот поетски фестивал: „Струшки вечери на поезијата“. Воедно, од УНЕСКО беше добиена и финансиска помош за реконструкција на летната сцена на Домот на поезијата во Струга, како и за дигитално средување на неговата документација. Со востановувањето на оваа меѓународна награда, секоја година, почнувајќи од 2004, УНЕСКО го објавува конкурсот и наградата за млад поет на фестивалот;
- Со донација од 64.000 долари во опрема и неколку обуки за користење на опремата, УНЕСКО го помогна основањето на Македонската новинска агенција – МИА;
- Република Македонија активно работеше на поврзувањето и соработката меѓу регионалните центри за заштита на културното наследство, како земја која прва го востанови Регионалниот центар за дигитализација на културното наследство. Со целосна финансиска помош на УНЕСКО беше адаптиран простор во Музејот на современа уметност и комплетно опремен со потребната компјутерска опрема. Регионалниот центар за дигитализација на културното наследство официјално беше отворен во февруари 2008 година, од тогашниот генерален директор на УНЕСКО, Коиширо Мацура;
- Со помош на Регионалното биро на УНЕСКО со седиште во Венеција и Владата на Италија беа организирани голем број стручни усовршувања на наши експерти во областа на заштитата на културното наследство, работилници посветени на дигитализацијата на културното наследство и на борбата против недозволената трговија со културните добра. По реализираните два регионални семинари за имплементација на Конвенцијата на УНЕСКО за недозволена трговија со културното наследство на кои, покрај претставници од областа на културата, присуствуваа и претставници на: Царина, соодветни служби на полицијата, ИНТЕРПОЛ и на италијанските карабинери, Република Македонија успеа да иницира можност

Регионалното биро на УНЕСКО во Венеција, со помош на Владата на Италија да обезбеди, со нивна логистика и средства, обука за 10 македонски учесници во Рим, во 2014 година. Обуката беше наменета за македонската полиција, Царинската служба и Управата за заштита на културното наследство;

- На наше барање, УНЕСКО во 2010 година додели ургентна поддршка од 50.000 САД \$ за реновирање на опожарениот Манастир Бигорски „Св. Јован Крстител“, кој на 30 септември 2009 година беше значително оштетен од катастрофалниот пожар;
- Во настојувањето да се развие меѓукултурниот дијалог и соработката со земјите соседи, а со цел надминување на историските предрасуди и недоразбирања, Министерството за култура од самиот почеток во 2009 година, активно учествуваше во долгорочниот проект на УНЕСКО за подготовка на заедничката патувачка изложба на тема: „Замислувајќи го Балканот“, која на 12 јуни 2014 година беше свечено отворена во Скопје, во присуство на сите национални координатори од регионот и на домашната публика. Постановката беше изложена во: Словенија, Хрватска, Србија, Босна и Херцеговина и Грција, во Атина, 2015 година, каде за најатрактивен изложбен експонат беше прогласено Галичкото знаме;
- Во изминатиот период се интензивираше и соработката со Центарот за светско наследство при УНЕСКО, како главен двигател на сите активности кои се преземаат во поглед на заштитата на локалитетите кои се наоѓаат на Листата на УНЕСКО за светско наследство. Беа реализирани значајни активности кои се однесуваат на Охридскиот регион како

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
АКТИВНО РАБОТЕШЕ
НА ПОВРЗУВАЊЕТО И
СОРАБОТКАТА МЕЃУ
РЕГИОНАЛНИТЕ ЦЕНТРИ ЗА
ЗАШТИТА НА КУЛТУРНОТО
НАСЛЕДСТВО, КАКО ЗЕМЈА
КОЈА ПРВА ГО ВОСТАНОВИ
РЕГИОНАЛНИОТ ЦЕНТАР
ЗА ДИГИТАЛИЗАЦИЈА НА
КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО.
СО ЦЕЛОСНА ФИНАНСИСКА
ПОМОШ НА УНЕСКО БЕШЕ
АДАПТИРАН ПРОСТОР ВО
МУЗЕЈОТ НА СОВРЕМЕНА
УМЕТНОСТ И КОМПЛЕТНО
ОПРЕМЕН СО ПОТРЕБНАТА
КОМПЈУТЕРСКА ОПРЕМА.
РЕГИОНАЛНИОТ ЦЕНТАР
ЗА ДИГИТАЛИЗАЦИЈА НА
КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО
ОФИЦИЈАЛНО БЕШЕ
ОТВОРЕН ВО ФЕВРУАРИ 2008
ГОДИНА, ОД ТОГАШНИОТ
ГЕНЕРАЛЕН ДИРЕКТОР НА
УНЕСКО, КОИШИРО МАЦУРА

светско културно и природно наследство, а кои беа обврска на нашата држава која има свој локалитет под заштита на УНЕСКО. Беше изготвен Нацрт-планот за управување со природното и културното наследство во Охридскиот регион, донесени се Законот за управување со Охридскиот регион како светско културно и природно наследство и Законот за прогласување на старото градско јадро на Охрид за културно наследство од особено значење. Со цел водата на Охридското Езеро да биде под целосна заштита и заедничко управување со нив од страна на нашата земја и Албанија, УНЕСКО со средства од Европската Унија ѝ помогна на албанската страна да создаде услови за пристапување на нивниот дел за впишување на листата на УНЕСКО за светско културно и природно наследство;

- Република Македонија стана дел од светската карта на држави со нематеријално културно наследство со впишување на неколку елементи – добра на репрезентативните листи на УНЕСКО, и тоа: „Чет’рсе – прославување на светите четириесет маченици“ (2013 година), „Копачката – машко соборно оро од село Драмче, Пијанец“ (2014), заедничката апликација на Македонија и Турција „Хидерлез“ и мултинационалната апликација на: Македонија, Бугарија, Романија и Молдова „Пролетно прославување – Мартинките“ (2017) на Репрезентативната листа на УНЕСКО за заштита на нематеријалното културно наследство на човештвото и со впишувањето на „Гласоечко – двогласно машко пеење во Долни Полог“ (2015 година) на Листата на УНЕСКО за загрошено нематеријално културно наследство;
- Во рамките на Програмата на УНЕСКО за одбележување на јубилеи на значајни настани и личности, Република Македонија ги одбележа следните јубилеи: 100 години од раѓањето на Мајка Тереза (2010 година), 50 години од првото одржување на Меѓународниот поетски фестивал „Струшките вечери на поезијата“ (2011) и „1100 години од упокојувањето на сесловенскиот просветител Св. Климент Охридски (2016/17 година);
- УНЕСКО го вклучи градот Битола во Мрежата на креативни градови на УНЕСКО во областа на филмот. Оваа мрежа е востановена од 2004 година и досега УНЕСКО прогласи

116 градови, од кои само 7 се од областа на филмот (Сиднеј – Австралија, Бусан – Република Кореја, Галвеј – Ирска, Софија – Бугарија, Рим – Италија, Сантос – Бразил и Битола – Македонија). Со приклучување кон мрежата, градовите се обврзуваат: да споделуваат добри практики, партнерства, за-силено да учествуваат во културниот живот и да ја интегри-раат културата во плановите за одржлив развој;

- Со помош на УНЕСКО беше основана Катедра на УНЕСКО за интеркултурни студии и истражувања при Филозофскиот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и Катедра на УНЕСКО за медиуми, дијалог и заемно разбирање при Високата школа за новинарство и за односи со јавноста. Важно е да се одбележи дека проектот: „Создавање на по-волна средина за разновидно културно изразување во македонскиот аудиовизуелен медиумски сектор“ на Катедрата за медиуми, кој беше финансиран од Меѓународниот фонд на УНЕСКО за културна разноликост, во 2013 година, беше про-гласен за најуспешен проект реализиран во рамките на овој Фонд за таа година;
- Од 1998 година, до денес, активно сме вклучени во УНЕСКО мрежите на „Здружени училишта“ и „Клубови на УНЕСКО“;
- Во рамките на соработката на УНЕСКО треба да се истакне дека Република Северна Македонија во изминатиот период особено внимание посветуваше на програмите и активностите посветени на младите. Покрај добиените стипендии од страна на УНЕСКО за млади, редовното учество на македонски претставници на форумите за млади, УНЕСКО со 36.000 евра ги поддржа трите младински клубови кои во текот на 2014 година, заедно со соодветни партнери од Република Албанија, реализираа неколку активности во рамките на проектот: „Разбирање и почитување на културната разноликост – поттик за културна соработка за, и од младите“. Целта на оваа иницијатива беше да се интензивира културната соработка меѓу младите од двете држави преку разбирање и вреднување на културните разлики и традиции преку информатичко-комуникациските технологии;
- Со цел запознавање на вредностите и значењето на културното наследство, со финансиска помош на УНЕСКО, беше

преведен на македонски јазик и отпечатен прирачникот: „Културното наследство во рачете на младите“. Прирачникот беше промовиран меѓу учениците преку проект реализиран со помош на Министерството за образование и наука.

Во изминатиот период нашата земја беше домаќин на многу значајни регионални и меѓународни конференции. Покрај безбројните состаноци на експертско ниво, значајни за регионот на Југоисточна Европа и УНЕСКО се следните:

- Првиот самит на шефови на држави на Југоисточна Европа: „Дијалог помеѓу цивилизациите“, во Охрид, 2003 година (УНЕСКО ја смета како историски настан за иднината на Југоисточна Европа, бидејќи беше прва средба на лидерите по распаѓањето на поранешната заедничка држава Југославија. Со донесувањето на Охридската декларација за дијалог и во наредните 10 години, под покровителство на УНЕСКО, се одржуваа вакви регионални самити на шефовите на држави секоја година во различни држави од регионот);
- Третата министерска конференција за културното наследство, во Охрид, 2006 година;
- Првиот министерски состанок на новата платформа под заеднички наслов: „Совет на министри за култура на земјите од Југоисточна Европа – подобрување на културата за развој“, кој се одржа во 2014 година во Охрид, на кој министрите од ЈИЕ ја усвоија Охридската декларација и Стратегијата за регионална соработка;
- Четири светски конференции за меѓурелигиски и меѓуцивилизациски дијалог, кои се реализираа во рамките на

МАКЕДОНСКОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО Е МАКЕДОНСКИОТ КУЛТУРЕН И НАЦИОНАЛЕН ИДЕНТИТЕТ. ЗАРАДИ ИСКЛУЧИТЕЛНАТА ВАЖНОСТ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ЛЕГИТИМИРАЊЕТО НА МАКЕДОНСКАТА САМОБИТНОСТ, РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ТРЕБА ДА ВЛОЖИ МАКСИМУМ НАПОРИ ЗА КОНТИНУИРАНА И БЕЗУСЛОВНА ПРИМЕНА НА КОНВЕНЦИИТЕ НА УНЕСКО ВО РАМКИ НА МАКЕДОНСКАТА ДРЖАВА, КАКО И ДА ГИ ПРЕЗЕМЕ СИТЕ МЕЃУНАРОДНО ЛЕГИТИМНИ МЕРКИ ЗА ЗАШТИТА НА МАКЕДОНСКОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО КОЕ ПОСТОИ НАДВОР ОД ГРАНИЦИТЕ НА МАКЕДОНСКАТА ДРЖАВА, ВО СОСЕДСТВОТО, НО И ВО МНОГУ ДРУГИ ДРЖАВИ КАДЕ ШТО ЖИВЕАТ МАКЕДОНСКИТЕ ИСЕЛЕНИЦИ

Глобалната агенда на ООН и УНЕСКО за дијалог меѓу цивилизациите. На конференциите во 2007 и 2010 година во Охрид, 2013 година во Скопје и 2016 година во Битола, присуствуваа над 700 учесници од сите континенти: голем број лидери од сите религии, претставници од меѓународни организации, интелектуалци од јавниот живот, уметници, медиуми од државата и странство. На овој начин, Македонија беше промовирана како земја која ги почитува: верските права, дијалогот и културната разноликост.

Како мошне значајно треба да се истакне дека во периодот 2011-2015 година, Република Македонија беше членка на Извршниот одбор, највисок орган на УНЕСКО. Со ова, нашата држава за првпат на највисоко ниво, заедно со другите членки на ова тело, се залагаше за натамошно развивање на УНЕСКО, засилувањето на меѓународната улога на оваа организација, унапредувањето на традиционалната соработка со сите држави-членки, ефикасност во работата и стимулирање на интелектуалниот и материјален потенцијал со кој располага во решавањето на глобалните проблеми со кои се соочува човештвото, а се во доменот на ООН и УНЕСКО.

Република Северна Македонија во истиот период беше членка на Меѓународниот комитет на УНЕСКО за Конвенцијата за заштита и унапредување на разноликоста на културните изразувања, што е од особена важност бидејќи за првпат беше членка во помошно тело на УНЕСКО од областа на културата.

Пристапување на Република Северна Македонија на конвенциите на УНЕСКО за заштита на културното наследство

Како држава-членка на ООН и УНЕСКО, и нашата држава е должна да ги преземе сите неопходни превентивни и други мерки во заштитата на културното наследство, почнувајќи од ратификацијата на конвенциите и другите акти на УНЕСКО. Овие акти по својата важност се над интерните акти на државата, со што и обврзуваат за почитување и за имплементирање на меѓународните регулативи.

Република Северна Македонија, со исклучок на Конвенцијата за заштита на подводното културно наследство, ги има ратификувано сите конвенции од областа на заштитата на културното наследство, и тоа: Конвенцијата за заштита на културните добра во случај

на вооружен судир, позната како Хашка конвенција и нејзините два протоколи (усвоена 1954 заедно со Првиот протокол, а во 1999 година усвоен е и Вториот протокол); Конвенцијата за мерките за забрана и превенција на недозволен извоз и трансфер на сопственоста на културните добра (усвоена во 1970 година); Конвенцијата за заштита и промоција на различноста во културното изразување (усвоена во 2003 година); Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство (усвоена во 1972 година) и Конвенцијата за заштита на нематеријалното културно наследство (усвоена во 2003 година).

Во фокусот на интересот на УНЕСКО за заштитата на културното наследство, конвенциите може да се дефинираат и како потреба на општоцивилизациски интерес за самоодржување, за развој и за сочувување на културната колективна меморија на човештвото преку заштитата на материјалните и нематеријалните културни добра. Северна Македонија, која спаѓа меѓу земјите со исклучително бога-

КУЛТУРАТА МОЖЕ ДА БИДЕ МОЌЕН ДВИГАТЕЛ ЗА РАЗВОЈ ВО СИТЕ ОБЛАСТИ НА: СОЦИЈАЛНИТЕ, ЕКОНОМСКИТЕ, ЕКОЛОШКИТЕ И ПОЛИТИЧКИТЕ АСПЕКТИ. КУЛТУРАТА МОЖЕ ДА СЕ ИНТЕГРИРА ВО НАЦИОНАЛНИТЕ ПОЛИТИКИ И ПЛАНОВИ, КАКО И ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ СТРАТЕГИИ СО ЦЕЛ ДА СЕ ПОСТИГНАТ ЧОВЕЧКИТЕ РАЗВОЈНИ ЦЕЛИ И ИСКОРЕНУВАЊЕ НА СИРОМАШТИЈАТА. ИНВЕСТИРАЊЕТО ВО КУЛТУРАТА И КРЕАТИВНОСТА ПОМАГА ВО РЕВИТАЛИЗАЦИЈАТА НА ЕКОНОМИЈАТА НА ГРАДОВИТЕ. ДЕНЕС, МНОГУ ГРАДОВИ ГО КОРИСТАТ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО И КУЛТУРНИТЕ НАСТАНИ: ЗА ДА ГО СТИМУЛИРААТ УРБАНИОТ РАЗВОЈ, ДА ГИ АНИМИРААТ ЛОКАЛНИТЕ ЗАЕДНИЦИ, ПРИВАТНИОТ СЕКТОР И ПОЕДИНЦИ, КАКО ДА И ДА ПРИВЛЕЧАТ ТУРИСТИ И ИНВЕСТИТОРИ

то материјално и нематеријално културно наследство, која во минатото, а особено во годините на транзиција, се соочуваше со појави на девастација и вандализација на културните добра, кои не се само македонски, туку и општочовечки, се соочува со алармантната потреба да вложи максимум: политички, правни, научни и финансиски напори во сочувување на културното наследство.

Македонското културно наследство е македонскиот културен и национален идентитет. Заради исклучителната важност на културното наследство во легитимирањето на македонската самобитност, Република Северна Македонија треба да вложи максимум напори за континуирана и безусловна примена на конвенциите на УНЕСКО во рамки на македонската држава, како и да ги преземе сите меѓународно легитимни мерки за

заштита на македонското културно наследство кое постои надвор од границите на македонската држава, во соседството, но и во многу други држави каде што живеат македонските иселеници.

Едукацијата и информираноста за конвенциите во областа на заштитата на културното наследство спаѓаат меѓу главните предуслови во сложениот процес на заштита. Имплементирањето на овие меѓународните акти во нашата земја претставува доближување на Република Северна Македонија до меѓународните стандарди за заштита и е од витално значење за македонското културно наследство кое е секојдневно изложено на разни искушенија (несоодветна или ненавремена заштита, уништување од човечка негрижа, организиран криминал, и слично). Затоа, сметам дека конвенциите на УНЕСКО за заштита на културното наследство треба со посебно внимание да се презентираат и вклучат во нашите образовни институции особено на факултетите за: право, археологија, царина, туризам, како и да се имплементираат од страна на надлежните институции кои, впрочем, се должни тоа да го прават, бидејќи со ратификувањето на конвенциите од страна на нашата држава, наша обврска е и да ги применуваме.

Културата има голема улога во одржливиот развој и поттикнувањето на меѓукултурниот дијалог

Потенцијалите на културата се големи, разновидни и универзални. Затоа, културата може да биде моќен двигател за развој кој влијае на целата заедница преку социјалните, економските и еколошките столбови на развој. Културата е трансверзална, се однесува на повеќе области и, како таква, влијае на сите димензии на развојот. Сепак, за да се оствари улогата на културата во одржливиот развој неопходно е да се посвети должно внимание на процесите, како и на резултатите.

Последниве години се зголемува интересирањето за културата како интегрален дел од севкупниот развој, а веќе е започнат процесот на нејзино интегрирање во одржливите развојни стратегии и политики. За да се интегрира културата во развојната агенда потребно е да се имаат: јасни цели, дефиниции, механизми, задачи, мониторинг и систем за евалуација.

УНЕСКО има: осмислена политика, законодавство, стандарди, упатства за работа, алатки за следење и оценки, програми за

градење на капацитети, меѓународни фондови, како и конкретни оперативни активности кои ја штитат и промовираат култура, кои придонесуваат за развој на капацитетите на културните институции, создавање мрежа на професионалци и активно вклучување на локалните заедници.

Во таа насока, покрај горенаведените конвенции на УНЕСКО, во процесот на интеграција на културата во развојните политики голем придонес можат да дадат повеќе иницијативи и програми, како, на пример:

- Извештајот на Светската комисија за култура и развој водена од Перез де Куелар (1996 г.), *Our Creative Diversity, Report of the World Commission on Culture and Development, led by Javier Pérez de Cuéllar*;
- Акциониот план за културни политики и развој, донесен на Конференцијата во Стокхолм (1998 г.), *Action Plan of the Stockholm Conference on Cultural Policies for Development*;
- Милениумската декларација и МДГ – Ф програмата (2000 г.), *The Millennium Declaration and MDG – F programme*;
- Меѓународната декада за образование за постојан развој (2005-2014), *International Implementation Scheme for the United Nations Decade on Education for Sustainable Development (2005-2014)*;
- УНДАФ – Развојна рамка на ОН, *United Nation Development Assessment Framework – UNDAF*;
- Глобалната агенда на ОН за дијалог помеѓу цивилизациите, *UN Global Agenda of Dialogue Among Civilizations*;
- Глобална иницијатива на УНЕСКО „Културата: мост кон развојот“. *UNESCO global initiative „Culture: a Bridge to Development“*;
- Целите за постојан развој на ООН, 2016 г.. *UN Sustainable Development Goals*.

Горенаведените програми и документи се одлични инструменти како да се интегрира културата во развојните политики и процеси, користејќи ги нивните: иницијативи, истражувања, резултати и препораки.

Културата може да биде моќен двигател за развој во сите области на: социјалните, економските, еколошките и политичките аспекти.

СО ПРОМОВИРАЊЕ НА ПОЧИТУВАЊЕТО НА КУЛТУРНАТА РАЗНОЛИКОСТ МОЖЕ ДА СЕ ЗАЈАКНЕ И УНАПРЕДИ МЕЃУКУЛТУРНИОТ И МЕЃУРЕЛИГИСКИОТ ДИЈАЛОГ, ДА СЕ ИЗБЕГНАТ КОНФЛИКТИТЕ И ДА СЕ ЗАШТИТАТ ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА НА МАРГИНАЛИЗИРАНИТЕ ГРУПИ, ВО РАМКИТЕ, И ПОМЕЃУ НАЦИИТЕ, СО ШТО СЕ КРЕИРААТ ОПТИМАЛНИ УСЛОВИ ЗА ПОСТИГНУВАЊЕ НА РАЗВОЈНИТЕ ЦЕЛИ. КУЛТУРНАТА РАЗНОЛИКОСТ СОЗДАВА БОГАТ И РАЗНОВИДЕН СВЕТ КОЈ ЈА ЗГОЛЕМУВА МОЖНОСТА ЗА ИЗБОР И ГИ ПОТТИКНУВА ЧОВЕКОВИТЕ СПОСОБНОСТИ И ВРЕДНОСТИ, ПА, СПОРЕД ТОА, ПРЕТСТАВУВА ГЛАВЕН ИЗВОР НА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ НА: ЗАЕДНИЦИТЕ, НАРОДИТЕ, НАЦИИТЕ... ДЛАБОКО СУМ УБЕДЕНА ДЕКА САМО ТАКА РАЗБИРАЈКИ ЈА КУЛТУРАТА МОЖЕ ДА СЕ ПОСТИГНЕ ПОСТОЈАН РАЗВОЈ

Културата може да се интегрира во националните политики и планови, како и во меѓународните стратегии со цел да се постигнат човечките развојни цели и искоренување на сиромаштијата. Инвестирањето во културата и креативноста помага во ревитализацијата на економијата на градовите. Денес, многу градови го користат културното наследство и културните настани: за да го стимулираат урбаниот развој, да ги анимираат локалните заедници, приватниот сектор и поединци, како и да привлечат туристи и инвеститори.

Силата на културата е и во прашањата кои се однесуваат на: рамноправноста на половите, животната средина, здравјето, предизвиците во областа на образованието, мирот, преку воспоставувањето на меѓукултурниот и меѓурелигискиот дијалог. Проектите и програмите за развој генерираат: нови работни места,

нови пазарни можности, подобрување на условите за живот, јакнење на заедниците – кои се базираат на економскиот растеж и придонесот на јакнење на поединците.

Со промовирање на почитувањето на културната разноликост може да се зајакне и унапреди меѓукултурниот и меѓурелигискиот дијалог, да се избегне конфликтот и да се заштитат човековите права на маргинализираните групи, во рамките, и помеѓу нациите, со што се креираат оптимални услови за постигнување на развојните цели. Културната разноликост создава богат и разновиден свет кој ја зголемува можноста за избор и ги поттикнува човековите способности и вредности, па, според тоа, претставува главен извор на одржлив развој на: заедниците, народите, нациите...

Длабоко сум убедена дека само така разбирајќи ја културата може да се постигне постојан развој.

Заклучок

Нашата држава ги има сите потенцијали да ја примени културата во своите развојни програми и стратегии. Иако мала, нашата држава претставува ризница на културно наследство (материјално и нематеријално) кое низ вековите и со својата разноликост во културното изразување станувало сè повредно, со универзална вредност. И нашата современа култура, во сите нејзини изразни форми (литература, филм, музика, ликовна, театарска и танцова уметност...), претставува значаен и впечатлив дел во целокупниот културен мозаик на човештвото.

Како членка на ООН и УНЕСКО, Република Северна Македонија може, и треба да ги имплементира конвенциите на УНЕСКО кои ги има ратификувано, што, всушност, е и нејзина обврска, но, пред сè, тоа е корисна можност конвенциите и горенаведените документи и темелни акти да ги искористи при подготовка и реализирање на развојните програми, согласно нашите услови и потреби.

(Авторката е поранешен генерален секретар на Македонската национална комисија за УНЕСКО – од 1998 до 2017 година)

„СВЕТОТ ШТО НИ БЕГА“, „ТЕЧНАТА МОДЕРНОСТ“ И ЕТНИЧКИОТ КОРПОРАТИВИЗАМ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

РУБИН ЗЕМОН

СЕ ПОЧЕСТО СМЕ СКЛОНИ
ДА ЗАКЛУЧУВАМЕ ДЕКА
ВО УСЛОВИ НА РАЗВИЕНИ
ОПШТЕСТВЕНИ МРЕЖИ,
ДОМИНАЦИЈАТА НА
АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК И
СИЛНИОТ ТЕХНОЛОШКИ
РАЗВОЈ, ЗАБРЗАНО СЕ
БРИШАТ И СЕ ПОТИСНУВААТ
РАЗЛИКИТЕ МЕЃУ
КУЛТУРНИТЕ И ЕТНИЧКИТЕ
ГРУПИ. ЛОГИЧНОТО
ПРОДОЛЖУВАЊЕ НА
„КРАЈОТ НА ИСТОРИЈАТА“,
КАКО КОНЕЧНА ПОБЕДА НА
ЛИБЕРАЛНАТА ТЕОРИЈА И
ПРАКТИКА, Е РАСПРАВА ЗА
ПОЧЕТОКОТ НА КРАЈОТ НА
КУЛТУРНИТЕ РАЗЛИКИ. ПРИ
ТОА, ЛЕСНО СЕ ИСПУШТА ОД
ВИД ДЕКА ТЕХНОЛОШКИОТ
РАЗВОЈ, НАПРЕДНИТЕ
ОБЛИЦИ НА КОМУНИКАЦИЈА
И СОВРЕМЕНИОТ ТРАНСПОРТ
ПРЕДИЗВИКАА „БУДЕЊЕ НА
ЕТНИЦИТЕТОТ“, КАКО И ТОА
ДЕКА ЕТНИЦИТЕТОТ, КОГА И
ДА БИЛ ЗАГРОЗЕН, ПОКАЖАЛ
ГОЛЕМА ВИТАЛНОСТ, А ЧЕСТО
И РАЗВОЈНИ И КРЕАТИВНИ
АСПЕКТИ ВО СВОЈАТА
ПРИРОДА

Познатиот британски социолог Ентони Гиденс, во својата кратка, но влијателна книга: „Светот што ни бега“ („Runaway World“), вели дека ние живееме во времето на глобализацијата, чии контури бледо ги гледаме, но појавите и процесите во светот се движат и се менуваат толку бргу, што ни бега контролата на нашиот живот од нашите раце, односно живееме во свет што ни бега.

Нашата епоха се разви под влијание на науката, на технологијата и на рационалната мисла, кои потекнуваат од Европа од XVII и XVIII век. Просветителските филозофи дејствуваа по едно едноставно, но моќно упатство: „Колку повеќе можеме рационално да го разбереме светот и самите себе, толку повеќе ќе можеме да ја обликуваме историјата за наши сопствени цели“. Карл Маркс, пак, оваа идеја ја формулираше многу едноставно: „Ние мораме да ја разбереме историјата, за да можеме да ја созда-

ваме историјата“. Од друга страна, Франсис Фукујама, во 1992 година ќе ја напише епохалната студија: „Крајот на историјата и последниот

човек“, каде што тврди дека светот го достигнал консензусот за легитимноста дека либералдемократијата е „најдобар“ систем на владеење, ослободена од тековите и длабоките контрадикции што воделе до пропаѓање. Според него, либералдемократијата е крајната цел на еволуцијата на идеологиите, водилка на човековите активности и максимумот што современиот човек може да го достигне. Употребата на зборот „историја“ го објаснува дека не треба да се разбере како грешка што излегува за ново маркантно или длабоко дело, како стопирање на времето или некој вид на апокалиптична катастрофа со која човештвото ќе замре, туку едноставно е достигнат крајот на историјата како: единичен, кохерентен, еволуционен процес, што ќе ги земе предвид искуството на сите народи од сите времиња.

Влијанието на религиите во зачувувањето на етно-културните идентитети и нивните интеракции

На прв поглед, расправите во либералните теории за реконцептуализација на културите и границите меѓу нив нè упатува на пристап кој во либералната парадигма е отворен и теориски неограничен. Сè почесто сме склони да заклучуваме дека во услови на развиени општествени мрежи, доминацијата на англискиот јазик и силниот технолошки развој, забрзано се бришат и се потиснуваат разликите меѓу културните и етничките групи. Логичното продолжување на: „Крајот на историјата“, како конечна победа на либералната теорија и практика, е расправа за почетокот на крајот на културните разлики. При тоа, лесно се испушта од вид дека технолошкиот развој, напредните облици на комуникација и современиот транспорт предизвикаа „будење на етницитетот“ во втората половина на XX век, како и тоа дека етницитетот, како облик на општествена организација, кога и да бил загрозен, покажал голема виталност, а често и развојни и креативни аспекти во својата природа.

Исто така, неопходно е да се согледа процесот на ревитализација на влијанието на религиите и значењето што тие го имаат во зачувувањето и врз современите промени на етно-културните идентитети и нивните интеракции. Предвидувањата дека секуларната либерална држава, религиите ќе ги смести исклучиво во приватната сфера и дека ќе им го одземе колективното значење, преку признавање на вероисповедта како човеково право што е предмет на слободен избор, сè повеќе се подложни на преиспитување. Ова

уште повеќе што поедини групи и заедници, особено во дијаспората, својот етно-културен идентитет го развиваат околу верата. Акултурацијата која се огледува во промената на начинот на исхрана и облека, односот кон бракот и положбата на жената, или заборавање на јазикот на предците, не успеала да влезе во верата и да ја помести од јадрото што е цврсто упориште на одржување на врските со матичната земја и зачувување на етно-културниот идентитет.

Зигмунт Бауман, во суштина, се согласува со фактот дека неизвесноста во општеството бара од повеќето поединци постојано да се вклучат во „изградбата на идентитетот“, но тој, исто така, укажува дека богатите и моќните се оние што создаваат и имаат корист од нестабилен, брзоменувачки свет и дека овие луѓе се многу способни да се бранат од негативните последици со живеењето во бегство. Бауман, кој ја претстави идејата за „течната модерност“, напиша дека нејзините карактеристики се однесуваат на поединецот, имено во зголемувањето на чувствата на неизвесност и приватизација на амбивалентноста. Тоа е еден вид на хаотично продолжување на модерноста, каде што едно лице може да се префрли од еден општествен контекст во друг, на „течен начин“. Мобилноста станува општа особина на „течниот современик“, со што тој тече низ својот живот како турист, менувач на работни места, сопружник, вредности, а понекогаш и повеќе – како што е политичката или сексуалната ориентација – исклучувајќи се од традиционалните мрежи на поддршка, истовремено ослободувајќи се од ограничувањата или барањата што ги наметнуваат тие мрежи.

Бауман го нагласи новиот товар на одговорноста дека флуидниот модернизам поставен врз индивидуално-традиционалните модели ќе биде заменет со моделите што се самоизбираат. Влезот во глобализираното општество беше отворен за секој со свој став и способност да го финансира, на сличен начин како и приемот на патници во старомодните каравани. Резултатот е нормативен начин на размислување, со акцент на промените, на привременото, наместо постојаното (или „цврстото“) залагање – што може да го наведе лицето кон ограничување и затворање на сопствената егзистенцијална креација.

„Македонска салата“ или „чорба“ ?

На почетокот, мултикултурализмот, обично, беше перципиран како содржан елемент на традиционалната политичка рамка

на јавниот живот на државата, особено кога се појави идејата за „казанот за топење“, како заеднички именител за различна етничка компресија, позадина и искуства на американскиот континент. Терминот „казан за топење“ станува синоним за постепена и тивка асимилација на „малите“ заедници во доминантна или масивна култура/етничка група во национална држава.

Концептот на „сад за салата“ сугерира дека интеграцијата на различните култури на жителите се комбинира како салата, наспроти потрадиционалниот поим за сад за културно топење. Во Канада овој концепт е попознат како „културен мозаик“. Во моделот „сад за салата“, различни култури се споредуваат – како состојки за салата – но не се спојуваат во единствена хомогена култура. Секоја култура ги задржува своите посебни квалитети. Оваа идеја предлага општество на многу индивидуални, „чисти“ култури во прилог на мешаната култура што е модерна култура, а поимот стана политички поправилан од „казанот за топење“, бидејќи последното сугерира дека етничките групи, можеби, не можат да ги зачуваат своите култури заради асимилација.

По распадот на Титовата Југославија, тогашната Социјалистичка Република Македонија влезе во процес на градење на нов општествен поредок, што донесе нови моменти во односите поединец – општество, но и во односите група – општество. Новоформираниот политички плурализам и повеќепартиски систем не ја одразуваше социјалната поделба и потребата да ги канализира различните социо-културни и економски интереси на граѓаните. Како што анализира Петар Атанасов, значително се зајакна етничката припадност и етничката поларизација, особено преку основањето на, главно, политички партии врз основа на етничкиот идентитет. Така, во македонската политика, етнизацијата на политичкиот систем беше промовирана на голема врата.

Во Република Северна Македонија, либералниот мултикултурализам е дел од секојдневниот живот во рамките на ОРД, кој се потпиша како завршница на воените судири и се преточи во уставни амандмани, а консоцијалната демократија припаѓа на подрачјето на политичко-законодавните институции. Со други зборови, либералниот мултикултурализам е неформален и подложен на невидливи правила на секојдневието, а консоцијалната демократија е формален, институционален мултикултурализам.

Според Флориан Биебер, влијанието на Охридскиот рамковен договор (ОРД) врз интер-етничките односи, како и неговата имплементација може да се разбере преку пет димензии: инклузија, соработка, автономија, малцински права и сопственост на државата. *Инклузијата* беше акутен проблем во јавната администрација каде немакедонците беа застапени во многу мал број. ОРД обезбедува брз механизам со кој се промени подзастапеноста. Акцент се стави и врз зголемувањето на *соработката* на политичко ниво меѓу политичките претставници на двете доминантни заедници со цел да се зголеми влијанието на албанскиот фактор во процесот на донесувањето на одлуките. Третиот столб на ОРД е поголема децентрализација на локалната самоуправа, што на некој начин би било и зголемување на *автономијата* во процесот на донесување на одлуки.

Малцинските права со ОРД значително се унапредија за сите заедници, а особено за албанската заедница во областа на употребата на јазикот, којшто се поврза со процентуалното учество на населението од најмалку 20% на национално или локално ниво. Петтата суштинска промена со ОРД е дека Македонија веќе не се дефинира само како национална држава на македонскиот народ, туку се остава простор таа да биде подеднакво и држава на сите граѓани.

Во еден таков контекст, Македонија како мултикултурно општество го создава својот модел на мултикултурализам, од повеќе нивоа, но со асиметрични односи. Првото ниво го преземаат македонскиот народ и албанската заедница со повеќе од 20% застапеност од општата популација на земјата, второто ниво го имаат малцинските заедници наведени во Преамбулата на Уставот, а третото ниво заедниците кои не се споменуваат во Преамбулата на Уставот или

МАКЕДОНИЈА КАКО МУЛТИКУЛТУРНО ОПШТЕСТВО ГО СОЗДАВА СВОЈОТ МОДЕЛ НА МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ, ОД ПОВЕЌЕ НИВОА, НО СО АСИМЕТРИЧНИ ОДНОСИ. ПРВОТО НИВО ГО ПРЕЗЕМААТ МАКЕДОНСКИОТ НАРОД И АЛБАНСКАТА ЗАЕДНИЦА СО ПОВЕЌЕ ОД 20% ЗАСТАПЕНОСТ ОД ОПШТАТА ПОПУЛАЦИЈА НА ЗЕМЈАТА, ВТОРОТО НИВО ГО ИМААТ МАЛЦИНСКИТЕ ЗАЕДНИЦИ НАВЕДЕНИ ВО ПРЕАМБУЛАТА НА УСТАВОТ, А ТРЕТОТО НИВО ЗАЕДНИЦИТЕ КОИ НЕ СЕ СПОМЕНУВААТ ВО ПРЕАМБУЛАТА НА УСТАВОТ ИЛИ СПАЃААТ ВО КАТЕГОРИЈАТА „ДРУГИ“. ВО ПРАКТИКА, ПОВЕЌЕСТЕПЕНИОТ МОДЕЛ, ПОД ПРИТИСОК НА МНОЗИНСКАТА ПОПУЛАЦИЈА, ЕВОЛУИРА ДО ДВОСТЕПЕН МОДЕЛ – ОД ЕДНА СТРАНА МАКЕДОНСКАТА, А ОД ДРУГА СТРАНА АЛБАНСКАТА ЗАЕДНИЦА

спаѓаат во категоријата „други“. Според Светомир Шкариќ, заедниците од третото ниво се во најтешка состојба и се изложени на асимилација од страна на заедниците од првото и второто ниво. Во практика, повеќестепениот модел, под притисок на мнозинската популација, еволуира до двостепен модел – од една страна македонската, а од друга страна албанската заедница.

Ана Чупеска Станишкова, пак, е на мислење дека консоцијалната демократија и споделувањето на моќта (Power Sharing) е еден од главните столбови на Охридскиот договор, кој се отсликува во постизборното коалицирање во извршната власт меѓу најголемата партија на етничките Македонци и најголемата партија на етничките Албанци. Вториот елемент на македонската консоцијалност е т.н. „Бадинтеров принцип“, а третиот елемент е т.н. Комитет за односи меѓу заедниците. Според неа, и Советот за безбедност, со кој претседава претседателот на Републиката, може да се смета како една форма на споделување на моќта.

Во своето најново дело: „Македонски мултикултурни јазли“, Петар Атанасов ќе каже дека Македонија како поделено општество е веќе две и пол децении. Државата е релативно сиромашна, нема нови работни места, стандардот на голем дел од населението е мизерен, илјадници граѓани се иселуваат, а политичките елити пливаат во раскош и корупција. За да се изнајде излез од мултиетничките јазли, мора сите сили во општеството да започнат да го бараат она што поврзува. Мора да се бараат надетнички спојувања кои ќе треба да се огледуваат и рефлектираат во јавната сфера. „Битката“ ќе треба да се води кон поправедна распределба на ресурсите, во развојот на демократското општество, кон градењето на „едно општество“, наспроти „поделеното“, како и инвестирање во интеркултурниот дијалог и толеранција, а не во „разликите“. Апсолутирањето на етничките разлики ги води граѓаните кон нерамноправна положба во државата. Мултикултурализмот не смее да се поистоветува со етничка демократија, ниту со модел на делење на селективна правда. Етничката демократија е ексклузивна, дискриминаторска по дефиниција, ја слави етничката моќ и привилегиите на етничките елити.

Поранешниот комесар за човекови права на Советот на Европа, Нил Муижиниекс, при неговата посета на Република Македонија во февруари 2018 година, на прес-конференција заклучи дека земјата останува длабоко поделено општество и дека властите немаат

никаков план како да се надмине тоа, како и дека со Охридскиот рамковен договор се направени измени како правичната застапеност на заедниците, децентрализацијата и употребата на јазиците, но не е постигната интеграција.

Вакви и слични констатации се дадени и од голем број релевантни домашни и меѓународни институции, комисији, работни групи, невладини организации, и слично.

Во Извештајот на Европската комисија за Македонија, од 17 април 2018 година, меѓу другото, се наведува:

„...Меѓуетничките односи останаа кривки, но ситуацијата продолжи да биде смирена во целост. Заедничката декларација на партиите на етничките Албанци создаде контроверзии. Новата Влада продолжи да ги следи добрите односи меѓу заедниците. Охридскиот рамковен договор (ОРД), со кој заврши конфликтот во 2001 година, обезбедува рамка за зачувување на мултиетничкиот карактер на општеството. Прегледот за социјална кохезија на ОРД, завршен во 2015 година со меѓународна поддршка, треба да се следи... . Помалите заедници на етнички малцинства сè уште се недоволно застапени во јавниот сервис. Постои долгогодишна ситуација во која голем број државни службеници се платени без да се појават за работа. Фер застапеност на мажи, жени и етнички групи треба да се применува во јавниот сектор... . Свкупната рамка за заштита на малцинствата е воспоставена. Охридскиот рамковен договор од 2001 година и релевантните уставни амандмани ги уредуваат меѓуетничките односи. Меѓутоа, релевантните институции останаа слаби во спроведувањето на политиките поврзани со

СТРАТЕГИЈАТА ГО ГЛЕДА
ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗМОТ КАКО
ОДГОВОР НА ПРЕДИЗВИЦИТЕ
НА МАКЕДОНСКОТО
ОПШТЕСТВО.
ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗМОТ
ПОСЕБНО ВНИМАНИЕ
ПОСВЕТУВА НА
ИСПРЕПЛЕТЕНОТО
ПОСТОЕЊЕ НА ПОСЕБНИТЕ
ЗАЕДНИЦИ, НИВНИТЕ
ЗАЕДНИЧКИ ИНТЕРЕСИ И
АКТИВНОСТИ ШТО ВОДАТ
КОН НОВИ ПРАКТИКИ И
КУЛТУРИ ВО КОНТЕКСТ НА
ПОСТОЈАНА ЕВОЛУЦИЈА НА
КУЛТУРИТЕ И ЗАЕДНИЧКОТО
ПОСТОЕЊЕ ВО СИТЕ
СФЕРИ НА СОВРЕМЕНИТЕ
РАЗНОЛИКИ ОПШТЕСТВА.
ЦЕНТРАЛНА ЦЕЛ НА
ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗМОТ
Е ДА ОВОЗМОЖИ
ИСПРЕПЛЕТУВАЊЕ,
СОРАБОТКА И АКТИВНА
ЗАЕДНИЧКА (КО)
ЕГЗИСТЕНЦИЈА, ИМАЈЌИ
ПРЕДВИД ДЕКА ВО ТАКВИ
ПРОЦЕСИ ПОСЕБНИТЕ
КУЛТУРИ И ИДЕНТИТЕТИ
ПОСТОЈАНО СЕ РАЗВИВААТ
И СЕ ТРАНСФОРМИРААТ И
ДЕКА МОЖАТ ДА ВОДАТ ДО
СОЗДАВАЊЕ И РАЗВОЈ НА
НОВИ

малцинствата. Ова се должи на нејасниот мандат на институциите, отсуството на меѓуинституционална соработка, недостатокот на ресурси и недостатокот на политичка волја. Малцинствата што претставуваат помалку од 20% од населението не се доволно вклучени во креирањето политики и донесувањето одлуки на национално ниво. Малцинствата и понатаму се стереотипираат во медиумите и на Интернет. Сè уште недостасуваат системски мерки за решавање на одвоеноста по етничка линија, особено во образованието или младите, што и понатаму влијае врз социјалната кохезија. Земјата треба да одговори на препораките издадени од Советодавниот комитет на Рамковната конвенција за национални малцинства во својот последен извештај од декември 2016 година...¹

Во препораките на Советодавниот комитет на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства (РКЗНМ) на Советот на Европа за Република Македонија, од декември 2016 година², на кои се повикува и Европската комисија во последниот Извештај од април 2018 година, постои цела лепеза на наоди, препораки и предлог-мерки, што се во надлежност на повеќе институции во системот. Меѓутоа, за нивна реализација нема доволен степен на меѓусебна координација, тие немаат конкретни директиви од страна на Владата како да ги спроведат препораките. Исто така, нема конкретна институција која има мандат да врши надзор, мониторинг и евалуација врз нив. Од таа причина и ЕК повеќе пати констатирала дека „релевантните институции се слаби во спроведувањето на политиките поврзани со малцинствата“.

Национална стратегија за развој на концептот за „едно општество и интеркултурализам“

Националната стратегија за развој на концептот за „едно општество и интеркултурализам“ е документ кој првпат се подготви во Република Северна Македонија, а е од особено значење, имајќи ја предвид поделеноста на општеството по различни основи. Со овој документ треба да се иницираат активности и да се зајакнат процесите на комуникација и соработка меѓу заедниците во насока на

1 <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-report.pdf>

2 <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d23e3>

создавање на општество во кое секој ќе се чувствува како припадник на „едно општество“.

Во подготовката на овој стратешки документ, беа формирани работни групи составени од претставници на институциите и граѓанското општество, кои активно учествуваа во целокупниот процес на подготовка на Стратегијата. Таа е проектирана на три години по кои повторно ќе се преиспитаат процесите и ќе се направи анализа за натамошните чекори. Документот се состои од седум стратешки области (правна рамка, образование, култура, медиуми, млади, локална самоуправа и социјална кохезија) кои прават анализа на состојбите, приоритети и цели, како и акциски дел. Секоја стратешка област е потребно да се концентрира на постојните јазови и документи и да ги пронајде заборавените проекти или одново да ги придвижи забавените процеси кои треба да овозможат поголема комуникација и соработка на ниво на општествени сектори.

Координативното тело коешто беше задолжено за подготовка на Стратегијата во дванаесет месеци подготвителен период организираше широк партиципативен процес во којшто учествуваа преку 140 невладини организации, домашни експерти и, секако, претставници на клучните институции коишто оваа Стратегија ги опфаќа. „Во работата по групи ги анализиравме состојбите, ги утврдивме приоритетите и целите и подготвивме и Акциски план којшто беше ставен на увид на најшироката јавност преку организирање на осум дебати во сите плански региони и размена на мислења и во повеќе од пет универзитетски центри, особено оние коишто работат со интеркултурни студенти и заедници“, вели Роберт Алаѓозовски, претседателот на Координативното тело за спроведување на Стратегијата, и додава дека Стратегијата е усогласена со меѓународните конвенции, стандарди и особено со препораките на клучните меѓународни организации, како Европската Унија, Советот на Европа и неговите тела и на политичките определби на ОБСЕ и „Насоките од Љубљана за интеграција на разнолики општества“ на Високиот комесар за национални малцинства на ОБСЕ од 2012 година.

Стратегијата го гледа интеркултурализмот како одговор на предизвиците на македонското општество. Интеркултурализмот посебно внимание посветува на испреплетеното постоење на посебните заедници, нивните заеднички интереси и активности што водат кон нови практики и култури во контекст на постојана

еволуција на културите и заедничкото постоење во сите сфери на современите разнолики општества. Централна цел на интеркултурализмот е да овозможи испреплетување, соработка и активна заедничка (ко)егзистенција, имајќи предвид дека во такви процеси посебните култури и идентитети постојано се развиваат и се трансформираат и дека можат да водат до создавање и развој на нови. Според Бот, *интеркултурализмот е пристап чија задача е да развива кохезивни граѓански општества преку трансформација на еднодимензионални во повеќедимензионални идентитети и преку развој на заеднички вредносен систем и јавна култура*. Предностите кои го карактеризираат овој пристап се интеракција и дијалог, стрем кон заедништво и силна социјална кохезија.

Стратегијата започна да се спроведува од јануари 2020 година, а со целосниот текст и со развојот на акциониот план можеме да се информираме од сајтот на Владата на Република Северна Македонија.³

Иако со ОРД уставно е загарантирана мултикултурната нормативна рамка во правец да се зачува мултиетничкиот карактер на општеството, **како таква таа не е доволна за да обезбеди социјална кохезија, односно интеграција во општеството**. Потребна е целосна имплементација на сите други нормативни решенија од законскиот систем (обврски преземени од меѓународните договори), како предуслов да се има поголем опфат на сите маргинализирани и ранливи категории луѓе кои страдаат од исклученост од општеството и недоволна заштита. Всушност, во таа насока водат и наодите од ЕК, но и од експертската јавност. За таа цел, оваа надресорска стратегија се раководи од постојано советодавно тело на политичко ниво кое ќе обединува мноштво институции и чинители со цел да се оствари нејзината визија.

„Етнички корпоративизам“

За време на јавните дебати што беа организирани пред усвојувањето на Стратегијата, од невладините организации и академската заедница имаше конструктивна дискусија и целосна соработка за подготовка на поквалитетен текст на Стратегијата и Акциониот план. Резервите и спротивставувањата доаѓаа од политичките

³ https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/strategii/strategija_ednoopshtestvo_29.10.2019.pdf

кругови, пред сè од кампусот на политичките партии на етничките Албанци, како и од партијата ВМРО-ДПМНЕ за време на комисиската расправа во Собранието на Република Северна Македонија во Комисијата за политички систем и односи меѓу заедниците.

Уште за време на изработката на Националната стратегијата за развој на концептот за „едно општество и интеркултурализам“, се „чувствувааше“ дека сето тоа не ѝ е од интерес на ДУИ. ДУИ почна со тивок бојкот, потоа со срамежливо појавување во јавноста на некои нивни функционери за време на нејзината промоција, но подоцна и со јасен и спротивен став, особено откако Стратегијата за „едно општество“ беше усвоена и промовирана. На официјалната промоција во Министерството за надворешни работи, пред респектабилен состав и публика, новинарот Сефер Тахири јавно изјави дека оваа Стратегија не им е по волја на албанските политички партии. На ова се надоврза една од панелистите, професорката Беса Арифи, дека е тоа така, пред сè, заради тоа што ДУИ и некои други политички партии освен национализам, немаат што да им понудат на Албанците.

На таа промоција во Министерството за надворешни работи⁴ покрај другите високи гости присуствуваше и Високиот комесар за национални малцинства Ламберто Заниер, кој, покрај другото, ќе рече: „Интеграцијата е двонасочна улица и ги зголемува правата во општеството на етничките заедници. Спроведувањето на оваа Стратегија и на Охридскиот рамковен договор ги елиминира сите разделни линии по етничка основа. Успехот на едно општество се гледа во успехот на интеграцијата. Северна Македонија не смее да има сегрегациски училишта и една од целите на мојата канцеларија е да се воведе и интеграција во образованието“.

Поранешната пратеничка на ВМРО-ДПМНЕ, Магдалена Манаскова, во еден медиумски настап⁵ рече дека начелно таа партија е против, бидејќи „со површен пристап се преминува од мултикултурно, во интеркултурно општество, и ваквото менување на парадигмата претставува опасност за менување на идентитетот или апсолутизација на посебното... и единствените коишто имаат проблем да го изјаснат својот идентитет во Република Македонија се Македонците...“.

4 https://www.youtube.com/watch?time_continue=1106&v=GdpTzS5_4Ow&feature=emb_logo

5 <https://www.youtube.com/watch?v=AJqAunN2Px&t=1326s>

ЗА ДА СЕ ИЗНАЈДЕ ИЗЛЕЗ
ОД МУЛТИЕТНИЧКИТЕ
ЈАЗЛИ, МОРА СИТЕ СИЛИ
ВО ОПШТЕСТВОТО ДА
ЗАПОЧНАТ ДА ГО БАРААТ
ОНА ШТО ПОВРЗУВА. МОРА
ДА СЕ БАРААТ НАДЕТНИЧКИ
СПОЈУВАЊА КОИ ЌЕ ТРЕБА
ДА СЕ ОГЛЕДУВААТ И
РЕФЛЕКТИРААТ ВО ЈАВНАТА
СФЕРА. „БИТКАТА“ СЕ
ВОДИ ЗА ПОПРАВЕДНА
РАСПРЕДЕЛБА НА РЕСУРСИТЕ,
ЗА РАЗВОЈ НА ДЕМОКРАТСКО
ОПШТЕСТВО, ЗА ГРАДЕЊЕ
НА „ЕДНО ОПШТЕСТВО“,
НАСПРОТИ „ПОДЕЛЕНОТО“,
И ИНВЕСТИРАЊЕ ВО
ИНТЕРКУЛТУРНИОТ
ДИЈАЛОГ И ТОЛЕРАНЦИЈА,
А НЕ ВО „РАЗЛИКИТЕ“.
АПСОЛУТИРАЊЕТО НА
ЕТНИЧКИТЕ РАЗЛИКИ
ГИ ВОДИ ГРАЃАНИТЕ
КОН НЕРАМНОПРАВНА
ПОЛОЖБА ВО ДРЖАВАТА.
МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ НЕ
СМЕЕ ДА СЕ ПОИСТОВЕТУВА
СО ЕТНИЧКА ДЕМОКРАТИЈА,
НИТУ СО МОДЕЛ НА ДЕЛЕЊЕ
НА СЕЛЕКТИВНА ПРАВДА

И партијата Алијанса на Албанците на неколку пати се има спротивставено на концептот „едно општество“. Нивниот претседателски кандидат Агим Река, за време на кампањата во 2019 година, постојано изјавуваше дека „не треба едно општество за сите, туку една република за сите“, а претседателот на партијата Зијадин Села, за време на кампањата за Парламентарните избори во 2020 година ќе каже: „Сакаа да не вовлечат во политичка игра наречена едно општество за сите, но нема да успеат“.

Во мислењето на Митја Жагар од Словенија за Стратегијата за едно општество и интеркултурализам може да се издвои неговата забелешка дека „...новата политичка насока, заснована врз инклузивна меѓукултурна стратегија и политики, е во спротивност со претходните националистички политики засно-

вани врз поделби и ексклузивен мултикултурализам... следствено, можеме да очекуваме жестоки спротивставувања од оние кои се залагаа и ја промовираа поранешната политика и имаа корист од тоа. Меѓу најжестоките противници на новата официјална интеркултурна стратегија и политика, можеме да очекуваме националисти од двете најголеми етнички заедници во Северна Македонија. Од една страна има националисти од македонската етничка заедница кои се спротивставија на промена на официјалното име на земјата и го прогласија за национално (високо) предавство. Од друга страна, има националисти од албанската етничка заедница кои стравуваат дека можат да го загубат влијанието и привилегиите стекнати според претходните политики на ексклузивен и разделувачки „мултикултурализам... Од оваа причина надлежните органи на РСМ треба да сторат сè што

е можно за да создадат широка социјална коалиција на сите оние што ја поддржуваат интеркултурната стратегија и би можеле да имаат корист од тоа. Особено е важно да се вклучат млади, актери во граѓанското општество и активисти, вклучувајќи уметници и културни работници, лидери на медиуми и јавни (мислења), вклучително и верски лидери, наставници и образовни институции, како и сите оние поединци и посебни заедници кои биле и/или се маргинализирани, исклучени или дискриминирани. Во овој контекст, треба да се посвети посебно внимание на лицата кои припаѓаат на различни социјални, културни и етнички малцинства, како и на тие посебни заедници. За таа цел, образовните институции во сите околина и на сите нивоа, формални и неформални и медиумите, како и сите јавни институции, треба да практикуваат и промовираат доброволно еднакво и целосно вклучување и интеграција, доживотно учење и граѓанско образование. Со оглед на приоритетите наведени во Стратегијата и во Акциониот план, еден од главните предизвици на властите ќе биде стимулирање и обезбедување на вистинско вклучување, учество и иницијатива на сите споменати актери.“

* * *

Република Северна Македонија по големиот предизвик со спорот со името што го имаше со Република Грција, како и недоразбирањата што Република Бугарија ги наметнува во врска со историјата, се соочува со внатрешен општествен проблем. Дали ќе се развива како досега во етничка демократија која доведе до големи поделби во општеството на сите нивоа и по сите основи, а од што најголем бенефит имаат тие што „јаваат“ на етничкиот корпоративизам – или како едно интегрирано и кохезивно општество? За да се изнајде излез од мултиетничките јазли, мора сите сили во општеството да започнат да го бараат она што поврзува. Мора да се бараат надетнички спојувања кои ќе треба да се огледуваат и рефлектираат во јавната сфера. „Битката“ се води за поправедна распределба на ресурсите, за развој на демократско општество, за градење на „едно општество“, наспроти „поделеното“, и инвестирање во интеркултурниот дијалог и толеранција, а не во „разликите“. Апсолутирањето на етничките разлики ги води граѓаните кон нерамноправна положба во државата. Мултикултурализмот не смее да се поистоветува со ет-

ничка демократија, ниту со модел на делење на селективна правда. Етничката демократија е ексклузивна, дискриминаторска по дефиниција, ја слави етничката моќ и привилегиите на етничките елити.

Успешното менаџирање на диверзитетот на сите нивоа е неопходно: за долготраен мир, стабилност, просперитет и успешно функционирање на демократијата во плуралните општества. Успешното менаџирање на диверзитетот побарува формално и актуелно признавање и прифаќање на сите општествени релевантни различности, вклучувајќи ги: културата, етницитетот, јазикот, религијата. Исто така, неопходни се ефективни регулации, вклучувајќи стратегии и политики на: инклузија, интеграција, мултикултурност и интеркултурност, како и ефективни механизми што ќе ги идентификуваат и адресираат потенцијалните проблеми, кризи и конфликти.

Во еден ваков контекст на ревизија на „крајот на историјата“, каде ѝ се дава повторна шанса на кохабитацијата на различните: етнички, културни, јазични, религиозни и други групи, во време на „Светот што ни бега“, и живеење во „течна модерност“, обидот на Република Северна Македонија преку националната стратегија да го развива концептот на „едно општество и интеркултурализам“, е пионерски систематски обид на државата процесите во општеството да ги насочи кон интеграција и кохезивност. Спроведувањето на оваа стратегија треба да започне да ги елиминира сите разделни линии по етничка основа. Успехот на „едно општество“ ќе се гледа во успехот на интеграцијата.

ВО КОНТЕКСТОТ НА РЕВИЗИЈА НА „КРАЈОТ НА ИСТОРИЈАТА“, КАДЕ ЌЕ СЕ ДАВА ПОВТОРНА ШАНСА НА КОХАБИТАЦИЈАТА НА РАЗЛИЧНИТЕ ЕТНИЧКИ, КУЛТУРНИ, ЈАЗИЧНИ, РЕЛИГИОЗНИ И ДРУГИ ГРУПИ, ВО ВРЕМЕ НА „СВЕТОТ ШТО НИ БЕГА“, И ЖИВЕЕЊЕ ВО „ТЕЧНА МОДЕРНОСТ“, ОБИДОТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ПРЕКУ НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЈА ДА ГО РАЗВИВА КОНЦЕПТОТ НА „ЕДНО ОПШТЕСТВО И ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗАМ“, Е ПИОНЕРСКИ СИСТЕМАТСКИ ОБИД НА ДРЖАВАТА ПРОЦЕСИТЕ ВО ОПШТЕСТВОТО ДА ГИ НАСОЧИ КОН ИНТЕГРАЦИЈА И КОХЕЗИВНОСТ. СПРОВЕДУВАЊЕТО НА ОВАА СТРАТЕГИЈА ТРЕБА ДА ЗАПОЧНЕ ДА ГИ ЕЛИМИНИРА СИТЕ РАЗДЕЛНИ ЛИНИИ ПО ЕТНИЧКА ОСНОВА. УСПЕХОТ НА „ЕДНО ОПШТЕСТВО“ ЌЕ СЕ ГЛЕДА ВО УСПЕХОТ НА ИНТЕГРАЦИЈАТА

(Авторот е етнолог – социо-културален антрополог. Докторирал на Етнографскиот институт со музеј при Бугарската Академија

на науките во Софија, Република Бугарија, во 2005 година. Бил научен соработник во Институтот за општествени и хуманистички истражувања „Евро – Балкан“ во Скопје, универзитетски професор при Универзитетот „Св. Апостол Павле“ во Охрид. Во 2016 година е назначен за директор на Институтот за општествени и хуманистички истражувања при Универзитетот „Евро – Балкан“ во Скопје. Во повеќе наврати е ангажиран како експерт/консултант од Советот на Европа, како и од ОБСЕ/ОДИХР за различни мисии, проекти и проблематики поврзани со националните малцинства и мултикултурализмот, во разни држави на Европа, особено во земјите на Југоисточна Европа. Во 2018 година е назначен за посебен советник на претседателот на Владата на Република Македонија за развој на мултикултурното општество, интеркултурализмот и интеркултурните комуникации. Од таа позиција ја иницираше и почетно ја водеше подготовката на владината Национална стратегија за развој на концептот за „едно општество и интеркултурализам“, која, всушност, е и прва ваква државна стратегија за интеркултурализам во Европа. Од јануари 2019 година, до август 2020 год. беше пратеник во Собранието на Република Северна Македонија.)

УЛОГАТА НА МАКЕДОНСКАТА ДИПЛОМАТСКА СЛУЖБА ВО СПРОВЕДУВАЊЕТО НА КУЛТУРНАТА ДИПЛОМАТИЈА

ДАНЧО МАРКОВСКИ

ПОТРЕБАТА ЗА УПОТРЕБА НА КУЛТУРНАТА ДИПЛОМАТИЈА, КАКО РЕЛАТИВНО НОВ СЕГМЕНТ ВО ТРАДИЦИОНАЛНАТА ДИПЛОМАТИЈА, ИМА ПОВЕКЕСТРАНО ЗНАЧЕЊЕ, ОСОБЕНО ЗА НАДВОРЕШНАТА ПОЛИТИКА НА МАЛИТЕ ДРЖАВИ, КАДЕ ШТО ПРИПАГА И РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА. ОВА Е ОСОБЕНО ЗНАЧАЈНО, АКО СЕ ИМА ПРЕДВИД ПОСТИГНАТИОТ РАЗВОЈ НА КУЛТУРНАТА ДИПЛОМАТИЈА КОЈА СТАНА СОСТАВЕН ДЕЛ, ОДНОСНО МЕТОД ВО ДЕЛУВАЊЕТО НА СОВРЕМЕНАТА ДИПЛОМАТИЈА, СРЕДСТВО КОЕ НУДИ ШИРОКИ МОЖНОСТИ ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ ОДНОСИ НА ЕДНА ДРЖАВА, ОД АСПЕКТ НА ПРЕТСТАВУВАЊЕ НА НЕЈЗИНАТА: КУЛТУРА, НАСЛЕДСТВО И ТРАДИЦИЈА, ПА СЕ ДО СОЗДАВАЊЕ ПОЗИТИВНА КЛИМА ВО ГРАДЕЊЕТО НА МЕЃУСЕБНИТЕ ОДНОСИ И ДОВЕРБА МЕЃУ ДРЖАВИТЕ

Во градењето на меѓусебните односи, покрај: политичката, економската, воената и друг вид соработка, државите посебно внимание ѝ посветуваат на културната дипломатија. Со своите идентитетски разноликости во: јазикот, религијата, културното наследство, уметноста, обичаите и традициите, државите преку културната дипломатија се обидуваат да воспостават единствен систем за споделување на постојните вредности во меѓусебното претставување, како и презентирање на своите посебности и идентитет во меѓународниот свет. Културната дипломатија претставува значајно средство во нивната секојдневна комуникација. Таа е составен дел во надворешната политика на секоја држава која настојува да ги развива своите односи со државите и да обезбеди достоинство место во меѓународната заедница.

Потврда за тоа се мноштвото меѓународни акти со кои се воспоставени неопходните норми, стандарди и правила во развојот на овој мошне важен сегмент во секојдневниот живот на човештвото. Покрај Универзалната

декларација за човековите права усвоена од Обединетите народи, односно УНЕСКО, Советот на Европа и Европската Унија, како и други регионални организации пристапиле кон регулирање на сите значајни сегменти од културата, културното творештво и соработка.

Темата со која се занимава овој напис е практичната примена на културната дипломатија од страна на македонската дипломатска служба. Потребата за употреба на овој релативно нов сегмент во традиционалната дипломатија има повеќестрано значење, особено за надворешната политика на малите држави каде што припаѓа и Република Северна Македонија. Ако се има предвид постигнатиот развој на културната дипломатија која стана составен дел, односно метод во делувањето на современата дипломатија, ова е особено значајно средство кое нуди широки можности во меѓународните односи на една држава, од аспект на претставување на нејзината култура, наследство и традиција, па сè до создавање позитивна клима во градењето на меѓусебните односи и доверба меѓу државите.

Значење и цели

Примената на културната дипломатија во меѓународното општење на една држава треба да претставува долгорочен, однапред осмислен комплексен пристап со јасно изразени цели и очекувања што треба да бидат постигнати. Со еден збор – организиран, институционален и планиран настап срочен во национална стратегија, со јасно одредени носители коишто ќе ја спроведат.

За македонската држава, како нов меѓународен субјект, примената на културната дипломатија треба да поаѓа од следните цели:

- Претставување на културните посебности и идентитетски обележја во странство;
- Соработка со: дијаспората, македонските национални малцинства во регионот, со истакнати поединци, новинари, блогери, инфлуенсери, како и поврзување со странски локални асоцијации и здруженија од областа на културата;
- Промовирање на македонската култура во држави и региони каде што Македонија е недоволно позната или заради одредени политички предрасуди или интереси е недоволно присутна, потоа географската оддалеченост, неразвиени односи...;

- Примена на концептот на насочување/таргетирање целни групи меѓу население или региони во одредени држави со цел нивно информирање, односно привлекување во својство на туристи, па сè до промена на некакви стереотипи и мислења за нашата држава и народ;
- Меѓународно претставување на културните вредности и наследство на македонскиот народ и држава кај земјите-членки на Европската Унија, во светло на преговарачкиот процес за членство во оваа меѓународна организација;
- Активна соработка и учество во работата на меѓународните организации.

Конечно, од особена важност при изготвувањето на националната стратегија е Министерството за култура заедно со останатите чинители, да имаат јасна слика за тоа како останатиот свет ја гледа Македонија денес, односно каква репутација сакаме да постигнеме во иднина.

Носители на културните активности

Во продолжение се претставени генералните насоки од работата на Министерството за култура во делот на меѓународната соработка, со цел да се согледа неопходноста од организиран конзистентен пристап и соработка со македонската дипломатска служба кон овој исклучително важен дел во македонската надворешна политика.

Притоа, неопходно е да се спомене дека ставањето акцент само на овие два државни ресурса во никој случај не пледира дека тие се

ОД ПРОГРАМСКИТЕ ОПРЕДЕЛБИ НА КУЛТУРНАТА ПОЛИТИКА, КАКО И ТРАДИЦИЈАТА И ИСКУСТВОТО ВО ПРЕТСТАВУВАЊЕТО НА НАШИТЕ КУЛТУРНИ ДОСТРЕЛИ ВО СВЕТОТ, СЕ НАМЕТНУВА ЗАКЛУЧОКОТ ДЕКА, ЗА РАЗЛИКА ОД ЕКОНОМСКАТА И ЈАВНАТА ДИПЛОМАТИЈА, СПРОВЕДУВАЊЕТО НА КУЛТУРНАТА ДИПЛОМАТИЈА, ВО ОСНОВА, БЕЛЕЖИ ПОЗИТИВЕН РАЗВОЈ И ГЕНЕРАЛНО ОДГОВАРА НА ПОТРЕБИТЕ НА НАШАТА ДРЖАВА. ОНА ШТО МОЖЕ ДА СЕ ЗАБЕЛЕЖИ Е ОТСУСТВОТО НА ЈАСНО ПРЕТСТАВЕНА ПЛАТФОРМА И НОСИТЕЛИ ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ НА ДЕЛОТ ОД АКТИВНОСТИТЕ ШТО ТРЕБА ДА СЕ РЕАЛИЗИРААТ ВО СТРАНСТВО ИЛИ СЕ ПОВРЗАНИ СО УЧЕСТВО НА ПРЕТСТАВНИЦИ ОД СТРАНСТВО ВО НАШАТА ЗЕМЈА. ТУКА Е СОДРЖАН ЗАКЛУЧОКОТ ЗА ПОТРЕБАТА ОД ПОГОЛЕМО ПОВРЗУВАЊЕ НА МИНИСТЕРСТВОТО ЗА КУЛТУРА СО ДИПЛОМАТСКАТА СЛУЖБА СО ЦЕЛ – ИСКОРИСТУВАЊЕ НА НЕЈЗИНИТЕ ПОТЕНЦИЈАЛИ ВО ДЕЛОТ НА МЕЃУНАРОДНАТА СОРАБОТКА

единствени носители на оваа активност. Напротив, современите светски трендови препознаваат цела плејада на чинители, особено од приватниот и граѓанскиот сектор кои се вклучени во културата. Токму тука треба да се гледа и можноста за разбивање на бирократските стереотипи кои заедно со партизацијата во одредени органи и институции го оневозможуваат нормалниот процес на квалитетно спроведување на културните активности.

А) Министерство за култура

Како во поголемиот број држави во светот и во Република Северна Македонија, Министерството за култура е централен орган во чија надлежност, согласно Законот за култура и усвоената Национална стратегија, се: управувањето во културата, изградбата на моделот на културно живеење, планирањето на културниот развој, планирањето на развојот на дејностите од областа на културата, на културните установи, производството и дистрибуцијата на културните дела, како и на културната соработка.

Во делот на меѓународната соработка Министерството за култура, согласно последната петгодишната Национална стратегија (2013-2017) ги нотира следните активности:

- Зацврстување на релациите со меѓународните организации, како што се: УНЕСКО, Советот на Европа, Европската Унија, Меѓународната организација на франкофонијата, Форумот на словенски култури, Алијансата на цивилизациите и други.
- Водење конзистентна интеркултурна политика која ќе се реализира преку координирани, но непосредни средби на: државници, дипломати, професори, уметници и експерти во рамките на значајни стручни и уметнички манифестации.
- Одржување на континуитетот во ратификацијата на меѓународните конвенции на УНЕСКО и на Советот на Европа и иницирање постапки за склучување/потпишување билатерални договори со земји со коишто не се регулирани односите, а особено со држави каде што има иселеништво од Република Македонија.
- Имплементирање на билатералните спогодби во рамките на евроинтегративните процеси во прилог на јакнењето на професионалните и институционалните капацитети на културата

на Република Македонија, при што ќе се води поголема грижа и за проекти со европска димензија.

- Отворање културно-информативни центри во земјите со многубројно иселеништво од Република Македонија, како и во европските центри.
- Меѓународно претставување на Република Македонија во контекст на севкупната меѓународна политика на државата со координирани активности на сите сектори.
- Изработка на стратегија за меѓународно претставување на културата на Македонија во странство заснована врз вредносни критериуми и анализа за потенцијалните консументи заради комплексно претставување на државата.
- Партиципација на македонски уметници во програмите на реномираните културни настани од типот на „Биенале на ликовната уметност и архитектура“ во Венеција и промоција на културното наследство и на современото творештво во градовите кои се прогласуваат за престолнини на културата.
- Меѓусекторска поддршка на комплексните манифестации кои ја афирмираат културата и уметноста на Република Македонија.
- Годишно претставување на културата на Република Македонија во седиштата на меѓународните организации и актуализирање на практиката дела на познати автори од Република Македонија да се подаруваат на меѓународните организации.
- Обезбедување поддршка (ПР-агенции) за анимирање на публиката во земјата во која се реализира меѓународното претставување на Република Македонија.
- Кофинансирање со средства од буџетот на Република Македонија за европските проекти кои се дел од програмата „Креативна/творечка Европа 2014-2020“ и давање стручна поддршка во пополнувањето на апликациите од Република Македонија во европските фондови.
- Стабилна, долгорочна и селективна поддршка на традиционалните меѓународни културни манифестации и проекти во државава (Охридско лето, Струшки вечери на поезијата, Мајски оперски вечери, Интерфест, Фестивал на филмската

камера „Браќа Манаки“, Млад отворен театар, Танц-фест Скопје, Охридска ПЕН-Конференција, проектот „Разноликост“, и други).

- Поттикнување на локалната самоуправа за активно вклучување во реализацијата на програми за меѓународно претставување на Република Македонија.
- Развивање на иницијатива за воведување на манифестација „Балканска престолнина на културата“.
- Развивање на иницијатива, во соработка со градот Скопје, нашиот главен град да се номинира за титулата „Европска престолнина на културата“.

Во своите основни документи, Министерството за култура ги декларира своите заложби за посебно внимание за континуирано поврзување на македонската дијаспора во современите културни текови во Република Македонија. Во програмските активности предвидува обврска државата да се грижи за положбата и за правата на припадниците на македонскиот народ во соседните земји и за иселениците од Македонија, да го помага нивниот културен развој и да ги унапредува врските со нив. Преку развивање на програми ќе се негува македонската култура меѓу македонските малцинства во соседните земји и македонските заедници во дијаспората. Во рамките на овие програми посебно ќе се реализираат активности за промовирање и заштита на македонската култура, македонскиот јазик и дијалектите. Исто така, ќе се организираат културни манифестации во странство чија цел е зацврстување на ефективните врски со матичната земја, а ќе се отвораат и културни центри во овие земји.

ДОПИРНИТЕ ТОЧКИ НА ДВАТА РЕСОРА (КУЛТУРА И НАДВОРЕШНИ РАБОТИ) ТРЕБА ДА СЕ ГЛЕДААТ ВО РАМКАТА НА НОСИТЕЛИТЕ НА МЕЃУНАРОДНАТА КУЛТУРНА СОРАБОТКА, КАКО СЕГМЕНТ ОД ПОШИРОКАТА СЛИКА ВО СПРОВЕДУВАЊЕТО НА КУЛТУРНАТА ДИПЛОМАТИЈА. ГЕНЕРАЛНО, МЕЃУ ДВЕТЕ МИНИСТЕРСТВА Е ВОСПОСТАВЕНА СОРАБОТКА ВО ОПЕРАЦИОНАЛИЗИРАЊЕТО НА РАЗНИ КУЛТУРНИ МАНИФЕСТАЦИИ, НАСТАНИ И ПРОЕКТИ. ОСОБЕНА Е СОРАБОТКАТА ВО РЕАЛИЗАЦИЈА НА ПРОГРАМАТА ЗА СОРАБОТКА СО МАКЕДОНСКАТА ДИЈАСПОРА И МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО МАЛЦИНСТВО ВО СОСЕДНИТЕ ДРЖАВИ. ОНА ШТО НЕДОСТАСУВА Е НЕДОВОЛНИОТ СТЕПЕН НА КОМПЛЕМЕНТАРНОСТ И ЗАЕДНИШТВО ВО ПЛАНИРАЊЕТО И СПРОВЕДУВАЊЕТО НА ОДРЕДЕНИТЕ ЦЕЛИ НА ДЕЈСТВУВАЊЕ

Од претставените програмски определби на културната политика, како и традицијата и искуството во претставувањето на нашите културни дострели во светот, се наметнува заклучокот дека за разлика од економската и јавната дипломатија, спроведувањето на културната дипломатија, во основа, бележи позитивен развој и генерално одговара на потребите на нашата држава.

Она што може да се забележи е отсуството на јасно претставена платформа и носители за спроведување на делот од активностите што треба да се реализираат во странство или се поврзани со учество на претставници од странство во нашата земја. Тука е содржан заклучокот за потребата од поголемо поврзување на Министерството за култура со дипломатската служба со цел – искористување на нејзините потенцијали во делот на меѓународната соработка.

Б) Министерство за надворешни работи

Оттука се наметнува и прашањето: Каква и која е улогата на Министерството за надворешни работи (МНР), односно на македонската дипломатска служба? Веднаш треба да се истакне дека на МНР треба да се гледа исклучиво како на партнер во спроведувањето на културната стратегија на државата чиј носител, секако, е Министерството за култура и институциите под негова надлежност. Надзорно инструктивната улога и натаму останува во рацете на овој ресор.

Министерството за надворешни работи, од своја страна, по неговата природа и надлежности во работата како и кадровскиот потенцијал, претставува неодминлив партнер којшто мора да биде вклучен во процесот на планирање и реализирање на овој сегмент од надворешната политика на државата. Тоа се огледа и во програмите за работа на МНР каде што имаме „преклопување“, односно содејство во реализација на задачите со Министерството за култура.

Во надлежностите на Секторот за јавна дипломатија, дијаспора и соработка во културата при МНР, наведени се работните задачи во правец на афирмација на нашите вредности и културни особености преку иницирање и спроведување на меѓународна соработка во културата, паралелно развивајќи интеркултурен дијалог, разбирање и соработка не само со државни институции од сферата на културата, туку и пошироко, како, на пример, со: граѓанскиот сектор, културно-информативните центри, лекторати и почесни

конзули во земјата и во странство. Во надлежност на оваа организациона единица на Министерството е и воспоставување и јакнење на врските со дијаспората, пред сè, во насока на зачувување на нивниот културен и јазичен идентитет, преку реализација на: концептите летен камп, проектно финансирање согласно јавниот повик на МНР и испраќање наставници за изучување на мајчиниот јазик, како и поттикнување на интересот на дијаспората за нејзино активно вклучување во севкупниот општествено-економски развој на нашата држава.

Наведените допирни точки на овие два ресора треба да се гледаат во рамката на носителите на меѓународната културна соработка, како сегмент од пошироката слика во спроведувањето на културната дипломатија во која треба, и се вклучени и други актери – институции на државно и локално ниво.

Генерално, меѓу двете министерства е воспоставена соработка во операционализирањето на разни културни манифестации, настани и проекти. Особена е соработката во реализација на програмата за соработка со македонската дијаспора и македонското национално малцинство (МНМ) во соседните држави. Она што недостасува е недоволниот степен на комплементарност и заедништво во планирањето и спроведувањето на одредените цели на дејствување. Нешто што во западните земји е одамна присутно.

Улогата на македонската дипломатска служба – состојби и перспективи

Во изминатиот период, Министерството за надворешни работи немаше некоја позначајна улога во спроведувањето на културната дипломатија. Активностите беа насочени, пред сè, кон инструирање на амбасадите и конзулатите за начинот во давањето логистичка поддршка, транспорт, царински формалности и друг вид асистенција во реализирањето на културните настани организирани од страна на Министерството за култура.

Од своја страна, дипломатско-конзуларните претставништва иницираа – предлагаа и самостојно спроведуваа – одредени културни настани, без некоја поширока осмисленост. Најчесто тоа беа иницијативи на поедини уметници или групи, кои претходно го договориле својот настап или бараат асистенција за организирање на нивно гостување.

МИНИСТЕРСТВОТО ЗА НАДВОРЕШНИ РАБОТИ СО ДИПЛОМАТСКАТА МРЕЖА СЕ ОЧЕКУВА ДА ИМА ЗНАЧАЈНА УЛОГА ВО СПРОВЕДУВАЊЕТО НА ДРЖАВНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА МЕЃУНАРОДНО КУЛТУРНО ПРЕТСТАВУВАЊЕ. ДИПЛОМАТСКИТЕ ПРЕТСТАВНИШТВА, КОНЗУЛАТИТЕ, ПОСТОЈАНИТЕ МИСИИ, КУЛТУРНИТЕ ЦЕНТРИ, ПОЧЕСНИТЕ КОНЗУЛИ, КАКО И ДРУШТВАТА И АСОЦИЈАЦИИТЕ НА ДИЈАСПОРАТА И МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО МАЛЦИНСТВО, ПРЕТСТАВУВААТ ОГРОМЕН ПОТЕНЦИЈАЛ ВО СПРОВЕДУВАЊЕТО НА КУЛТУРНАТА ДИПЛОМАТИЈА. СТАНУВА ЗБОР ЗА ОКОЛУ 200 „HOT SPOT“ - ТОЧКИ НИЗ СВЕТОТ КОИ ИМААТ ГОЛЕМИ МОЖНОСТИ ПРИ ПЛАНИРАЊЕТО, ОРГАНИЗИРАЊЕТО И СПРОВЕДУВАЊЕТО НА КУЛТУРНИ АКТИВНОСТИ. ЗА ОСТВАРУВАЊЕ НА ОВАА ФУНКЦИЈА Е НЕОПХОДЕН ОСМИСЛЕН ПРИСТАП, ИЗРАЗЕНА МЕЃУРЕСОРСКА КООРДИНАЦИЈА, СТРУЧНА ПОМОШ И ЕДУКАЦИЈА, КОЈА СЕ УШТЕ НЕ Е НА ПОСАКУВАНОТО НИВО

Но, со основањето на Секторот за јавна дипломатија, дијаспора и со-работка во културата, создадени се услови за организиран и сеопфатен пристап кој треба да ги даде очекуваните резултати. Секторот ја презема улогата за директна комуникација и координација на активностите на дипломатско-културните претставништва.

Министерството за надворешни работи, како централна служба, со својата дипломатска мрежа се очекува да има мошне значајна улога во спроведувањето на државната стратегија за меѓународно културно претставување на нашата држава. Дипломатските претставништва, конзулатите, постојаните мисии, културните центри, почесните конзули, како и друштвата и асоцијациите на дијаспората и македонското национално малцинство, претставуваат, несомнено, огромен потенцијал во спроведувањето на културната дипломатија. Станува збор за околу 200 „hot spot“ - точки распоредени низ светот кои имаат големи можности при планирањето, организирањето и спроведувањето на разни културни

активности кои, патем, се и во листата на задачи во нивното секојдневно работење.

Меѓутоа, за остварување на оваа мошне важна функција неопходно е да постои осмислен пристап, изразена меѓуресурска координација, стручна помош и едукација, која сè уште не е на посакуваното ниво.

Што е потребно за надминување на оваа состојба?

Следејќи ги современите текови во културната промоција на државите, неопходно е преземање на следните чекори:

- Активно учество на МНР при изготвувањето на Програмата за активности на Министерството за култура во делот на меѓународната соработка, со посебен акцент на стратегијата кон одредени држави кон кои, покрај политичките активности – потребна е и културна поддршка;
- Вклучување на амбасадите и конзулатите, како и постојаните мисии, во изработката на програмите за културно претставување на нашата држава, со оглед на нивото постојано присуство на „терен“ и можноста за полесна операционализација. Дипломатско-конзуларните претставништва, согласно нивните функции, можат да се користат како своевидни центри кои ќе ги промовираат културните достигнувања на нашата држава;
- Надминување на проблемот со запоставеноста на почесните конзули во светот. Вклучувањето на почесните конзули во овој вид активности, со оглед на нивниот број (70), во голема мера ќе придонесе за подобрување на оваа значајна активност, особено во државите каде што единствено тие нè претставуваат. Во оваа насока, Министерството за надворешни работи, во соработка со Министерството за култура, е неопходно да изработи конкретна програма со план на активности. Отсуството на редовна комуникација (еднаш на една или две години) мора да се надмине. Во спротивно, оваа значајна

ПОТРЕБНО Е ДА СЕ ПОТТИКНЕ ШИРОКА ДЕБАТА МЕЃУ: ВЛАСТИТЕ, БИЗНИС СЕКТОРОТ, АКАДЕМСКАТА ЗАЕДНИЦА И ДРУГИТЕ АКТЕРИ, ЗА ТОА КАКО И ВО КОИ ОБЛАСТИ МОЖЕМО ДА РАЗВИЕМЕ ОРГАНИЗИРАНА СТРАТЕГИЈА НА КУЛТУРНАТА ДИПЛОМАТИЈА. КОН ОВА ТРЕБА ДА СЕ ИСТАКНЕ И НЕОПХОДНОСТА ОД НАГЛАСЕНА ПРИМЕНА НА ЈАВНАТА ДИПЛОМАТИЈА СО ЦЕЛ ПОСТИГНУВАЊЕ НА ЦЕЛОСЕН ЕФЕКТ. ТУКА Е СОДРЖАНА И ФОРМУЛАТА ЗА УСПЕХ, СПОРЕД КОЈА ДОБРАТА РЕПУТАЦИЈА Е МОШНЕ ВАЖНА ЗА ЕДНА ЗЕМЈА, А ТАА МОЖЕ ДА СОЗДАДЕ ПОСЛЕДОВАТЕЛНИ ЕФЕКТИ КОИ ЌЕ РЕЗУЛТИРААТ СО ПОЗИТИВНИ РЕЗУЛТАТИ ОД ТРГОВИЈАТА И ТУРИЗМОТ, ДО ИНВЕСТИЦИИТЕ И ВЛИЈАНИЕТО. ДОБРИОТ УГЛЕД ЌЕ ГИ ПОДОБРИ ШАНСИТЕ ЗА ПРИВЛЕКУВАЊЕ ТУРИСТИ, ПРИСТАПОТ НА МАКЕДОНСКИТЕ КОМПАНИИ НА СТРАНСКИТЕ ПАЗАРИ, ЌЕ ОБЕЗБЕДИ ПОЛЕСНО ПРИФАЌАЊЕ НА НАШИТЕ ПОЛИТИЧКИ СТАВОВИ ЗА ОДРЕДЕНИ ПРАШАЊА

катеорија со голем потенцијал ќе остане на границата на нивна пасивизација;

- Надминување на проблемот со материјално-финансиска поткрепа на дипломатско-конзуларните претставништва во нивните редовни активности организирани од страна на државата на приемот или на нивна иницијатива. Проблемот со пропаганден материјал и натаму е сериозно присутен.
- Ревидирање на односот на државата во однос на катедрите и лекторатите за македонски јазик, кој во изминатиот дваесет-годишен период не е на завидно ниво. Драстичното намалување на нивниот број, како и состојбата со нивната пасивизација, ја наметнува потребата од сосема нов пристап кон овие институции од особена важност. Досегашниот пристап ни од далеку не ги задоволува потребите и интересот на државата, било од организациски, кадровски или, пак, материјален аспект. Ова особено во насока на евроатлантските интеграции и службената употреба на македонскиот јазик во овие институции, а посебно во спротивставувањето на сите напади и негирања однаре и однадвор.

Посебно внимание на „едукацијата“ на амбасадорите и генералните конзули

Потребата за конкретна и темелна подготовка на амбасадорите и дипломатскиот кадар со овој елемент од нивното дипломатско делување пред нивното преземање на должноста, треба да претставува задолжителен императив. Од дипломатските претставници треба да се очекува да бидат комплетни промотори на националното културно наследство, но и компетентни партнери во градењето на културните врски со земјите во коишто се акредитирани.

Посебно внимание треба да се посвети на „едукацијата“ на амбасадорите и на генералните конзули. Тие се стожерот околу кој се врзани сите активности. Од нивната: подготвеност, креативност и ангажираност зависи тоналитетот за угледот на државата. Постојаното присуство во земјата на приемот, секојдневните контакти со политичкиот естаблишмент, претставниците од јавниот живот и културната сфера им дава големи можности за развивање и градење на културната соработка. Во нивна „надлежност“ е: поврзувањето на локалните единици, настапи на културни друштва,

театри, музички групи и поединци од областа на литературата, поезијата, музиката и ликовната уметност, што навистина им дава широк спектар на можности.

Конечно, потребно е да се поттикне широка дебата – дијалог меѓу: властите, бизнис секторот, академската заедница и другите актери, за тоа како, и во кои области можеме да развиеме организирана стратегија на културната дипломатија. Кон ова треба да се истакне и неопходноста од нагласена примена на јавната дипломатија со цел постигнување на целосен ефект.

Тука е содржана и формулата за успех, според која добрата репутација е мошне важна за една земја, а таа може да создаде последователни ефекти кои ќе резултираат со позитивни резултати од трговија и туризам, до инвестиции и влијание. Добриот углед ќе ги подобри нашите шанси за привлекување туристи и ќе го подобри пристапот на македонските компании на странските пазари, ќе обезбеди полесно прифаќање на нашите политички ставови за одредени прашања.

Градењето позитивна слика е важно за: културно, економско и политичко влијание на нашата држава во странство. Впрочем, процесот на глобализација на светот треба да биде само императив повеќе.

(Авторот е поранешен амбасадор на Македонија во Хрватска (2008-2012), кариерен дипломат, службувал во: Либија, Турција, Шведска, НР Кина, доц. професор по меѓународно право и дипломатија на Универзитетот „Американ Колеџ“, Скопје. Вработен е во Министерството за надворешни работи на Република Северна Македонија. Е-пошта: markovskidancho@gmail.com)

ХАКИРАЊЕ НА ИЗВОРНИОТ КОД НА БАЛКАНОТ: УМЕТНИЧКА ИНИЦИЈАТИВА „КООПЕРАЦИЈА“

ХАРАЛД ШЕНКЕР

ИАКО ЕВОЦИРА ЦЕЛ УНИВЕРЗУМ НА АРХАЈСКА ИКОНОГРАФИЈА, БАЛКАНОТ ВО МИНАТОТО НЕ СОЧИНУВАЛ ТАКОВ РЕГИОН И ПРЕПОЗНАТЛИВА ЦЕЛИНА КАКВА ШТО Е СЕГА. СЕ ДО 19 ВЕК, СЕ КОРИСТЕЛЕ СЛЕДНИТЕ СТАРИ ИМИЊА НА ПРОВИНЦИИТЕ: МАКЕДОНИЈА, МОЕЗИЈА, ЕПИР, ИТН. АКО НИШТО ДРУГО, РЕГИОНОТ НА ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА ГО НАРЕКУВАЛЕ ЕВРОПСКА ТУРЦИЈА. ПАДОТ НА ОТОМАНСКАТА ИМПЕРИЈА ПРЕДИЗВИКАЛ ДА ИЗНИКНАТ НАЈРАЗЛИЧНИ, ЗАЕМНО ИСКЛУЧИВИ НАЦИОНАЛИЗМИ, КОИ СОЗДАЛЕ ПОТРЕБА ОСТАТОКОТ ОД ЕВРОПА ДА ГО ДЕФИНИРА РЕГИОНОТ. ЕВРОПА, СО ОБЕДИНУВАЧКИТЕ ТЕНДЕНЦИИ, ЗАПОЧНУВА ДА ГО ИДЕНТИФИКУВА ОВОЈ ДЕЛ ОД СВЕТОТ КАКО ЕДНО, КАКО (АНТИ-) ЕВРОПСКА ДИВИНА: И ТАКА СЕ РОДИЛ ИЗВОРНИОТ КОД

Обидувајќи се да ги разберам идеите, оригинални или не, постапките, реакциите, како и рефлексите на културата во нивниот најширок изблик во регионот, кој денес, вообичаено и како резултат на доста запоставен недостиг на манири, се нарекува Западен Балкан, стасав до една аналогија со која се занимавам веќе подолг временски период. Во неа, прашањето на Балканот, или поточно, на неговата култура, се формира од еден автономно активен изворен код, код кој постојано сам се испишува.

Ќе се обидам да ја објаснам појавата, краткиот, но разорен живот и згаснувањето на уметничката иницијатива *Кооперација*¹, како резултат и реакција на делови од споменатиот изворен код.

¹ *Кооперација* беше уметничка иницијатива активна во периодот од 2012 до 2015 година. Станува збор за самофинансирана иницијатива, која организираше спонтани настани (изложби, дискусии, концерти) кои беа извонредно примени, инаку организирани на простор различен од конвенционалниот музејски или галериски простор. Повеќе информации се достапни на <https://www.opafondacija.org/zaum/category/групи/кооперација/>

Пред-бета верзии

Византиското наследство, секако, оставило свои траги врз општествата и културите од регионот, еднакво видливи и во сликата на православната црква. За потребите на овој текст, ќе потсетам само на неколку нејзини суштински карактеристики: цврста хиерархија, поистоветување на црквата и државата, како и *de facto* деификација, оддавање божествена почит на шефот на државата.

Како резултат на ова, првите верзии на изворниот код почнале да се карактеризираат со ригиден религиозен и културен канон, заедно со колективното искуство на угнетување од страна на државата, независно за која станува збор.

Бета верзија

Иако евоцира цел универзум на архајска иконографија, Балканот во минатото не сочинувал таков регион и препознатлива целина каква што е сега. Сè до 19 век се користеле следните стари имиња на провинциите: Македонија, Моезија, Епир, итн. Ако ништо друго, регионот на Југоисточна Европа го нарекувале Европска Турција. Падот на Отоманската империја предизвикал да изникнат најразлични, заемно исклучиви национализми, кои создале потреба остатокот од Европа да го дефинира регионот. Европа, со обединувачките тенденции, започнува да го идентификува овој дел од светот како едно, како (анти-) европска дивина: и така се родил изворниот код. Неговите први писатели биле патници кои го создале тој романтичен мит за егзотична изолираност, предизвикана од планинската топографија и близината на регионот до уште една голема цел на проекции – Ориентот. Кодот комбинирал неколку главни елементи: егзотичност, племенски структури, отсуство на држава, како и доминантно усна традиција, којашто често се пренесувала преку музика.

Се согледа дека тоа е силен код кој упорно се опира на неговото преиспитување; неговите романтични тонови сè уште одекнуваат, што го попречува преориентирањето на балканскиот дискурс.

Балкан 1.0.

Првиот балкански код користел неколку паралелни нишки, меѓусебно проткаени, кои формираат нешто што, на прв поглед, делува како кохерентен јазик, илузија на културолошка ДНК. Неговите

импликации биле длабоки и ги дефинирале општествените интеракции и доминантните културни парадигми.

Првата нишка задира некаде до крајот на отоманскиот период. Во времето на Балканските војни од 1912-13 година, кои го означиле крајот на отоманскиот период. Поимот „Балкан“ му се придодал на овој регион како концепт, како некоја загуба за која се тажи. Ова предизвикало во изворниот код да се внесе чувство на некое меланхолично тагување по минатата (замислена) големина.

Втората нишка со себе носи смртоносен вирус проткаен длабоко во својот код: повторувачко, етнички-мотивирано националистичко редување на државите кои се појавуваа во регионот. Но, творците на овие ексклузивни и натпреварувачки програми: Александрос Ипсилантис, Људевит Гај, Вук Караџиќ, Сами Фрашери или Христо Ботев, секако дека не биле креативни хакери, туку повеќе биле софтверски пирати, кои го ископирале етно-романтичниот национализам кој доминирал во регионите каде се зборувал германскиот јазик и го адаптирале за нивната податочна околина. И, додека го правеле тоа, тие вклучувале, можеби свесно или не, програмски елементи од отоманскиот или византискиот изворен код, при што тие елементи ги направиле константа. Како резултат на ова, општествата на „Балканот“ сè уште мака мачат со проблеми кои датираат од времето на пиратите на националниот софтвер: елитите кои својот интерес го ставаат над интересите на општеството и институции кои имаат една главна функција – да им служат токму на тие елити, претежно со употреба на клиентелистички системи.

Третата нишка е поврзана со процесот на континенталната интеграција. Колку повеќе се појавуваше Европа како концепт, толку повеќе стануваше свесна за своите ограничувања, создавајќи потреба за некаков вид на анти-Европа. Овој процес го диктирале жестока индустријализација и урбанизација, која постепено ги голтале регионите кои се сметаа за диви, нескротени, и ги асимилирале, честопати користејќи прекумерна сила. Денес постојат само неколку региони во Европа, како што се Камарг или Шпревалд, кои сè уште не потсетуваат на тоа колку бил нескротлив овој континент во минатото.

Набргу, на самите граници на континентот чијшто идентитет бил во процес на формирање, се појави идеална и најпогодна област. За неа почнале да пишуваат патописци, патници, почнале да бладаат

и да пишуваат со страв. Тој регион не беше Ориентот: постоеше чудна сличност, нелагодна близина. И, малку по малку, започна да се формира: дивата, нескротена, груба, примитивна проекција – се роди Балканот, тој гном, антихерој, грдиот близнак. Бруталноста на конфликтите од крајот на 19 век, па сè до крајот на Втората светска војна, иако не беа својствени само за овој регион, само послужија добро да се зацврсти кодот.

Балкан 2.0.

Во времето на втората Југославија, балканската програма само привремено беше преиспишана во колективната свест на Западот. Третиот пат на Тито и туризмот беа основата на софтверот на западната перцепција: острови, плажи и нудизам долж Јадранското Море, од една страна, а од другата левичарски соништа за реформистички комунизам, Михајло Марковиќ, групата Праксис и Корчуланската летна школа.

Сепак, со имплозијата на Југославија, во амбиент на европска еуфорија и обединување, делови од програмата кои се сметаше дека се непотребни, повторно изникнаа, и изворниот код наново почна да се испишува. Новиот изворен код се адаптираше на сегашните потреби, преку некаков вид на постидеолошко продолжение проследено со егзотика. Врз основа на првата верзија, а предизвикано од прекумерната медиумска покриеност во последните денови од 20 век, се роди верзијата 2.0. На Балканот, како: уште подива, побрутална и пострашна верзија – достапна веднаш.

Балкан 2.1.

Еволуираната верзија на овој балкански изворен код сè уште се создава. Повеќето обиди таа да се прочисти од елементите, кои, очекувано, ја направија верзијата 2.0. толку неатрактивна, сега за сега пропаднаа.

НЕПРАВДАТА Е ПРИЧИНА
ЗА ПОСТОЕЊЕ НА
НАЦИОНАЛНАТА БОРБА ЗА
ОПСТАНОК, ВО КОЈА САМО
СОПСТВЕНАТА ГРУПА, ИЛИ,
ВСУШНОСТ, ЕЛИТАТА, Е
ВО ПРАВО, А ОСТАТОКОТ
ОД СВЕТОТ ГРЕШИ.
БИДЕЈЌИ ВЛАДЕЕЊЕТО
НА ПРАВОТО И ПРАВДАТА
ЗА СОПСТВЕНАТА ГРУПА
МОЖЕ ДА СЕ ИНСТАЛИРААТ
САМО НА ШТЕТА НА ДРУГА
ГРУПА, НА ОВОЈ ДИСКУРС
МУ ТРЕБА КОНФЛИКТОТ
ЗА ДА ЈА ОПРАВДА
СОПСТВЕНАТА ПОТРАГА
ПО ПРАВДА. ВАКВИОТ
НАЧИН НА ГЛЕДАЊЕ НА
ЖИВОТОТ, ВО СУШТИНА,
НОСИ АВТОРИТАРИЗАМ, И
НА ТОЈ НАЧИН МУ СЛУЖИ
НА СТЕРЕОТИПОТ НА
АНТИ-ЕВРОПА, НА ДИВИОТ,
НЕСКРОТЛИВ БАЛКАН

Се чини дека некои кодни линии упорно опстојуваат, само менувајќи некои од своите карактеристики. Наместо физичката бруталност од минатото, сега има структурно насилство, непосредниот страв за сопствениот живот сега се претвори во страв за благосостојбата, изнудата станува култура на добивање и доделување на јавни тендери.

Обиди за хакирање

Откако се појави верзијата 2.0., постојат обиди да се хакира изворниот код и да се вметнат кодни линии кои би го одбрале стереотипното претставување на Балканот. Ова се трите школи за хакирање:

Национална правда. Ексклузивистичкиот дискурс за (не) правда го негира регионот, бидејќи не може да постои друг ентитет освен нацијата и нејзината држава. Во овој дискурс доминираат фрустрации во врска со повеќе аспекти на неправдата: неправедно исцртани граници, неправедни територијални отстапки, неправеден третман на сопствените малцинства во соседните земји, нефер привилегии на малцинствата во сопствената земја, итн. Неправдата е причина за постоење на националната борба за опстанок, во која само сопствената група, или, всушност, елитата, е во право, а остатокот од светот греша. Бидејќи владеењето на правото и правдата за сопствената група може да се инсталираат само на штета на друга група, на овој дискурс му треба конфликтот за да ја оправда сопствената потрага по правда. Ваквиот начин на гледање на животот, во суштина, носи авторитаризам, и на тој начин му служи на стереотипот на анти-Европа, на дивниот, нескротлив Балкан. Парадоксално, токму отфрлањето на балканскиот стереотип доведува до негова потврда – Мебиусова лента направена од ткивото на националниот идентитет.

Прогресивци. Вториот одбранбен дискурс е елитистички и интроспективен по својата суштина. Сопствената група се перципира како: прогресивна, проевропска, цивилизирана, урбана, додека другите се: примитивни, необразовани, груби, агресивни, итн., односно тие се Балканот. Овој дискурс се случува во контекст на брза и неконтролирана урбанизација. Во неговата суштина е новата средна класа која се појавува без концепт за образование или срам, и која се заканува да удави сè што ќе го допре во кич и помпа. Ова

функционира само во рамки на општествата и нема никакво влијание врз надворешниот свет. Овој ограничувачки ефект, за возврат, произведува сопствен образец на фрустрација, комбиниран со егзистенцијалниот *angst* – гнев (заб. прев.) заради губење на статусот. За да се зачува овој статус, голем број претставници на оваа квази-интелигенција се приклонија кон националистички дискурс.

Кој Балкан? Постои дискурс кој ги хакира програмите за Балканот, одбивајќи воопшто да го признае западниот дискурс за анти-Европа. Тоа е апсолутно отфрлање на улогата на матичниот информатор кој го прифаќа претходно фабрикуваниот концепт и со задоволство обезбедува информации за тоа како тој, или таа би сакале да бидат видени, со што само ја зајакнува надворешната слика и поврзаните стереотипи.

Овој дискурс го водат мислители, уметници и тука, практично, нема политичари. Тој го негира Балканот како програма и, исто така, ја отфрла нејзината неопходност. Заемното влијание и меѓузависност на европските изворни кодови и култури не е ништо ново, ниту може да се негира. Затоа, не е релевантно, ниту е етички да се продолжи со одржување на посебна балканска програма.

Но, ова одбивање е пошироко – ги отфрла и другите локални дискурси, елитистичкиот и националниот. Културата не може да се сфати како нешто друго освен како процес кој континуирано се формира и тече. Прашањето е само дали ограничувањата и бариерите наметнати од другите дискурси треба да се игнорираат или да им се погледне во очи.

Кооперација

Појавата, ефемерното, но многу гласно постоење, како и ненадејната смрт на уметничката иницијатива *Кооперација*, имаше трајно влијание врз културната сцена и помогна да се разлишаат перцепциите. Истовремено, таа беше плод на своето време, а нејзиниот крај, донекаде, предвидуваше голем број последователни активности.

Цела деценија, македонското општество, и имплицитно на тоа, неговата култура, беа предмет на вонреден обид за промена на доминантниот изворен код и за негова замена со неконтролиран монолог за идентитетот, комбинирајќи ги гореспоменатите елитистички и национални нишки во бес и омраза против сè што

е девијантно. Се сомневам дека долгорочната штета на културата и општеството како една од нејзините манифестации воопшто може да се исправи. Досега, дури и признавањето на траумата не е реално, а исклучително малку е направено да се одговори соодветно на ова. На ова ќе се навратам подоцна.

Заради скоро целосно заробената држава, јавниот простор се стесни на минимум, многу под границите на подносливото. И, не е изненадување што се јави отпор. Исто така, не е за изненадување што уметничката сцена стана растргната меѓу: пасивност, опортунизам и политички активизам.

Кооперација изникна во момент кога финансирањето на уметниците скоро исклучиво доаѓаше од Министерството за култура, согласно стратешките приоритети. Но, за ова постоеше цена, барем за оние кои не беа дел од гореспоменатиот монолог – задоволно или, барем, премолчено прифаќање на состојбата статус кво. Ќе биде интересно, во некој стадиум, ако се ревидираат делата сработени на „авангардните“ уметници за музеите или зградите од таа декада, и да се запрашаме дали тие биле цената за онаа мала слобода, или за некоја позиција или понекој грант кој го добиле за возврат.

Но, да не застраниме. Во контекстот каков што беше, практично единствената опција за кој било уметник во Македонија да ги изложува своите дела – беше во музеи или галериски простор сличен на музеи. Немаше (и сè уште нема) приватни галерии или независен изложбен простор. Министерската бирократија беше онаа која одлучуваше кој може да изложува, и уште поважно, кој не може.

Групата уметници во јадрото на *Кооперација* се заложила да се измени

ПОЈАВАТА, ЕФЕМЕРНОТО, НО
МНОГУ ГЛАСНО ПОСТОЕЊЕ,
КАКО И НЕНАДЕЈНАТА
СМРТ НА УМЕТНИЧКАТА
ИНИЦИЈАТИВА
КООПЕРАЦИЈА, ИМАШЕ
ТРАЈНО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ
КУЛТУРНАТА СЦЕНА
И ПОМОГНА ДА СЕ
РАЗНИШААТ ПЕРЦЕПЦИИТЕ.
ИСТОВРЕМЕНО, ТАА
БЕШЕ ПЛОД НА СВОЕТО
ВРЕМЕ. ЦЕЛА ДЕЦЕНИЈА,
МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО
И, ИМПЛИЦИТНО НА ТОА,
НЕГОВАТА КУЛТУРА, БЕА
ПРЕДМЕТ НА ВОНРЕДЕН
ОБИД ЗА ПРОМЕНА НА
ДОМИНАНТНИОТ ИЗВОРЕН
КОД И ЗА НЕГОВА ЗАМЕНА
СО НЕКОНТРОЛИРАН
МОНОЛОГ ЗА ИДЕНТИТЕТОТ,
КОМБИНИРАЈЌИ ГИ
ГОРЕСПОМЕНАТИТЕ
ЕЛИТИСТИЧКИ И
НАЦИОНАЛНИ НИШКИ ВО
БЕС И ОМРАЗА ПРОТИВ
СЕ ШТО Е ДЕВИЈАНТНО.
СЕ СОМНЕВАМ ДЕКА
ДОЛГОРОЧНАТА ШТЕТА НА
КУЛТУРАТА И ОПШТЕСТВОТО
КАКО ЕДНА ОД НЕЈЗИНИТЕ
МАНИФЕСТАЦИИ ВООПШТО
МОЖЕ ДА СЕ ИСПРАВИ

оваа состојба. Зошто? Затоа што уметноста заглавена во корсетот на бирократијата е мртва уметност; уметност која зависи од милоста на политизираната бирократија, не е кредибилна; бидејќи слободата не е фраза, туку е начин на живот.

Сега, сево ова, можеби, звучи како основа за манифест. Но, бидете спокојни, не е. Можеби само малку, затоа што *Кооперација* беше движење. Да се нарекува ова иницијатива беше, веројатно, најлесниот излез, без да се вовлекуваат тешки, долги и агонизирачки дискусии за позицијата на ова движење. Но, вакви дискусии, сепак, се случуја, како што и можете да претпоставите.

Иницијативата не е движење. Тука нема членови, има учесници. Никој не мора да се заколне на манифестот и да се третира како предавник ако направи нешто надвор од иницијативата. Беше јасно дека секој што беше дел од *Кооперација* ќе продолжи со својата самостојна кариера надвор од иницијативата, но да се биде дел од *Кооперација* беше нешто посебно. Стануваше збор за отворање на ментален и физички простор, простор што беше затворен од доминантниот дискурс. И, стануваше збор за одбивање да се биде дел од изворниот код на Балканот, туку да се биде дел на поширок код, кој ги надминува наметнатите граници и ограничувања, а истовремено, сè уште е закотвен локално.

Сепак, чувството беше одлично да се кинат дупки во внимателно хомогенизираното ткиво на националната култура. Но, исто така, во оваа смисла би било лесно погрешно да се разбере *Кооперација*. Ова движење не беше насочено против институциите, барем не директно. Се покажа дека е многу поефикасно само да ги игнорираме. Ако се позиционирате надвор од даден систем, повеќе не ве врзуваат неговите вредности, а секако, не и неговите правила.

ЕДНО НЕШТО КООПЕРАЦИЈА НЕ НАПРАВИ: НЕ ГО ПРОМЕНИ СИСТЕМОТ. ДЕНЕС, СЕ ШТО Е ПОВРЗАНО СО КУЛТУРАТА СЕ УШТЕ СЕ КООРДИНИРА ОД МИНИСТЕРСТВОТО ЗА КУЛТУРА ИЛИ ОД ЕДИНИЦИТЕ НА ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА. ЗНАЧИ СЕ УШТЕ ИНСТИТУЦИИТЕ РЕШАВААТ ЧИИ ДЕЛА ЌЕ СЕ ИЗЛОЖУВААТ, А ЧИИ ДЕЛА НЕМА ДА ГО ВИДАТ СВЕТОТО НА ДЕНОТ. ТОА ЗНАЧИ ДЕКА СЕ УШТЕ Е МИСЛЕНА ИМЕНКА РЕФОРМАТА НА МИНИСТЕРСТВОТО И НА НЕГОВИТЕ ЗАСТАРЕНИ МЕТОДИ, А СО ТОА И СОНОТ ЗА ВИСТИНСКИ НЕЗАВИСНА УМЕТНИЧКА СЦЕНА ОСТАНУВА САМО СОН; А ОСТАВАЊЕТО СО ИНСТИТУЦИИТЕ ДА РАКОВОДАТ НЕСПОСОБНИ ПАРТИСКИ КАДРИ ВООПШТО НЕ ПОМАГА ДА СЕ ПОДОБРАТ СОСТОЈБИТЕ

Ова беше привлечноста на *Кооперација*. На почетокот, тоа ги збуни луѓето, некои бирократи дури и размислуваа дали да ја сметаат како закана. Подоцна, луѓето почнаа да ја разбираат, да го чувствуваат слабиот мирис на слободата што произлегува од споделената одговорност и товар. Јавноста соодветно реагираше: изложбите на *Кооперација* секогаш беа масовни собири, необични случувања. Бирократијата избра да не реагира. Таа не виде вистинска закана по нејзиниот монолитен дискурс, бидејќи во *Кооперација* немаше пари. Монументалниот неуспех на доминантниот дискурс е тоа што сметаше дека уметноста и културата се нешто што треба да се манифестира во дела кои треба да останат за памтивек. Колку свеж ветер дојде од ефемерните изложби, колку беше иронична насмевката на лицето на јавноста, колку беше ослободувачка смеата, дискусијата помеѓу дела за кои се знаеше дека наскоро ќе исчезнат! Скоро се чувствувам принуден да кажам дека во воздухот се чувствуваше љубов и мир, но со ова навистина би отишол предалеку. Или можеби не?

Навистина, беше иновативно, во контекстот на Скопје да се одржуваат изложби: во берберница, во перална, во населен стан или на празен простор во кој претходно се издавал весник, а сега е без мебел, вода и струја. Делењето на пакувања брашно со испечатен бренд на нив, секако е политички коментар. Дури и може да се протолкува како субверзивно, но без да падне во стапицата на активизам. И, ова е една од најважните точки на иницијативата – активизмот. Другата точка беше институционализацијата.

Навистина, имаше многу напорни дискусии, водени со жестокиот жар на уметниците кои зборуваа за својата слобода. Прашањето беше едноставно – дали *Кооперација* треба да се формализира и на тој начин да се квалификува за да аплицира за грантови? Дали е во согласност со духот на иницијативата да се прошируваат нејзините активности? Се случија и првите меѓународни претстави, и почнаа да пристигнуваат покани за други. Тука се роди шанса ова да мутира во нешто друго, да стане дел од индустријата, барем на меѓународно ниво. Гледано од оваа перспектива, тешко е да се процени дали тоа ќе беше начин да се продолжи, но *Кооперација* не отиде во таа насока. Таа остана да биде локална епизода со мал, главно регионален екот. Но, тоа беше моќна епизода, која одекна и низ времето. И, таа, секако, даде свој придонес за антибалканската

програма преку нејзината отвореност, транспарентност, преку контакт и синхронизација со другите, кои физички и временски се далеку, преку упатување и преку цитирање од останатите, помогна да се биде дел од дискурсот и, истовремено, да се помогне во формирањето на тој дискурс.

Најпрвин да ја спомнам и другата клучна точка. Веќе ја споменав – активизмот. Времето на *Кооперација* не беше само време на затворање на просторот, туку тоа беше време на криза, време на пресврти. Континуираната криза го правеше општеството крволочно, бавно го убиваше однатре, цицајќи му ја енергијата. Се појавија протести, барем за одреден период, многу луѓе станаа *citoyen-u*, граѓани (заб. прев), кои вистински протестираа за својата слобода. Активизмот стана нешто што, едноставно, го проголта машинеријата што беше воспоставена потоа.

Од самиот почеток, *Кооперација* се соочи со ова прашање. Дали иницијативата беше политичка? Секако да, но беше решена да не истрчува со брзоплето истакнување пароли и да не дозволи инструментализирање од која било политичка група или движење. Ова не беше мазен процес. Долгите дискусии, честопати, се осврнуваа на оваа тема, искушението беше големо да се реагира на дневно-политичките ситуации, да се следи течението на политиката. За среќа, *Кооперација* не поткликна, водена од своето кредо дека улогата на уметниците е да ја коментираат, да ја дисецираат реалноста и, потоа, да ја состават пак на свој, сопствен начин. Привлечноста на улицата и брзата возбуда и непосредните награди за возврат на активизмот беа силни и, секако, придонесоа за згаснување на *Кооперација*. Ова не беше дел од љубовта и мирот, туку од пресметаниот ризик во пресрет на политичката награда, доколку бунтот против режимот биде успешен.

***Кооперација* одекна и низ времето**

Реков дека *Кооперација* одекна и низ времето. Таа, всушност, го испиша изворниот код за похрабар начин на изразување на уметниците, надвор од бариерите на воспоставениот дискурс. По ова, следеа и неколку други иницијативи и платформи на, претежно, млади уметници, повикувајќи се на *Кооперација* како инспирација. И тие беа краткотрајни, но како што реков, тоа не е лошо. Беше важно да започне движењето, уметничката сцена во Македонија да се

врати во чекор со оние кои се спротивставуваат на наративот за Балканот, кои се спротивставуваат на стереотипите и на претходно фабрикуваните решенија, кои веруваат дека само преку дискусија и контакт, а не преку монолози и изливи на бес напишан со големи букви на тастатурата, дека преку размена, а не преку исклучување, ќе успееме повторно да го обединиме континентот.

КООПЕРАЦИЈА НЕМАШЕ НАМЕРА ДА РАЗГОРИ РЕВОЛУЦИЈА, ТАА ИМАШЕ ВЛИЈАНИЕ ВО ОПШТЕСТВОТО КОЕ ОТИДЕ ДАЛЕКУ НАД КВАЛИТЕТОТ НА НЕГОВИТЕ КОЛЕКТИВНИ НАСТАНИ И САМОСТОЈНИ ДЕЛА. И, ДА СЕ НАВРАТАМ НА МЕТАФОРАТА СО ИЗВОРНИОТ КОД, ЈАС ГЛЕДАМ НА ВЛИЈАНИЕТО НА КООПЕРАЦИЈА КАКО НА ВИСТИНСКО ХАКИРАЊЕ НА БАЛКАНСКИОТ ИЗВОРЕН КОД, КОЕ МАЈСТОРСКИ УКАЖА КАКО Е НЕУСПЕШНО И СЛАБО ПРОГРАМИРАН НАЦИОНАЛИСТИЧКИОТ И ЕЛИТИСТИЧКИОТ ОДГОВОР НА КОДОТ. А, ВРЕМЕТО ЌЕ ПОКАЖЕ ДАЛИ ТОА ЌЕ БИДЕ ЕДЕН ОД МНОГУТЕ ЕЛЕМЕНТИ ПОТРЕБНИ ЗА ЦЕЛОСНО ПРЕСТРОЈУВАЊЕ И ВТЕМЕЛУВАЊЕ ВО ПОШИРОК ЕВРОПСКИ ИЛИ ГЛОБАЛЕН КОД

Да се зборува за наследството на *Кооперација* значи да се стави иницијативата на пиедестал и да се падне во истата стапица во која се најдоа и културните егзекутори на Груевски. Привлечноста на ефемерното, всушност, лежи во... самата ефемерност. Но, постојат неколку работи по кои ќе се запомни иницијативата, независно колку се контекстуални.

Кооперација се заложи да ѝ демонстрира на македонската, таканаречена, „културна индустрија“ дека националистичкиот пат во уметностите не води никаде, и дека во контекст на авторитаризмот, конформистичката уметност е шуплива, во најдобар случај, и претставува најлош пример за пропаганден инструмент.

Во своето радикално негирање на балканските стереотипи и на националистичките и елитистичките дискурси, *Кооперација* многу успешно се позиционираше надвор од системот, успевајќи да го игнорира.

Иницијативата, исто така, се стремеше да користи (исто)време-на форма на соработка, заснована врз заемно разбирање на главните принципи, но без потреба од манифест или доктрина. На пример, сè даде на знаење дека за уметници кои учествувале на кој било начин во создавањето на „Скопје 2014“ нема место во иницијативата. Оваа соработка требаше да придонесе за колективно поместување на парадигмите, подвлекувајќи ја целосната независност и самоопределување на уметниците, заедно со одземање на процесот на

кураторство и физичко подготвување на изложбите надвор од рацете на институциите.

Имплицитно, *Кооперација*, исто така, имаше намера да покаже дека владејачкиот систем на клиентелистички мрежи бил (и продолжува да биде) штетен за културата, конкретно, и за општеството, воопшто. Во исто време, настаните во *Кооперација* функционираа како многу почетни елементи на колективна терапија по масовната психоза предизвикана од прилично буквалното и далекусежно уништување на јавниот живот и просторот за време на децениското владеење на Груевски. Не сум сигурен дали некој навистина бил свесен за тоа во тоа време, но гледано од оваа перспектива, ова е аспект на *Кооперација* што ми е многу драг.

При целосниот неуспех на сегашните институции на власта да одговорот на финансиската, физичката и психолошката штета што ја направија Груевски и неговите пулени врз целото општество, сè уште нема на повидок процес на заздравување. Со ова се ризикува да се пролонгира оваа траума и врз следните генерации, а процесот на одговорно креирање на политиките би го имал ова како врвен приоритет.

Едно нешто *Кооперација* не го направи: не го промени системот. Денес, сè што е поврзано со културата сè уште се координира од Министерството за култура или од единиците на локалната самоуправа. Значи, сè уште институциите решаваат чии дела ќе се изложуваат, а чии дела нема да го видат светлото на денот. Тоа значи дека сè уште е мислена именка реформата на Министерството и на неговите застарени методи, а со тоа и сонот за вистински независна уметничка сцена останува само сон; а оставањето со институциите да раководат неспособни партиски кадри воопшто не помага да се подобрат состојбите.

Но, треба да признаеме дека ваква промена, секако, би била изненадување дури и за многуте уметници кои се полни со креативност и самодоверба, и кои ја формираа Иницијативата. Едноставно, ова никогаш не беше пишано да се случи. И покрај тоа што *Кооперација* немаше намера да разгори револуција, таа имаше влијание во општеството кое отиде далеку над квалитетот на неговите колективни настани и самостојни дела.

И, да се навратам на метафората со изворниот код, јас гледам на влијанието на *Кооперација* како на вистинско хакирање на

балканскиот изворен код, кое мајсторски укажа како е неуспешно и слабо програмиран националистичкиот и елитистичкиот одговор на кодот. А, времето ќе покаже дали тоа ќе биде еден од многуте елементи потребни за целосно престојување и втемелување во поширок европски или глобален код.

(Авторот, по образование е историчар и антрополог, работи на прашањето на демократското владеење повеќе од две децении. Притоа, добро се запознал со недостатоците на класичните интервенции за развојна помош, кои се нудат како претходно подготвени концепти. Тој верува дека социјална промена доаѓа само преку соработка и заеднички пристап и само доколку граѓаните сакаат да го вложат своето време и енергија во текот на подолг временски период. Неговиот креативен опус го сочинуваат: пишување, фотографија и видео уметност. Неговото учество во уметнички иницијативи, како што е „Кооперација“, беше манифестација на неговите верувања наведени погоре)

Превод од англиски на македонски јазик: Наталија Куновска Цингарска

HACKING THE BALKANS SOURCE CODE: THE ARTS INITIATIVE KOOPERACIJA

HARALD SCHENKER

EVEN THOUGH THEY EVOKE A WHOLE UNIVERSE OF ARCHAIC IMAGERY, THE BALKANS HAVEN'T ALWAYS FORMED A DISTINCT, RECOGNISABLE REGION. UNTIL THE 19TH CENTURY, THE ANCIENT NAMES OF THE PROVINCES WERE IN USE: MACEDONIA, MOESIA, EPIRUS, ETC. IF ANYTHING, SOUTHEAST EUROPE WAS REFERRED TO AS EUROPEAN TURKEY. THE DECLINE OF THE OTTOMAN EMPIRE PROVOKED THE EMERGENCE OF VARIOUS, MUTUALLY EXCLUSIVE, NATIONALISMS, CREATING A NECESSITY FOR THE REST OF EUROPE TO DEFINE THE REGION. A UNIFYING EUROPE STARTED TO IDENTIFY THIS PART OF THE WORLD AS ONE, AS AN (ANTI-) EUROPEAN WILDERNESS: THE SOURCE CODE WAS BORN.

Trying to understand the ideas, original or not, the actions, reactions, and reflexes of culture in its widest form in the region, which nowadays, commonly and in a very unreflected lack of manners is called Western Balkans, has led me to an analogy I have been playing with for some time now. In it, the notion of the Balkans, or rather its culture is formed by an autonomously acting source code, which is continuously writing itself.

I will try and explain the emergence, the short, but fulminant life and the fading out of the arts initiative *Kooperacija*¹ as a result and reaction to parts of this source code.

Pre-Beta Versions

The Byzantine heritage certainly left its mark on the societies and cultures of the region, not the least in the embodiment of the orthodox church. For the use of this text, I'll just remind of a few essential characteristics: strong hierarchy, equalisation of state and church, and deification of the head of state. Consequently, a rigid religious and cultural canon became the characteristic of the first versions of the source code, alongside the collective experience of oppression by the state, whichever it was.

¹ *Kooperacija* was an arts initiative active in the period 2012-2015. It was a self-financed initiative, which organised very well received pop-up events (exhibitions, discussions, concerts...) in spaces outside the institutional space of museum and galleries. For further information, see <https://www.opafondacija.org/zaum/category/рпни/кооперација/>

The Beta Version

Even though they evoke a whole universe of archaic imagery, the Balkans haven't always formed a distinct, recognisable region. Until the 19th century, the ancient names of the provinces were in use: Macedonia, Moesia, Epirus, etc. If anything, Southeast Europe was referred to as European Turkey. The decline of the Ottoman Empire provoked the emergence of various, mutually exclusive, nationalisms, creating a necessity for the rest of Europe to define the region. A unifying Europe started to identify this part of the world as one, as an (anti-) European wilderness: the source code was born. Its first writers were travellers, who created a romantic myth of exotic seclusion, driven by the mountainous topography and the region's proximity to the other great target of projections – the Orient. The code combined a few main elements: exoticism, tribal structures, the absence of the state, and the prevalence of oral tradition, often perpetuated through music.

It turned out to be a strong code that continues to resist over-writing; its romantic projection is still echoing today, hampering a re-orientation of the Balkan discourse.

Balkans 1.0.

The first Balkan code used several parallel strings, inter-weaving them and forming what at first sight looks like a coherent language, the illusion of a cultural DNA. Its implications were deep, defining societal interactions and the prevalent cultural paradigms.

The first string goes back to the end of the Ottoman period. During the Balkan wars of 1912-13, which marked the end of the Ottoman period, the term "Balkans" became attached to the region as a concept, as a loss to be mourned. This led to the inclusion into the source code of a notion of melancholic yearning for past (imagined) greatness.

The second string wears a deadly virus woven deeply within its code: the mimetic, ethnicity-based nationalist re-sequencing of the emerging states in the region. But the creators of the exclusive and competing programmes, Alexandros Ypsilantis, Ljudevit Gaj, Vuk Karadžić, Sami Frashëri or Hristo Botev, were by no means creative hackers, but much rather software pirates, who copied the ethno-romantic nationalism dominating the German speaking area and adapted it for their data environment. While doing so, they included more or less consciously

programme elements of the Ottoman and Byzantine source codes, making them permanent. In consequence, the societies of the “Balkans” are still struggling with problems that can be traced back to the national software pirates: elites that put their own interest above that of society, and institutions, which have one main function – to serve these elites, mostly through the use of clientelist systems.

The third string is tied to the process of continental integration. The more Europe emerged as a concept, the more it became aware of its limits, creating the need for some kind of anti-Europe. It was a process dictated by a furious industrialisation and urbanisation, which gradually devoured areas perceived as wild, as untamed, and assimilated them, often using excessive force. Today, only few regions in Europe, like the Camargue or the Spreewald still remind of how untamed the continent used to be.

An ideal area was soon found at the fringes of the continent’s identity in formation. Travellers started to write about it, to rave about it and to fear it. This was not the Orient: there was a strange familiarity, an uncomfortable closeness. And little by little, the wild, raw, coarse, primitive projection started to form – the Balkans were born, the gnome, the anti-hero, the ugly twin. While certainly not typical for this region only, the brutality of the conflicts between the end of the 19th century and the end of World War II served the code well.

Balkans 2.0.

During the second Yugoslavia’s lifespan, the Balkans programme was temporarily overwritten in the collective consciousness of the West. Tito’s third way and tourism were the cornerstones of Western perception software: islands, beaches and nudism along the Adriatic Sea on one hand, leftist dreams of reform communism, Mihailo Marković, the Praxis group and the Korčula Summer School on the other.

However, with the implosion of Yugoslavia and against the background of European euphoria and unification, parts of the programme that were believed redundant reappeared, the source code started re-writing itself. The new source code adapted to current needs, in some kind of post-ideological exoticism-sequencing. Based on the first version and driven by the mediatic overkill in the final days of the 20th century, the Balkans were reborn as a 2.0. version – wilder, more brutal, frightening, and immediate.

Balkans 2.1.

The evolved version of the Balkan source code is still in the making. Most attempts to purge it from those elements, which made the 2.0 version so predictably unappealing have failed so far. Some lines of the code seem to be reluctantly sticking, just altering some of their characteristics. Where there was physical brutality, now there is structural violence; immediate fear for one's life has given way to fear for one's livelihood; extortion has evolved into a culture of awarding and winning public tenders.

Hacks

Ever since the emergence of the 2.0 version, there were attempts to hack the source code and insert lines of code in defence against the stereotype image of the Balkans. There are three hacking schools:

National justice. The exclusivist (in)justice discourse denied the region, since there cannot be any other entity than the nation and its state. This discourse is dominated by frustrations about multiple facets of injustice: unfairly drawn borders, unjust territorial concessions, the unfair treatment of own minorities in neighbouring countries, the unfair privileges of minorities in one's own country, etc. Injustice is the *raison d'être* for the national struggle for survival, in which only one's own group, or actually elite, is right, and the rest of the world is wrong. Since rule of law and justice for one's own group can only be installed at the expense of another group, this discourse needs the conflict to justify its own quest for justice.

This way of looking at life bears authoritarianism in its core and thus serves the stereotype of the anti-Europe, of the wild, untamed Balkans. Paradoxically, it is precisely the rejection of the Balkans stereotype, which causes its confirmation - a Möbius strip made of the fabric of national identity.

Progressives. Another defensive discourse is elitist and introspective in

INJUSTICE IS THE RAISON D'ÊTRE FOR THE NATIONAL STRUGGLE FOR SURVIVAL, IN WHICH ONLY ONE'S OWN GROUP, OR ACTUALLY ELITE, IS RIGHT, AND THE REST OF THE WORLD IS WRONG. SINCE RULE OF LAW AND JUSTICE FOR ONE'S OWN GROUP CAN ONLY BE INSTALLED AT THE EXPENSE OF ANOTHER GROUP, THIS DISCOURSE NEEDS THE CONFLICT TO JUSTIFY ITS OWN QUEST FOR JUSTICE. THIS WAY OF LOOKING AT LIFE BEARS AUTHORITARIANISM IN ITS CORE AND THUS SERVES THE STEREOTYPE OF THE ANTI-EUROPE, OF THE WILD, UNTAMED BALKANS

its essence. The own group is perceived as progressive, pro-European, civilized, urban, while the others are primitive, uneducated, rude, aggressive, etc, i.e. the Balkans. This discourse happens in a context of rapid and uncontrolled urbanization. At its core is a new, emerging middle class with no concept of education or shame, which threatens to drown everything it touches in kitsch and pomp.

This operates only within the societies, and has no effect on the outside world. This limiting effect in turn produces its own frustration pattern, combined with the existential *angst* of loss of status. To preserve this status, quite a number of representatives of this quasi-intelligentsia converted to the nationalist discourse.

What Balkans? There is one discourse that is hacking the Balkans programmes, refusing to acknowledge the Western discourse of an anti-Europe at all. It is the absolute rejection of the role of the native informant who embraces the prefabricated concept and happily provides information about how he or she would like to be seen, thus only reinforcing the external image and associated stereotypes.

This discourse is driven by thinkers, artists and practically no politicians. It negates the Balkans as a programme, also rejecting its necessity. The mutual influence and interdependence of European source codes and cultures is neither new nor can it be denied. It is therefore not relevant nor ethical to continue to sustain a separate Balkan programme.

But this rejection is broader – it also rejects the other local discourses, both the elitist and the national one. Culture cannot be perceived as something else than a process in continuous formation and flux. The question is merely whether the limitations and barriers imposed by the other discourses should be confronted or ignored.

THE APPEARANCE, EPHEMERAL BUT VERY VOCAL EXISTENCE, AND SUDDEN DEATH OF THE ARTISTS' INITIATIVE KOOPERACIJA HAD A LASTING IMPACT ON THE CULTURAL SCENE AND HELPED SHAKE UP PERCEPTIONS. AT THE SAME TIME, IT WAS A CHILD OF ITS TIMES, AND ITS END SOMEWHAT ANTICIPATED A NUMBER OF DEVELOPMENTS. FOR AN ENTIRE DECADE, MACEDONIA'S SOCIETY AND IMPLICITLY CULTURE HAS BEEN THE OBJECT OF AN EXTRAORDINARY ATTEMPT TO CHANGE THE DOMINANT SOURCE-CODE AND REPLACE IT WITH A RAMPANT MONOLOGUE ON IDENTITY, COMBINING THE AFOREMENTIONED ELITIST AND NATIONAL STRINGS INTO A RAGE OF HATRED AGAINST ANYTHING DEVIANT. I DOUBT THAT THE LONG-TERM DAMAGE ON SOCIETY AND ON CULTURE AS ONE OF ITS MANIFESTATIONS CAN BE UNDONE

Kooperacija

The appearance, ephemeral but very vocal existence, and sudden death of the artists' initiative Kooperacija had a lasting impact on the cultural scene and helped shake up perceptions. At the same time, it was a child of its times, and its end somewhat anticipated a number of developments.

For an entire decade, Macedonia's society and implicitly culture has been the object of an extraordinary attempt to change the dominant source-code and replace it with a rampant monologue on identity, combining the aforementioned elitist and national strings into a rage of hatred against anything deviant. I doubt that the long-term damage on society and on culture as one of its manifestations can be undone. So far, not even the recognition of the trauma is real, and extremely little is done to address it. I will get back to this later.

A nearly complete state capture brought about the shrinking of public space to a minimum and far beyond the limits of the bearable. It comes as no surprise that resistance emerged. It also comes as no surprise that the arts scene was torn between passivity, opportunism and political activism.

Kooperacija emerged at a moment, where funding for artists came almost exclusively from the Ministry of Culture, according to their strategy and priorities. And it came at a price, at least for those who were not part of the abovementioned monologue: complacent or at least tacit acceptance of the status quo. It will be interesting at some stage to review the works created by "avant-garde" artists for the museums and buildings of that decade, and ask if they were the price for a little bit of freedom, for a position, for a grant or two.

But let us not deviate. In the context as it was, the practically only option for a living artist in Macedonia to exhibit was in museums or museum-like galleries. There was (and is) no scene of private galleries or independent exhibition spaces. The ministerial bureaucracy decided who would have a show and especially who wouldn't.

The group of artists at the core of Kooperacija set out to change this situation. Why? Because: art entangled within the corset of bureaucracy is dead art; art at the mercy of a politicised bureaucracy is not credible; and because freedom is not a phrase, it is a way of life.

Now, all this may sound like the basis for a manifesto. Rest assured it isn't. Just as little as Kooperacija was a movement. Calling it an initiative

was probably the easiest way out, without having to have difficult, long and agonising positioning discussions. They happened nevertheless, needless to say.

An initiative is not a movement. It has no members, it has participants. Nobody has to swear on the manifesto and will be treated as a traitor if they do anything outside the initiative. It was clear that everybody who was part of Kooperacija would pursue their own, individual careers outside the initiative, but that being part of Kooperacija was something special. It was about opening mental and physical space, the space that had been closed by the dominant discourse. And it was about refusing to be part of the Balkans source code, but much rather of a broader one, that transgresses imposed borders and limitations, while still being anchored locally.

Oh yes, it felt good to tear holes into the carefully homogenised fabric of national culture. But also in this sense it would be easy to misunderstand Kooperacija. It was not directed against institutions, at least not directly. It turned out to be much more effective to just ignore them. If you position yourself outside a given system, you are no longer bound by its values, and certainly not by its rules.

This was the appeal of Kooperacija. In the beginning, it confused people, some bureaucrats pondered considering it a threat. Later people started to understand, to smell the faint scent of freedom stemming from shared responsibility and burden. The public reacted accordingly: Kooperacija's exhibitions were always mass gatherings, happenings of sorts. The bureaucracy chose not to react. It saw no real threat to its monolithic discourse, since there was no money involved in Kooperacija. The monumental failure of the dominant discourse is that it considers art and culture as something that has to manifest itself in works for the eternity. How fresh a breeze came from the ephemeral exhibitions, how ironic a smile on the face of the public, how liberating a laugh, a discussion among works known to disappear soon! I almost feel compelled to say that love and peace was in the air, but that would really go too far now. Or would it?

Having exhibitions in a barber shop, in a laundrette, in an inhabited apartment or in the empty space previously housing a newspaper, now free of furniture, water or electricity, was innovative in the context of Skopje. Giving away packages of branded flour is certainly a political comment. It might even pass as subversive, but without falling into the trap of ac-

tivism. And this is one of the breaking points of the initiative – activism. The other one was institutionalisation.

There were indeed lots of hard discussions, led with the fervent ardour of artists talking about their freedom. The issue was simple – should Kooperacija formalise and thus qualify for applying for grants? Was it consistent with the spirit of the initiative to expand its activities? First international shows happened and invitations for others were coming in. The chance was there to mutate into something else, to be part of the industry, at least at international level. In hindsight, it is difficult to judge whether it would have been a way to pursue, but Kooperacija did not go that way. It remains a local episode with some, mostly regional echo. But it was a powerful episode, echoing through time as well. And it certainly contributed to an anti-Balkans programme through its openness, transparency, by being in contact and in sync with others, physically and temporally far away, by referencing and being referenced, by being part of a discourse and helping forming it at the same time.

But first, let me talk about the other breaking point. I already named it – activism. The time of Kooperacija was not only a time of closing spaces, it was also a time of crisis, a time of upheaval. The continuous crisis vampirised society, slowly killing it from the inside, consuming its energy. Protest emerged, and at least for some time a lot of people became *citoyens*, actually standing for their freedom. Activism became a thing, just to be devoured by the established machineries soon enough.

From the beginning, Kooperacija was confronted with this issue. Was the initiative political? By all means yes, but without putting out flat paroles, without letting itself be instrumentalised by any political group or movement. This was not a smooth process. The long discussions often touched upon this subject, the temptation was big to react to daily situations, to follow the flow of politics. Fortunately, Kooperacija resisted, driven by the credo that it is the artists' role to comment, to dissect reality and put it back together in their own, individual way. The

ONCE THING KOOPERACIJA DID NOT: CHANGE THE SYSTEM. TODAY, ALL THINGS CULTURAL ARE STILL COORDINATED BY THE MINISTRY OF CULTURE OR BY THE MUNICIPALITIES. INSTITUTIONS STILL DECIDE, WHOSE WORKS SEE THE LIGHT OF DAY AND WHOSE DO NOT. A REFORM OF THE MINISTRY AND ITS ANTIQUATED APPROACHES AND THUS A REALLY INDEPENDENT ARTS SCENE REMAIN WISHFUL THINKING; PUTTING INSTITUTIONS INTO THE HANDS OF INCAPABLE PARTY PEOPLE HAS NOT HELPED

attraction of the street and the quick thrills and immediate rewards of activism were strong, though, and certainly contributed to Kooperacija fading out. This was not the part of love and peace, but of calculated risk in anticipation of a political reward, should the revolt against the regime be successful.

Kooperacija resonated through time

I said Kooperacija resonated through time as well. It actually wrote the source code for a more courageous way for artists to express themselves, beyond the barriers of the established discourse. A few other initiatives and platforms of mostly young artists followed, referencing Kooperacija as an inspiration. They were short-lived as well, but as I said, that is not a bad thing. It is important that movement started, that Macedonia's arts scene is getting back in sync with those, who resist the Balkans narrative, who resist the stereotyping and pre-fabricated solutions, who believe that being in touch and discussing, not monologuing in caps lock rage, that exchanging and not excluding is the way to bring the continent back together.

To speak of a legacy of Kooperacija would be to put the initiative on a pedestal and to fall into the same trap as Gruevski's cultural executors. The attraction of the ephemeral lies in its erm,... ephemerality after all. But there are a few issues, however contextual they may be, for which the initiative will be remembered.

Kooperacija set out to show the Macedonian so-called "cultural industry" that the nationalist path in arts is a cul-de-sac, and that in a context of authoritarianism conform art is hollow at best and a propaganda instrument at worst. In its radical negation of the Balkan stereotypes and of the nationalist and the elitist discourses, in positioning itself outside the system, in ignoring it, Kooperacija was very successful.

The initiative also set out to use a (con)temporary form of cooperation,

EVEN THOUGH ITS INTENTION NEVER WAS TO SPUR A REVOLUTION, KOOPERACIJA HAD A SOCIETAL IMPACT WAY BEYOND THE QUALITY OF ITS COLLECTIVE EVENTS AND INDIVIDUAL WORKS. GETTING BACK TO THE SOURCE CODE METAPHOR, I SEE KOOPERACIJA'S IMPACT AS A GENUINE HACK OF THE BALKANS SOURCE CODE, WHILE SUCCESSFULLY POINTING AT THE POOR PROGRAMMING OF THE NATIONALIST AND ELITIST RESPONSES TO THE CODE. WHETHER THIS WILL BE ONE OF THE MANY ELEMENTS NEEDED FOR A FULL RE-SEQUENCING AND EMBEDDING INTO A LARGER, EUROPEAN OR GLOBAL CODE, TIME WILL TELL

based on mutual understanding of the main principles, but without the need for a manifesto or doctrine. It was for example a given that an artist who participated in any way in the creation of Skopje 2014 would have no place in the initiative. This cooperation was meant to contribute to a collective shift of paradigms, underlining the artists' full independence and self-determination, including taking the process of curating and physically preparing shows out of the hands of the institutions.

Implicitly, Kooperacija also intended to show that the ruling system of clientelist networks was (and continues to be) damaging to culture specifically and to society in general. At the same time, the Kooperacija events functioned like very incipient elements of a collective therapy for the mass psychosis induced by the quite literal and far-reaching destruction of public life and space during the Gruevski decade. I am not sure if anyone was really aware of this at the time, but in hindsight it is a facet of Kooperacija that is very dear to me.

With the utter failure of the current government institutions to address the financial, physical, and psychological damage done by Gruevski and his cronies to the entire society, a real healing process is still not in sight. This risks perpetuating the trauma into the next generations, and responsible policy making would see this as a high priority.

Once thing Kooperacija did not: change the system. Today, all things cultural are still coordinated by the Ministry of Culture or by the municipalities. Institutions still decide, whose works see the light of day and whose do not. A reform of the ministry and its antiquated approaches and thus a really independent arts scene remain wishful thinking; putting institutions into the hands of incapable party people has not helped.

But in all fairness, this change would have been a bit overwhelming even for the bunch of artists bursting with creativity and self-confidence that formed the initiative. It was never in the books. But even though its intention never was to spur a revolution, Kooperacija had a societal impact way beyond the quality of its collective events and individual works.

Getting back to the source code metaphor, I see Kooperacija's impact as a genuine hack of the Balkans source code, while successfully pointing at the poor programming of the nationalist and elitist

responses to the code. Whether this will be one of the many elements needed for a full re-sequencing and embedding into a larger, European or global code, time will tell.

(The author is a historian and anthropologist by formation, has been working for more than two decades on issues of democratic governance. There, he has come to experience the limits of classic development assistance interventions driven by ready-made concepts. He believes that social change can only be brought about by collaborative approaches, and only if citizens are willing to invest their time and energy over a sustained period.

His creative work includes writing, photography and video work. Participating in a collaborative arts initiative like Kooperacija was a manifestation of the above-mentioned beliefs.)

НАЦИОНАЛНИОТ И УНИВЕРЗАЛЕН ДУХ НА ГАЛЕРИЈАТА НА ДАУТ- ПАШИН АМАМ ВО СКОПЈЕ

ДИТА СТАРОВА – ЌЕРИМИ

ИМА ЕДНА СЛИКА – МЕТАФОРА НА ЗАДНИОТ ДЕЛ НА СКОПСКАТА ТВРДИНА КАЛЕ, КОЈА ПРИКАЖУВА: ЕДЕН МАМУТСКИ СИД СО СКЛАДНО НАРЕДЕНИ КИКЛОПСКИ КАМЕНИ БЛОКОВИ, ДЕЛОВИ ОД АНТИЧКИ КОЛОНАДИ, СТОЛБОВИ, ДЕЛОВИ ОД РАЗУРНАТИ ХРАМОВИ, ПРАГОВИ, КОЈЗНАЕ КОГА ДОНЕСЕНИ ОД РАЗУРНАТО АНТИЧКО СКУПИ, ВО КАТАСТРОФАЛНИОТ ЗЕМЈОТРЕС ВО 518 ГОДИНА, НЕМАРНО ПЛАСТЕНИ ЕДЕН НАД ДРУГ, ВО ЕДНА ЦЕЛОСТ, КАКО ИЗМЕШАНИ СВЕДОШТВА НА РАЗЛИЧНИ ЦИВИЛИЗАЦИИ. ТИЕ РЕАЛНИ, НО И МИТСКИ СЛИКИ, МЕ НАТЕРАА УШТЕ ВО МОИТЕ РАНИ ГОДИНИ ДА СЕ ПРИВРЗАМ КОН „УМЕТНИЧКАТА ИСТОРИЈА“ НА СКОПЈЕ, КОН НЕГОВИТЕ СПОМЕНИЦИ НА КУЛТУРАТА ОД РАЗЛИЧНИ ЕПОХИ, КОИ ОСТАНАЛЕ КАКО ТРАЈНИ СИГНАЛИ НА ИСЧЕЗНАТИТЕ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Каков може да биде придонесот на обичниот граѓанин во влијанието во менувањето на изгледот на својот роден град во кој го минува својот живот?

Се разбира дека постојат привилегирани професии во тој однос, како што е: архитектот, уметникот, градежниот инженер, проектантот, обичниот сидар, и други. Но, постои сила, како: земјотресите, поплавите, пожарите, војните, кои независно од волјата на поединецот спонтано и непредвидливо го менуваат изгледот на градот. Потоа, човекот, како еден вид колективен Сизиф, ги бара и ги надградува новите камења на градот.

Таква судбина има и мојот роден град Скопје во кој го минувам својот живот. Има една слика – метафора на задниот дел на скопската тврдина Кале, која прикажува: еден мамутски сид со складно наредени киклопски камени блокови, делови од антички колони, столбови, делови од раз-

урнати храмови, прагови, којзнае кога донесени од разурнатото античко Скупи, во катастрофалниот земјотрес во 518 година, немарно

пластени еден над друг, во една целост, како измешани сведоштва на различни цивилизации. Тие реални, но и митски слики, ме натераа уште во моите рани години да се приврзам кон „уметничката историја“ на Скопје, кон неговите споменици на културата од различни епохи, кои останале како трајни сигнали на исчезнатите цивилизации.

Даут-пашиниот амам – еден од најзначајните галериски простори

Скопје во својата богата историја, и покрај несомнениот воен трагизам, со сите последици на несреќи и разурнувања, го сочувало својот дух на солидарност, еден вид ненаметлива солидарност, што се гледа најмногу во надвишувањето на спомениците на христијанската и исламската цивилизација и покрај историските и политички антагонизми.

И, така, се определив целно да ѝ се посветам на уметноста, на нејзината историја, останувајќи верна на сликарската палета. Во Париз следев настава по сликарство, во Скопје го завршив Средното уметничко училиште „Лазар Личеноски“, дипломирав и магистрирав сликарство на Факултетот за сликарство на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, докторирав на тема: „Муралното сликарство во исламските сакрални градби во Македонија“.

Подоцна, бев исправена пред големиот предизвик, на, речиси, почетокот на мојата кариера, да бидам избрана за директор на Националната галерија на Македонија. Преостануваше моето комплетно образование посветено на сликарството, уметноста и нејзината историја да бидат преточени во културна акција од значење на пошироката заедница, уметноста воопшто.

РЕТКИ СЕ МОНУМЕНТИТЕ НА КУЛТУРАТА, КОИ ОСТАНАЛЕ ВО ЖИВА ФУНКЦИЈА И КОМУНИКАЦИЈА СО МНОГУБРОЈНИ ГЕНЕРАЦИИ, КАКО ШТО Е СЛУЧАЈОТ СО ДАУТ-ПАШИНИОТ АМАМ, КОЈ ПОСТОИ ВЕЌЕ 530 ГОДИНИ. НЕГОВОТО СОЗДАВАЊЕ Е ПОВРЗАНО СО МИТОВИ И ЛЕГЕНДИ, СПОРЕД КОИ НИКОГАШ ЈА НЕМАЛ НАМЕНАТА ЗА КОЈА БИЛ ИЗГРАДЕН. СКОПЈЕ ВО ПЕРИОДОТ НА ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЈА БИЛ СМЕТАН ЗА „КАПИЈА НА ОРИЕНТОТ“, ВО ГРАДОТ БИЛЕ ИЗГРАДЕНИ И ОПСТАНАЛЕ ЗНАЧАЈНИ ОБЈЕКТИ НА ОСМАНСКАТА КУЛТУРА, КАКО ВО РЕТКО КОЈ ДРУГ БАЛКАНСКИ ГРАД. И ПОКРАЈ НИВНОТО СТРАДАЊЕ ЗА ВРЕМЕТО НА ВОЈНИТЕ И ПОЖАРИТЕ, СПОМЕНИЦИТЕ НА КУЛТУРАТА, ВО НАЈГОЛЕМ, ОПСТАНАЛЕ ДО ДЕНЕШНИ ДНИ И СЕ ПОД ЗАШТИТА

Така, постојаниот ентузијазам кон уметничкото богатство на Скопје, посебно во доменот на ликовната уметност, од раната младост и школување требаше да се оствари во реалност во зрелите години на животот.

Во мојот избор за акција како директор на значајната институција и компетентниот колектив ќе се најде Галеријата Даут-пашин амам, една од најзначајните галериски простори во Скопје и пошироко. Повеќе години историјата на оваа Галерија прерасна во цел на моите историско-уметнички потраги на објектот, на неговото натамошно осмислување како единствен од таков вид во чувањето и прикажувањето на националното и интернационалното сликарско богатство. Објектот на Даут-пашиниот амам, кој се смета за најголем и најзначаен меѓу другите галериски објекти на Националната галерија (покрај „Мала станица“ и „Чифте амам“, станува отворена парадигма на нашиот ликовен универзум.

Ретки се монументите на културата кои останале во жива функција и комуникација со многубројни генерации, како што е случајот со Даут-пашиниот амам, кој постои веќе 530 години. Неговото создавање е поврзано со митови и легенди, според кои никогаш ја немал намената за која бил изграден. Скопје, во периодот на Османската Империја бил сметан за „Капија на Ориентот“, во

градот биле изградени и опстанале значајни објекти на османската култура, како во ретко кој друг балкански град. И покрај нивното страдање за време на војните и пожарите, спомениците на културата, во најголем број, опстанале до денешни дни и се под заштита.

Градбата на амамот започнала во 1446 година, по наредба на Даут-паша, значајна личност во тогашната Османска Империја. Објектот, амам, составен е од машки и женски дел, со вкупна површина од 900 м². Приказната за овој монументален објект со 13 нееднакви куполи, од коишто две биле доминантни, се случува пред да започне изградбата на амамот. Многу саканата ќерка на пашата ја каснало змија. Тој сметал дека е тоа господова казна, бидејќи амамот го подигнал на местото на ранохристијанска црква. Наредил да се урне амамот, но тоа тешко можело да се оствари заради неговата цврста конструкција. Амамот подоцна служел како магацин, а со текот на времето ќе биде опкружен со низа дуќани.

Изградбата на Даут-пашиниот амам траела три години и во неа учествувале познати сидари од Дебар и дебарско. Амамот извесно време и проработил, но за неговото загревање биле потребни шуми дрва. Се верува дека објектот бил значително оштетен од природните катастрофи, најмногу од големиот катастрофален земјотрес од 1555 година, потоа од пожарот од 1689 година за време на Австриско-турската војна, кога австрискиот генерал го запалил Скопје заради појавата на чума.

Некои записи за приходите околу одржувањето на амамот, ги негираат овие легенди и посочуваат на многу високите трошоци за одржувањето како можна причина за неговото затворање и напуштањето на намерата да служи како амам. Податоците говорат дека, кон крајот на XIX, амамот се користел и како депо за чување петрол и шпиритус. Скопската општина во 1925 година ќе донесе одлука за уривање на Даут-пашиниот амам, но до реализација на оваа одлука нема да дојде никогаш заради големите тешкотии на уривање на овој цврсто граден објект.

Во 1948 година Даут-пашиниот амам бил реставриран и адаптиран за својата нова функција – уметничка галерија

Првата реставрација на објектот е забележана во 1935-1936 година, на иницијатива на тогашниот градоначалник, чија идеја била, уште тогаш, за пренамена на, речиси, напуштениот објект, во музеј

или луксузен ресторан. Но, интервенцијата била мала и опфаќала само минимални поправки на кубинџата и покривот.

Градбата е успешно изведена во камен и тула, карактеристична за тогашната архитектура, но и на нејзината намена. Дебелите сидови имале функција на изолација на објектот и задржување на топлината заради што на нив се среќаваат мали отвори. Фасадата е декорирана со правилно зидање – opus listatum, и ниши со прекршени лакови. Амамот е карактеристичен и по неговата богата декорација. Карактеристично е што станува збор за различна геометрија на орнаментите што јасно укажува на моќта на тогашните мајстори за уметнички ефекти. Амамот содржел и низа ентериерни елементи кои денес не се присутни во објектот: мермерни подни плочи, шадровани, курни (камени корита), мермерни возвишувања покрај сидовите на кои се седело по капењето.

Целосна обнова и нова намена на објектот се случува по Втората светска војна, кога амамот се пренаменува во уметничка галерија која успешно функционира и денес. При овој потфат се прават низа успешни функционални архитектонски адаптации на просторот за прилагодување на новата намена, како што е спојувањето на машиниот со женскиот дел на амамот преку неколку пригодни премини, отворање на нови отвори како и новиот влез, сега поставен на источната страна.

Во 1948 година, Даут-пашиниот амам бил реставриран и адаптиран за својата нова функција – уметничка галерија, и добива статус на објект на културното наследство. Основањето на Уметничката галерија беше одговор на потребата, ликовната сцена да биде

НАЦИОНАЛНАТА ГАЛЕРИЈА НА МАКЕДОНИЈА ИМАШЕ СРЕЌА ЗА ЕДЕН ОД СВОИТЕ ПРВИ ДИРЕКТОРИ ДА ГО ИМА ГОЛЕМИОТ СЛИКАР НИКОЛА МАТИНОСКИ. ТОЈ, ВО ПЕРИОДОТ НА КРАЈОТ НА СОЦИЈАЛИСТИЧКИОТ РЕАЛИЗАМ КАЈ НАС, ПО ВРАЌАЊЕТО ОД ПАРИЗ, ГИ ВОВЕДУВА ЕВРОПСКИТЕ МОДЕРНИ СЛИКАРСКИ ТЕНДЕНЦИИ НА ПАРИСКАТА СЛИКАРСКА ШКОЛА, НЕ САМО МЕЃУ СЛИКАРИТЕ, ТУКУ И ВО САМИОТ ДУХ НА ГАЛЕРИЈАТА, СО КОЈА УСПЕШНО РАКОВОДИ. МАТИНОСКИ БЕШЕ И ИНИЦИЈАТОР ВО ОТВОРАЊЕТО НА СРЕДНОТО УМЕТНИЧКО УЧИЛИШТЕ ВО СКОПЈЕ, УМЕТНИЧКАТА ГАЛЕРИЈА ВО СКОПЈЕ, ДЕНЕС ПОЗНАТА КАКО НАЦИОНАЛНА ГАЛЕРИЈА, УЧЕСТВУВАШЕ ВО ФОРМИРАЊЕТО НА МАКЕДОНСКАТА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ – ИНСТИТУЦИИ КОИ ГИ СОДРЖАТ НОСЕЧКИТЕ ЕЛЕМЕНТИ НА МАКЕДОНСКИОТ КУЛТУРЕН И УМЕТНИЧКИ ЖИВОТ

ДЕНЕС, ДАУТ-ПАШИНИОТ АМАМ МОЖЕ ДА СЕ СМЕТА НЕ САМО КАКО ЦЕНТРАЛЕН ГАЛЕРИСКИ ПРОСТОР НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА, ТУКУ, МОЖЕ ДА СЕ РЕЧЕ, ДЕКА САМ ПО СЕБЕ ПРЕТСТАВУВА И МОНУМЕНТ НА ЕДНО „РАЗРЕШЕНО ИСТОРИСКО ВРЕМЕ“, НЕГОВ КРАЈ, КАКО ШТО БЕШЕ ДОЛГОВЕЧНОТО ПЕТВЕКОВНО ОСМАНСКО ВРЕМЕ, ВО КОЕШТО ТРАЈНОТО ГО ПРЕОВЛАДА МИНЛИВОТО. СИТЕ МОНУМЕНТИ ШТО ГИ СОЗДАЛО И ОСТАВИЛО МИНАТОТО, ИМААТ СВОЈ ЖИВОТ И СМИСЛА КОЈА ОДНОВО СЕ ОТКРИВА И ОСМИСЛУВА, ПРОДОЛЖУВА ДА ГИ ПОВРЗУВА ЛУЃЕТО ТАМУ КАДЕ ШТО ИСТОРИЈАТА ГИ РАЗДЕЛУВАЛА. ВО ТАКВА СУДБИНА ВЕРУВАМ И ЗА ОБЈЕКТОТ ДАУТ-ПАШИН АМАМ КАКО ЦЕНТРАЛЕН ДЕЛ НА НАЦИОНАЛНАТА ГАЛЕРИЈА НА МАКЕДОНИЈА...

збогатена со стручна институција во смисла на афирмирање и презентирање на македонската современа ликовна уметност. Најнапред се пристапи кон формирање на галериска збирка, со голема акција на откуп. На чело, и со поддршка на тогашната Влада, се најдоа извонредни познавачи на уметноста и ликовни авторитети – Димче Коцо, еден од инаугураторите на македонската музеологија, како и ликовните творци: Никола Мартиноски, Лазар Личеноски, Димо Тодоровски и Борко Лазески.

Денес во Даут-пашиниот амам е сместена постојаната поставка на македонската ликовна уметност XIV – XX век. Оваа поставка, практично, претставува единствено место каде што може на најдобар и сеопфатен начин да се види развојот на ликовната уметност во Македонија од средновековните икони, до најнови дела

од овој век. Првата постојана поставка на Галеријата, од 1951 година, содржела репрезентативни примероци од македонските икони (XIV – XIX век), копии од древни фрески и модели на македонските средновековни цркви, како и уметнички дела од домашната и меѓународната ликовна сцена.

На меѓународен план, Националната галерија отвори значајни полиња за соработка со светски центри: Виена, Венеција, Берлин, Истанбул, Дрезден, Нирнберг, и други. На објектот посебно се интервенира во периодот 1979-1982 година. Во овој период се прават посериозни адаптации, при што се отвораат прозорски отвори. На тој начин се подобрува осветлувањето и загревањето на градбата. Галеријата станува драгоцен простор на домашни и странски изложби, неретко од историско значење.

Во својство на историчар на уметноста и директор на Националната галерија на Македонија, ангажирана во адаптацијата

и активностите на овој храм на уметноста, ги изнесувам своите истражувачки согледби, ангажмани и од функцијата и одржувањето на Даут-пашиниот амам како врвен галериски објект во Македонија и пошироко, како објект кој сведочи за значењето на Скопје како град со значајно историско минато во кој се вкрстувале цивилизации и култури, како град на историска толеранција и почитување на вредностите на другиот во преплет со сопствените.

Во Галеријата на Даут-пашиниот амам се одржани ретки и врвни ликовни изложби од меѓународно и национално значење. Меѓу многуте самостојни и колективни изложби да ја споменеме изложбата на славниот скулптор и сликар Хенри Мур, потоа изложбите на големите македонски сликари, како: Никола Мартиноски, Лазар Личеноски, неодамна на Петар Мазев, и други.

Националната галерија е сцена за прикажување на доминантните сликарски светови на нашето време

Даут-пашиниот амам се наоѓа во самото јадро на градот Скопје и е најјужната точка од историската содржина на Старата скопска чаршија. Со тоа што јужниот пристап кон чаршиската целина е и најфреквентен – амамот ја добива улогата на урбан маркер кој со својата монументалност и впечатлива архитектура го означува почетокот на стариот град.

Националната галерија на Македонија имаше среќа за еден од своите први директори да го има големиот сликар Никола Мартиноски, кој во времето на крајот на социјалистичкиот реализам кај нас, по враќањето од Париз ги воведува европските модерни сликарски тенденции на Париската сликарска школа, не само меѓу сликарите од неговата и идните генерации, туку и во самиот дух на Галеријата со која успешно раководи. Мартиноски беше и иницијатор во отворањето на Средното уметничко училиште во Скопје, Уметничката галерија во Скопје, денес позната како Национална галерија, учествуваше во формирањето на Македонската академија на науките и уметностите – институции кои ги содржат носечките елементи на македонскиот културен и уметнички живот.

Никола Мартиноски имаше историска и пресудна улога Даут-пашиниот амам да биде адаптиран во функционална ликовна галерија во земјата, регионот и во светот. Човек и уметник со голем авторитет, дипломец на познатата Школа за убава уметност во Букурешт,

посетувајќи ги во Париз од 1927 до крајот на 1928 година познатите академии Гранд Шомјер (Académie de la Grande Chaumière) и Академи Рансон (Académie Ranson), Никола Мартиноски ќе внесе нов дух и ќе означи европски перспективи на нашата институција, со која денес можеме да се гордееме и да го следиме тој пат. Во комплексната и значајна париска средина, Мартиноски ќе покаже интерес за сликањето на: Модилјани, Сутин, Кислинг и Паскен. Му стануваат блиски: францускиот, германскиот и фламанскиот експресионизам, уметноста на Дерен и Пикасо. Неговиот „париски период“ ќе биде од особено значење не само за македонското сликарство, преку неговите инвентивни следбеници, туку и за создавањето, растот, естетскиот диверзитет, прилозите од светски познати сликари во Националната галерија.

Денес, Националната галерија е отворена сцена за прикажување на доминантните сликарски светови на нашето време, индивидуални и колективни изложби. Покрај својата основна дејност, во Галеријата се одржуваат и: едукативни работилници за деца, концерти, стручни предавања, камерни театарски претстави, промоции на книги.

* * *

Денес, Даут-пашиниот амам може да се смета не само како централен галериски простор на Република Северна Македонија, туку може да се рече дека сам по себе претставува и монумент на едно „разрешено историско време“, негов крај, како што беше долговечното петвековно османско време, во коешто трајното го преовлада минливото. Сите монументи што ги создало и оставило минатото, имаат свој живот и смисла која одново се открива и осмислува, продолжува да ги поврзува луѓето таму каде што историјата ги разделувала. Во таква судбина верувам и за објектот Даут-пашин амам, како централен дел на Националната галерија на Македонија...

(Авторката е директорка на Националната галерија на Република Северна Македонија од 2015 година и професор на Факултетот за архитектура и дизајн при УАКС. Член е на ДЛУМ, а зад себе има 14 самостојни и над 50 групни изложби во: САД, Франција, Турција, Косово, Бугарија и во родната Македонија)

КОЈ СЕ ГРИЖИ – УМЕТНИЧКИ ИНСТИТУЦИИ НА ИДНИНАТА И ЕКОЛОШКАТА КРИЗА

МИРА ГАКИНА

КУРАТОРИТЕ И СУБКУРАТОРИТЕ СЕ ЈАВНИ ФУНКЦИИ КОИ ПОСТОЕЛЕ ВО СТАРИОТ РИМ И СЕ ОДНЕСУВАЛЕ НА ЗАЧУВУВАЊЕ И НАДГЛЕДУВАЊЕ НА АДМИНИСТРАТИВНАТА РАБОТА И ЈАВНИТЕ ЗГРАДИ. ВО КОНТЕКСТ НА ДЕНЕШНОТО ОПШТЕСТВО, КОЕ СЕ СООЧУВА СО НЕРАЗУМНО ТРОШЕЊЕ НА СВОИТЕ РЕСУРСИ, ДЕНЕС НА ГЛОБАЛНО НИВО, ИНСТИТУЦИЈАТА КОЈА ГО ЗАСЛУЖУВА НАШЕТО ПОСЕБНО ВНИМАНИЕ Е „CURATOR PRODIGI“, ОДНОСНО КУРАТОР КОЈ Е НАЗНАЧЕН ДА „СПРЕЧУВА РАСИПНИШТВО“. РАСИПНИЦИТЕ, ПРАВНО ГЛЕДАНО, ГИ СМЕТАЛЕ ЗА QUASI FURIOSUS, ОДНОСНО ИАКО НЕ СОСЕМА НАЛУДНИЧАВИ, ЗАРАДИ НЕРАЗУМНОСТА ПРИ УПРАВУВАЊЕТО СО СОПСТВЕНИОТ ИМОТ, НЕРАЗУМНИ. КУРАТОРОТ, ПАК, Е ОНОЈ КОЈ СЕ ГРИЖИ ЗА ЈАВНОТО ЗДРАВЈЕ

Кога станува збор за современи уметнички институции, мора да се запрашаме што се, всушност, институциите и што очекуваме од нив. Историски гледано, навраќањето кон почетоците на институционализмот, се чини оправдано. Многумина сметаат дека одговорот на нашите сегашни проблеми може да се бара во римското право, во Јустинијановите Институти. Еден од најважните правни текстови, што може да е референтен и за современите проблеми, е преамбулата на ова дело. Институциите кои се основани со овој правен документ се повикуваат на разумот, бидејќи „(...) оправданите мерки можат да ги победат пакосните замисли на слабите луѓе (...)“. Овие институции ги дефинираат правните односи меѓу субјектот и неговата сопственост и границите на одговорност и овластување.

Од вкупно дваесет и шест поглавја кои се однесуваат на институциите, последните три поглавја

на Институти ја објаснуваат улогата на Кураторот. Тој се грижи за оние кои не можат да се грижат за себе, најмногу заради

релативната неспособност да го препознаат она што е во нивен интерес. Кураторите и субкураторите се јавни функции кои постоеле во стариот Рим и се однесувале на зачувување и надгледување на административната работа и јавните згради. Во контекст на денешното општество, кое се соочува со неразумно трошење на своите ресурси, денес на глобално ниво, институцијата која го заслужува нашето посебно внимание е „*Curator prodigi*“, односно куратор кој е назначен да „спречува расипништво“. Расипниците, правно гледано, ги сметале за *quasi furiosus*, односно иако не сосема налудничави, заради неразумноста при управувањето со сопствениот имот, неразумни. Кураторот, пак, е оној кој се грижи за јавното здравје.

Институциите не се во допир со публиката, живееме во време на политика на „поствистина“

Бурните промени не оддалечија од воспоставените рутина и не натераа да се посомневаме во сопствената кураторска улога денес. Нашиот колега Ханс Улрих Обрист преку сопствениот пример, со неговиот „не запирај“ животен стил и со диктумот „Итно е!“, се обиде да нагласи дека не е време да бараме изговори за да ја одложиме конфронтацијата со предизвиците на нашето време. Ние мораме да докажеме дека сме квалификувани куратори на богатството што го наследивме, на нашето природно и културно опкружување, во услови кога се чини дека јавното мислење е далеку од рационално и продолжува да го уништува сопствениот „имот“. Институциите не се во допир со публиката, живееме во време на политика на „поствистина“. Овие политики на поствистината се карактеризираат со политичка култура во која јавното мислење и медиумските наративи скоро целосно се исклучуваат од политиката, што следствено значи и исклучување од институцијата.

Ние, уметничките институции, како социјални институции, треба да декларираме сопственост над знаењето и неговата дистрибуција. Ова беше аргументирано и од Протагора и Хегел. Затоа, да се обидеме да разгледаме кои се најголемите предизвици со кои ние, како социјални институции, денес се соочуваме.

Иако мислителите ја оспоруваат важната улога на уметноста, како во минатото, така и денес, ретко кој може да го оспори нејзиното влијание врз развојот на општествените промени. Без разлика дали се смета за заводлива (и потенцијално опасна), пријатна (и

смирувачка) или израз на апсолутно материјализирање на идејата (манифестација на Духот), таа има голем потенцијал да влијае врз општествените односи.

Денес, сведоци сме на радикални климатски промени, како и радикални промени во социјалната клима. Од една страна, соочени сме со глобалното затоплување и глобалната пандемија, а на социјално ниво со сложени политички односи, изразени преку длабоки поделби. Сведоци сме на сериозно загадување во полето на информациите и дистрибуција на знаењето; многу филозофи и

СВЕДОЦИ СМЕ НА РАДИКАЛНИ КЛИМАТСКИ ПРОМЕНИ И РАДИКАЛНИ ПРОМЕНИ ВО СОЦИЈАЛНАТА КЛИМА. СООЧЕНИ СМЕ СО ГЛОБАЛНОТО ЗАТОПЛУВАЊЕ И ГЛОБАЛНАТА ПАНДЕМИЈА, А НА СОЦИЈАЛНО НИВО СО СЛОЖЕНИ ПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ, ИЗРАЗЕНИ ПРЕКУ ДЛАБОКИ ПОДЕЛБИ. СВЕДОЦИ СМЕ НА СЕРИОЗНО ЗАГАДУВАЊЕ ВО ИНФОРМАЦИИТЕ И ДИСТРИБУЦИЈАТА НА ЗНАЕЊЕТО; МНОГУ ФИЛОЗОФИ И НАУЧНИЦИ, ВО МАСОВНАТА РЕАКЦИЈА ЗА ИЗВЕШТАИТЕ ЗА КЛИМАТСКИТЕ ПРОМЕНИ, ГИ ПРЕПОЗНАВААТ ОСНОВНИТЕ ЕЛЕМЕНТИ НА РЕЛИГИОЗНО ЗАВЕДУВАЊЕ, СО ВООБИЧАЕНИТЕ АПОКАЛИПТИЧНИ МАНТРИ. ЦЕНТРИТЕ НА СОВРЕМЕНАТА УМЕТНОСТ, ВЕРОЈАТНО, СЕ АКТЕР ШТО ТРЕБА ДА СПРЕЧИ РАЗВОЈ НА СОЦИЈАЛНА КЛИМА НА БЕЗНАДЕЖНОСТ, ЧУВСТВО НА ВИНА, КОЕ ОТСЕКОГАШ ИМАЛО ШТЕТНО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ КРЕАТИВНИОТ ПОТЕНЦИЈАЛ НА ЕДНА ЕПОХА

научници, во масовната реакција за извештаите за климатските промени, ги препознаваат основните елементи на религиозно заведување, со вообичаените апокалиптични мантри.

Центрите на современата уметност веројатно се актер што треба да спречи развој на социјална клима на безнадежност, чувство на вина, кое отсекогаш имало штетно влијание врз креативниот потенцијал на една епоха.

Оттука, дозволете да се вратиме на првичното прашање: Дали уметничката институција е институција за екологија, за грижа? Екологијата, буквално кажано, е наука за домот, а аналогно уметничките институции ги препознаваме како исклучително важни за зачувувањето на планетата, но и на нашиот дом. Грижата е поим за нашата работа.

Институцијата за современа уметност овозможува искуство на неа и грижа за предметот. Денес: онаа лудост, онаа слабост, небрежност за сопствениот имот, небреж-

ност за сопствениот дом, животната средина, другиот, се должи на недостаток на вистински мотиви за колективно дејствување. Колективот не може соодветно да делува во услови на виртуелен

социјален контакт, во време на „дигитално општество“. Од овие причини, кога станува збор за нашата професија, мора да се согласиме со изреката на познат кустос: „кураторската работа не е поврзана единствено со изложбите, туку и со зближувањето на луѓето“.

Треба да обезбедиме повеќе простор за научно-проверени вистини

Нашите уметнички институции, т.е. институциите што ги отелотворуваат убедувањата, стравовите и желбите на епохата, се сметаат за институции со авторитет. Центрите и музеите на современа уметност мора да избегнат учество во псевдоактивности. Во соочување со очигледните тешкотии кога не можеме да го формулираме проблемот, сите напори се добредојдени, а една голема закана што мора да ја препознаеме, и на која мора да се спротивставиме, е експлозијата на погрешната информација, која го загадува информацискиот простор и ја саботира научната акција. Во овој поглед, треба да обезбедиме повеќе простор за научно проверени вистини, осврнувајќи се на полињата на незнаење, бидејќи комплексноста на проблемот најмногу не засега нас, како центри за современа уметност. Ние сме институции активни во областа на визуелното и треба да профитираме од фактот дека сме во позиција да го избереме аголот на набљудување и да ги понудиме „сопствените витрини“. Прашањето повеќе не е дали сме дел од ангажирано општество, туку до кој степен и во која насока ќе се движиме.

Ние сме институции кои ја застапуваат потребата да се решаваат нови предизвици и, притоа, да ја докажуваат нашата современост преку дејствување. Ние сме оние кои треба да бидат централни во периферијата на

**УМЕТНИЧКИТЕ ИНСТИТУЦИИ
СЕ РЕФЕРЕНТНИ ВО
РАМКИ НА СОЦИЈАЛНИ
ЕКСПЕРИМЕНТИ И
ОДНЕСУВАЊЕ ИСТО КАКО
И ЗА ОПШТИОТ РАЗВОЈ
НА НАШИОТ ЕТИЧКИ СТАВ
И МОТИВАЦИЈА. ЗНАЧИ,
МАГИЧНАТА ЗЕМЈА Е НАШАТА
ЦЕНТРАЛНА ИНСПИРАЦИЈА
ВО ПРОУЧУВАЊЕТО НА
ФОРМИТЕ И ЗНАЧЕЊАТА, ВО
ВНИМАТЕЛНИОТ ПРОЦЕС
НА ТРАНСФОРМАЦИЈА
НА МАТЕРИЈАЛОТ.
ИДЕИТЕ СЕ РАЗВИВААТ ВО
КОНКРЕТЕН КОНТАКТ СО
МАТЕРИЈАЛОТ – ЗЕМЈАТА.
УМЕТНИЧКИТЕ ИНСТИТУЦИИ
СЕ РЕДОК ПРИМЕР ЗА
ИНСТИТУЦИИ КАДЕ
ГРИЖАТА Е МОТИВИРАНА
ПОВЕЌЕ ОД ЕНТУЗИЈАЗАМ И
ЗАДОВОЛСТВО, ОТКОЛКУ ОД
ФИНАНСИИ, КАРИЕРА ИЛИ
ДРУГИ ТРАДИЦИОНАЛНИ
КОМПЕНЗАЦИИ.
МОТИВАЦИЈАТА Е ОНА ШТО
Е НЕОПХОДНО ЗА УСПЕХОТ
НА НАПОРИТЕ ШТО ГИ
ВЛОЖУВАМЕ**

нашето влијание, затоа треба да се екипираме за да ги разбереме вистинските потреби на моментот. Глобалниот предизвик има потреба од колективен одговор. Соработката меѓу уметнички институции од различни географски области може да ги подобри и нашите знаења и нашиот капацитет во насока да бидеме активен агент кој може да влијае врз неговата околина. Ако треба да одлучиме што е она коешто е вредно и коешто треба да го зачуваме, тоа е првенствено интегритетот на нашите институции. Преку нив, како колектив, наоѓаме патишта кон можно заедничко дејствување, нови модели на социјалното за во иднина. Без поширока агенда за социјални промени, социјалните движења не можат да бидат успешни.

Институцијата на грижа се препознава преку улогата на кураторот. Она што уметничката заедница може да го понуди е двојно искуство: грижа за материјата, нејзините артефакти, нејзините свети, скапоцени предмети и грижа за уметничката заедница, честопати маргинализирана и угнетувана. Во моментов, искрениот и високо етички став е основен за задржување и проширување на нашата публика во современите уметнички институции.

Уметничките институции, во основа, треба да бидат отворени, инклузивни, храбри институции, кои се осмелуваат да се занимаваат со комплексни егзистенцијални прашања. Како институција за развој на културниот капитал и социјалното обединување, ние сме добро подготвени да бидеме референтна точка за насоките во кои може да се развиваат идните институции.

Центрите треба да ги понудат своите ресурси за инвентивен начин на преобмислување на нашиот однос кон Земјата и воопшто

кон материјата. Нема потреба да се форсира светот на уметноста да носи решенија за специфични и сложени глобални прашања, но секако постои потреба од тоа неколку светски институции, со различна експертиза, да станат итно активни во создавање услови за поинакво разбирање на проблемот, на различни нивоа. Ова може да ни даде друга перспектива за можна акција и форми на ангажман.

И конечно, да, ние дефинитивно сме институции за екологија и грижа. Во тоа воопшто нема сомнеж. Ако екологијата се разбира како начин на менаџирање на планетата, Земјата, тогаш уметничката институција е институција која работи, која е активна и ангажирана на ова поле. Уметничките институции се референтни во рамки на социјални експерименти и однесување исто како и за општиот развој на нашиот етички став и мотивација. Значи, магичната Земја е нашата централна инспирација во проучувањето на формите и значењата, во внимателниот процес на трансформација на материјалот. Идеите се развиваат во конкретен контакт со материјалот – Земјата. Уметничките институции се редок пример за институции каде грижата е мотивирана повеќе од ентузијазам и задоволство отколку од финансии, кариера или други традиционални компензации. Мотивацијата е она што е неопходно за успехот на напорите што ги вложуваме.

(Авторката е историчар на уметноста, критичар и кустос во Музејот на современа уметност во Скопје. Завршила постдипломски студии на Универзитетот во Загреб, Филозофски факултет, како и докторски студии на тема „Управување со културните институции - студија на случај СУ Скопје“. Учествовала на голем број изложби во земјата и во странство, а текстови има објавено во публикации, каталози и книги за уметност и култура и во списанија како „Големо стакло“, „Art република“, „Brooklyn Rail“, „From Consideration to Commitment: Art in Critical Confrontation to Society“ и други. Во 2019 година била комесар на павилјонот на Северна Македонија на Биеналето во Венеција. Од 2013 до 2017, беше претседател на Меѓународното здружение на ликовни критичари, АИКА Македонија. Од 2017 година таа е директор на Музејот на современа уметност во Скопје)

КОЛЕКТИВНОТО ДЕЛУВАЊЕ КАКО ПОЛИТИЧКА, А НЕ ОРГАНИЗАЦИСКА ОДЛУКА

ИСТРАЖУВАЧКИ ПРОЕКТ ОД ОБЛАСТА
НА ЛИКОВНАТА КРИТИКА

ИВАНА ВАСЕВА
ФИЛИП ЈОВАНОВСКИ

Вовед

Ако навистина сакаме да говориме за политичката уметност, мораме да ја откриеме нејзината врска со заедницата. Исто така, низ таа перспектива мораме и повторно да ја промислиме општествената и политичката вредност на уметноста која е во тесна врска со: забележувањето, признавањето и воспоставувањето на начините на видливост на она што ни е нам заедничко, сега, и што ќе ни биде заедничко во иднина

Бојана Кунст

1. *Il faut faire des films politique*

2. *Il faut faire politiquement des films*

(Жан Лук Годар)

ИСТРАЖУВАЊЕТО ЈА ИСПИТУВА ВАЖНОСТА НА ВАКВИТЕ ГРУПИ И ФОКУСОТ ГО ЛОЦИРА ВО ПРИЧИНИТЕ ЗА НИВНОТО ФОРМИРАЊЕ КОЕ ПОНАТАМУ ДИФЕРЕНЦИРА ДВЕ КРАЈНОСТИ, СЕКАКО, ИМАЈКИ ПРЕДВИД ДЕКА СЕКОЈА ГРУПА ПОДРАЗБИРА ОРГАНИЗАЦИОНА СТРУКТУРА. ЕДНАТА КРАЈНОСТ Е ГРУПА ЧИЕ ФОРМИРАЊЕ Е ОРГАНИЗАЦИСКА ОДЛУКА И ЧИЈА ЦЕЛ Е ЗАЕМНО ПОМАГАЊЕ НА СВОИТЕ ЧЛЕНОВИ ВО НИВНАТА ИНДИВИДУАЛНА ПРОДУКЦИСКА И ИЗЛОЖУВАЧКА ПРАКТИКА, И ДРУГАТА КРАЈНОСТ Е ГРУПА ЧИЕ ФОРМИРАЊЕ Е ПОЛИТИЧКА ОДЛУКА КОЈА ИМА ЗА ЦЕЛ ДА ПРОМЕНИ ОДРЕДЕНИ АСПЕКТИ ВО КОНСТЕЛАЦИЈАТА ВО КОЈА СОЗДАВА, КАКО И ДА КРЕИРА НОВИ ОКОЛНОСТИ ЗА ПРОДУЦИРАЊЕ И ВОСПРИЕМАЊЕ НА УМЕТНОСТА, А СО ТОА СОЗДАВА ПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ И РЕЛАЦИИ

Во овие посебни времиња од новата македонската историја, односно во последната декада, духот на колективизмот е на испит. Потребата од него е голема, а се чини дека историјата за него е мала и слаба. Тој постои во меморијата и во народното мнение, но, најчесто е недоволно јасно артикулиран (со епско-митска компонента); толку е неконтинуиран колку што брза (и успева во тоа) да замине во маргините и да постои во „славата“ на сеќавањето на неколкумина возгордеани за некои „славни“ времиња. Но, благо заобиколувајќи ја стапицата на сеприсутната себенегација (за разлика од, исто така, постоечката реторика на себевоздигнувањето), може да се констатира дека овој дух се јавувал во земјава во различни периоди, во различни форми и интензитети.

Она што се отвора пред нас во форма на ова истражување е еден

посебен домен – уметноста и нејзината локална манифестација во периодот од 1945 година, до денес, вклучувајќи ги и активно промислувајќи ги најскорешните уметнички појави, како и пројавата на колективното уметничко делување отсликана во сензибилитет во неа. И тоа: во форма на постоење на уметнички групи, но и нивното пошироко функционирање во форма на: иницијативи, платформи, колективи и неформални групи.

Истражувањето ја испитува важноста на ваквите групи и фокусот го лоцира во причините за нивното формирање кое, понатаму, диференцира две крајности, секако, имајќи предвид дека секоја група подразбира организациона структура. Едната крајност е *група* чие формирање е организациска одлука и чија цел е заемно помагање на своите членови во нивната индивидуална продукциска и изложувачка практика, и другата крајност е група чие формирање е политичка одлука која има за цел да промени одредени аспекти во констелацијата во која создава, како и да креира нови околности за продуцирање и восприемање на уметноста, а со тоа создава политички односи и релации. Во овој контекст е посебно важно да се направи и разлика меѓу термините „политика“ и „политичко“, односно дека под „политичко“ се подразбира димензијата на антагонизам која е конститутивна за општествата, додека „политика“ е сет на практики и институции преку кои е креиран ред, организирајќи го човековото коегзистирање во контекст на конфликтност која е обезбедена од политичкото.

Во рамките на ова истражување нема да се земат предвид сите групи кои постоеле во земјава во посочениот период, туку тоа се фокусира на три групи: групата ДЕНЕС (1953-1955), неформалната група на уметниците Коџоман и Бежан (1970-1975) и иницијативата КООПЕРАЦИЈА (2012-2015), а нивното делување се преиспитува низ слична низа на параметри и критериуми.

Дали влијанието на овие групи сменило нешто во уметничкиот систем – општеството

Прашањата кои ги отвора ова испитување се дали колективното делување во уметноста отвора можности и размислувања кои не го таргетираат и поттикнуваат само уметничкиот развој и експериментирањето, со идеја за заедничко бодрење и поддршка, и дали кај нас постоеле/постојат здружувања кои можат да придонесат

кон политичка промена преку уметничко делување; дали постојат уметнички колективи кои се стремат да креираат нови релации меѓу луѓето и нови односи во одредениот систем – кои ќе се разликуваат од претходните.

Овие групи се избрани заради неколку причини: најпрво тоа е збир од автори кои вршеле влијание во периодот на своето делување, односно се појавиле во критични моменти на општествен и политички план (преродбата и градењето на Југославија, опуштањето на општествените стеги и отворањето на државата кон западните влијанија и своевидното режимско восприемање на уметноста и општеството во изминатата декада) и имале некаква визија за подобро општество, а со тоа и визија за уметноста; имале активна публика која често и критички реагирала кон нив. Преиспитувањето на овие групи е од причина дали нивното влијание навистина сменило нешто во постоечката констелација на уметничкиот систем – општеството, дали отворило плодно поле за идните генерации и дали создале структура која може да се избори за тоа што го имале на ум, а со тоа би го пренеле како модел на слични идни иницијативи.

Анализата на делувањето на овие групи се прави врз основа на:

1. Описот на самата група – како се дефинирале и што изјавиле за јавноста;
2. Преку мислењата на три вида на испитаници;
3. Преку публикации и печатени материјали кои се објавени за овие групи.

Она што сакаме да го покажеме со ова истражување е каква улога играат колективниот напор и акциите во развојот на новата генерација на уметници, а со тоа и на уметничката сцена – нејзината активна институционална алтернатива која е способна да го видоизмени забавеното течение на локалната историја, а со тоа и на етаблираните уметнички институции и институционални формати, а да даде можно трасирање на пошироката интернационална сцена. Оттука, политичкото најпрво се однесува на рушење на востановениот ред во рамките на воспоставените структури на сопствената област, а со тоа и натамошна пошироката општествена стварност. Значи, тука не зборуваме само за колективното дело, туку и за колективно делување – групата и активностите во групата и нивните ефекти.

Интересирањето за истражувањето на феноменот на уметнички групи, т.е. делувањето на повеќе уметници во група, колективно-то делување или акција, без разлика дали е формална или неформална или некаква варијација од повеќе можни толкувања на овој поим, произлезе од една специфична ситуација во Македонија на политички и општествен план која соодветно се одрази и во културно-уметничкиот домен. Така, се јави потребата за преиспитување на постоечката состојба на современата визуелна сцена – поконкретно, на една независна сцена која не е регистрирана во официјалните културни политики кои ги застапуваат сè уште институционалните формати и, следствено на тоа, професии кои пловат во една подолготрајна зачмаеност, како и сцена која во својата спремност за промена може да използва значајни факти од истражувањето на

колективното делување во македонската историја на уметност.

МОРА ДА СЕ ЗЕМЕ ПРЕДВИД И ДА СЕ ПРЕИСПИТА ПОЗИЦИЈАТА КОЈА СЕ УШТЕ ДОМИНИРА ВО МАКЕДОНСКИОТ КУЛТУРЕН И УМЕТНИЧКИ ВИДОКРУГ ДЕКА УМЕТНОСТА Е ИЗОЛИРАНА ПОЈАВА ОД РЕАЛНИОТ СВЕТ Т.Е. ДЕКА Е АВТОНОМНА И ДЕКА САМО ОД НЕЈЗИНАТА ПОЗИЦИЈА Е МОЖНО ВООПШТО ДА СЕ ДЕЛУВА ИЛИ ДА СЕ ПОСТИГНЕ И ДА СЕ ДЕЛУВА ЗА ПРОМЕНА. ПРИЧИНИТЕ ЗА СЕ УШТЕ ВАКВОТО ДОМИНАНТНО РАЗМИСЛУВАЊЕ СЕ МНОГУБРОЈНИ. ДВА НАЈАКТУЕЛНИ ПРИМЕРИ КОИ ПОСТОЈАТ ВО ОВОЈ КОНТЕКСТ СЕ, ЕДНИОТ – ДЕКА УМЕТНОСТА Е ИЗОЛИРАНА ПОЈАВА И СЕ УШТЕ СЕ ПОДДРЖУВА ИДЕЈАТА ЗА УМЕТНИКОТ ГЕНИЈ, И, ВТОРИОТ – ДЕКА УМЕТНОСТА Е КАКО РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА ИЛИ КОМЕНТИРАЊЕ НА ПОСТОЕЧКИТЕ РЕЛАЦИИ ВО СВЕТОТ, КАКО НЕШТО ШТО ДОАГА „ОТПОСЛЕ“, ОТКАКО ИСТОРИЈАТА СЕ СЛУЧИЛА, КАКО ОГЛЕДАЛО-РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА

Од друга страна, пак, во *последните десетина години* во земјава почнаа да се јавуваат неколку формални и неформални групи на уметници, како ад хок хорот „Распеани скопјани“, уметничката група и уметничкиот простор „Арт И.Н.С.Т.И.Т.У.Т, Скопје“, иницијативата „Кооперација“, уметничката група „Моми“, групата на уметници кои го формираа просторот „Кула“, уметничката група „See“, итн., сите со различни причини за своето формирање, со сопствен јазик и изразност, и различни начини на функционирање.

Концентрацијата на вакви формации создаде тло за размислување за причините за зачестената појава на овој феномен, посебно во специфичните околности при непостоење на алтернативни центри и, речиси, непостоење на никаков фонд за помагање и стимулирање на уметничка

активност, како и немањето никакви продукциски услови (досега, во рамките на овие групи, не беше адресирано анахроното академско образование во земјава).

Во истиот период почнаа помасовно да се јавуваат и колективни изрази на граѓански револт со сила и зачестеност некарактеристични за поновата македонска историја, вообличени во различни протести и граѓански акции, од оние против фамозниот владин план „Скопје 2014“, па сè до најновите протести против одлуката на Уставниот суд да овозможи аболисија и амнестија за изборниот криминал, а за кои Специјалното јавно обвинителство веќе започна истраги, а кои се темелат на содржините од јавно објавените материјали од незаконското следење на комуникациите.

Овие колективни форми предизвикаа различни форми на љубопитност во различни професионални и општествени сфери, а беа и предмет на различни набљудувања и анализи, што наведе на размислување за тоа какви се можностите за промислување за внатрешната структура, континуитетот и ефектите од постоењето на ваквите групи?

Колективното делување не е многубројно во домашната историја на уметност

Колективното делување не е многубројно во домашната историја на уметност, за разлика од историите во земјите од регионот, т.е. имало групи. Како што ќе покаже и истражувањето, тие оставале впечаток само во локалната историја, додека некои од групите во поголемите центри, како: Белград, Загреб и Љубљана, биле во центарот на интересирањето не само во Југославија, туку и пошироко. Од таа страна, ова истражување е мал чекор и во акцентирањето на постоењето на ваква историја и во Македонија, а не само во главните центри во Југославија, оставајќи ги настрана случувањата во: Македонија, Босна и Херцеговина и Црна Гора.

Авторите Блејк Стимсон и Грегори Шолет, пак, пишуваат дека духот на колективизмот се јавува во доцниот капитализам во форма на нов колективизам. Според нив, колективизмот треба да биде периодизиран; тој може да се искористи ако му се даде поголема дефиниција како историја, колективизмот може да окупира јасна позиција и да се соочи со јасна можност – сега, пак, како нов период кој се јавува во таа историја. Тие првенствено го разгледуваат

колективизмот кој е специфичен за Студената војна (употребуваат фраза како „*колективизмот после модернизмот*“) и реперкусиите од новиот колективизам. Според нив, овој нов колективизам носи дел од оставината на минатите колективизми, но исто така, е реализиран во хегемонистичката моќ на глобалниот капитализам. И, дополнуваат: „Нашиот фетиш сега е дека сонот на колективизмот не се реализира себеси ниту како стратешка визија на некој иден идеал како ревидиран модернизам ниту, пак, како мобилната, герила комуникација (culture-jamming) на повеќе посредуваната контрахегемонија на колективизмот по модернизмот, туку како на Марковата самореализација на човековата природа која се состои од преземање на одговорноста за општественото постоење сега, и овде. Ова не значи ниту замислување на општествена форма, ниту водење битка во областа на репрезентативноста, туку занимавање со општествениот живот како продукција, занимавање со самиот општествен живот како медиум на изразувањето.

Од тој аспект, и заради широчината на темата, ова истражување не навлегува во теми како што се причините за постоење на колективизмот во доцниот капитализам и внатрешните превирања (иако секогаш е фасцинантно да се разгледува опстојувањето на колективниот дух денеска, кога се изострени сетилата на индивидуализмот, доведувајќи до професионализација на креативната сила вообличена во поединецот како професионална норма).

Исто така, ова истражување не навлегува во групните динамики, и сите афективни и емотивни појави кои произлегуваат од работењето во група, како: пријателството, среќата, радоста и задоволството од работењето заедно. Не навлегува ниту во анализирање и критикување на самите организациони или оперативни поставености, хоризонтални (каде секој носи одговорност за нивната желба) или вертикални (како, на пример, лидерот на групата, авторитетот – таткото на групата – Едиповото пренесување или Едиповиот модел кој подразбира лидер кој им кажува на членовите на групата кои се, и што треба да прават. Или, пак, формите на харизматично-тиранско водство кое не дозволува процеси на еманципација во групата, туку преку манипулативни средства ја искористува групата која верува во својот лидер за најчесто свои бенефити).

а) Уметничка група

Послободно дефинирано, група уметници, или колектив од уметници, се уметници кои работат заедно и имаат заедничка цел.

Поради многуте причини според кои може да се разликуваат групите, ова истражување ја стеснува границата на испитување на начинот, односно *основната идеја за поставување на структурата на функционирање и целта која може да биде од различна природа.*

Двете крајни позиции кои ги разгледува ова истражување се групи кои уште во своето формирање се дефинираат како групи кои креираат поволна (и секогаш подобра од некоја друга позиција) средина само за своите членови и служат само за нивните потреби, подразбирајќи заемно помагање, а со тоа и зајакнување на капацитетите само во овој круг. Тоа е некој вид „работен сојуз кој претставува отскочна штица за индивидуално уметничко напредување“.

Другата крајност, пак, е група која во постоечката општествена констелација се обидува да ја воздигне позицијата на уметноста и со тоа активно да ја вклучи во општествените случувања. Односно, овој вид на групи најчесто се обидуваат да создадат друг тип на институција како алтернатива на официјалните институции, овозможуваат практики на индивидуално и колективно самообразување и алтернатива на митот на индивидуалниот уметнички гениј. Тоа подразбира отворање нови форми на делување и размислување во светот на уметноста, а потоа и во поширокиот општествен контекст.

Теоретичарот на уметност и современ естетичар Мишко Шуваковиќ, **групата уметници (уметничка група)** ја дефинира како микросоцијална, неинституционална заедница чии припадници: делат и остваруваат заедничка уметничка програма, цел, вредности, начин на живот, идеологија или методологија на работа во уметноста. Тоа е *конститутивна структура на светот на уметноста* која е *карактеристична за авангардата, неоавангардата и поставангардата.*

Според него, уметничката група може да биде:

1. Заедница со формална организациска структура;
2. Заедница со неформална организациска структура;
3. Движење;
4. Комуна.

Заедницата со формална организациска структура има: име, програма, одредено членство и поделени улоги во рамки на групата која е како алтернативна институција во светот на уметноста и културата. *Заедницата со неформална организациска структура*

презема функција на група или движење, при што соработниците на групата го задржуваат својот индивидуален или автономен контекст на делување.

Неформалните групи настануваат:

- Во неповолни уметнички, културни или политички услови, кога уметниците се здружуваат за да створат поволна општествена микросоцијална клима за работа, а не единствена програмска или методолошка рамка на работа;
- На почетокот на уметничката кариера, кога се судираат генерациски и стилски аспекти на работата на повеќе различни автори;
- Кога повеќе групи и поединци создаваат движење со конкретни уметнички, теориски или идеолошки претпоставки.

Движењето е: отворена, нестабилна, бројна и хетерогена заедница уметници, теоретичари на уметност, публика и соучесници собрани околу некоја општа идеја која го изразува: духот на времето, модниот стил или идеолошкиот став.

Комуна се нарекува заедницата чии членови не се поврзани само преку уметничка, естетска или идеолошка програма, туку живеат заедно, конституирајќи алтернативна микрокултура, наспроти целината на општеството.

Шуваковиќ своето резиме на уметничките групи го ограничува на периодот од авангардата, до поставангардата (односно периодот меѓу двете светски војни, до падот на Берлинскиот ѕид), при што ја посочува разликата на функцијата и статусот на уметниците во сите периоди. Според него, авангардните групи биле микросоцијален алтернативен простор во чии рамки се воспоставувале нови: уметнички, производни, вредносни и методолошки односи, кои понатаму се ширеле во светот на уметноста, станувајќи доминантна

ИЗБИРАЊЕТО НА „СРЕДНИОТ ПАТ“, НЕДОВОЛНАТА И НАВРЕМЕНА ИНФОРМИРАНОСТ ОД СВЕТСКИТЕ СЛУЧУВАЊА НА ПОЛЕТО НА УМЕТНОСТА, И ПОТПИРАЊЕТО НА ШПЕКУЛАЦИЈА СО СВОЕВИДНА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА ФАКТИТЕ И СЛУЧУВАЊАТА Е НЕШТО ШТО ИЗЛЕЗЕ КАКО ГЕНЕРАЛНА АТМОСФЕРА ВРЗ ЧИЈА ОСНОВА СЕ ГРАДИ ОВА ИСТРАЖУВАЊЕ ЗА ОДЛУКИТЕ ЗА ФОРМИРАЊЕ НА ОВИЕ ГРУПИ. СЕПАК, СЕКОЈА ОД ГРУПИТЕ ОСТАВИЛА ВПЕЧАТОК НА СРЕДИНАТА ОВДЕ, АКО НЕ ПОШИРОКО, И НАПРАВИЛА СЕБЕСВОЈСТВЕНИ ПОМЕСТУВАЊА НА УМЕТНИЧКАТА СЦЕНА

норма на уметноста и културата. Неоавангардните групи имале облик на движење или на истражувачки заедници (лаборатории) кои настанале по примерот на научната заедница. Во концептуалната уметност групата не била само алтернативен микросоцијален простор на делување на уметниците, туку и авторефлексивен објект на: истражувања, анализи и расправи.

Во постмодернизмот групата уметници е дефинирана како:

1. Мимезис, цитат или пародија на: организацијата, делувањето и смисленото исполнување на авангардните и неоавангардните групи;
2. Екипа на уметници и организатори кои по својата структура се блиски на организацијата на група на популарната култура и шоу-бизнисот;
3. Заедница на истомисленици во рамките на маргинална општествена група (национално и расно малцинство, хомосексуалци, феминисти, адолесценти).

Оттука, ова истражување работеше на историско разгледување на овие феномени за да се трасираат некои идни размислувања и делувања, како и за иднината на колективите и да се преиспитаат новите можни појави на колективизмот – се помина една историја и завршуваме со прашањето како да се постави алтернативна институција. И, конечно – дали има потреба од размислување за нови модели на уметнички колективи.

б) Методологија

Ова истражување не претендира да направи целосен преглед на уметничките групи, туку преку преиспитувањето на три групи, кои се значајни за историјата на групите во земјава, да покаже како функционираа ваквите формации во различни временски периоди и со тоа да се преиспита нивната политичност. Исто така, истражувањето не ја промовира академската, научна методологија и дискурс, туку поставува своја методологија на работа инспирирана од уметничката истражувачка практика.

Според Хенк Слагер, куратор и професор по уметничко истражување, ова истражување „не е фокусирано намерно на генерирање „експертско знаење“, туку конкретно на изразување искусствено знаење. Таквото знаење не може да биде канализирано низ ригидни академско-научни насоки на генерализација, повторување и

квантификација, туку бара целосно внимание за: уникатното, квалитативното, партикуларното и локалното“.

Ова истражување се одвиваше во неколку фази:

I. Попис на колективните практики во минатото во Македонија, од 1945 година, до денес (група „Денес“, група „Вдист“, група „Мугри“, група „Кикс“, неформалната група од 70-тите години на минатиот век, водена од уметниците Милош Коџоман и Драгољуб Бежан, група „77“, група „Уста“, група „1 АМ“, „Туш лабораторија“, група „Круг“, група „Зеро“, група „Елементи“, група „ОПА“ (Опсесивно посесивна агресија), „Арт И.Н.С.Т.И.Т.У.Т“, група „МОМИ“, Иницијатива „КООПЕРАЦИЈА“, уметничката група „SEE“ и групата уметници обединети околу просторот „Кула“).

Ова е претставено во дијаграм.

II. Во втората фаза истражувањето се концентрираше на преиспитувањето на три различни уметнички практики во текот на овој поголем период: група „Денес“, неформалната група од 1970-тите години на минатиот век водена од уметниците Милош Коџоман и Драгољуб Бежан и Иницијативата „КООПЕРАЦИЈА“.

Трите групи се испитуваа преку интервјуа и пишани прашалници и во консултација со: досега издадените книги, интервјуа и текстови се анализираа низ неколку параметри, како:

1. Кредо/концепт на работење;
2. Релации со средината;
3. Однос со општеството и политичката структура;
4. Активности и нивни реакции и резултати.

Интервјуата се водеа со три вида испитаници:

1. Со самите членови;
2. Со пријателите и активните проследувачи;
3. Со критичарите и историчарите на уметност.

Од нив се направија интервјуа со:

Групата „Денес“

1. Славко Брезовски;
2. Владимир Величковски, Соња Абациева, Зоран Петровски;

**Неформалната група од 70-тите години на минатиот век,
водена од уметниците Милош Коџоман и Драгољуб Бежан**

1. Драгољуб Бежан;
2. Симон Узуновски;
3. Владимир Величковски, Соња Абаџиева, Зоран Петровски, Небојша Вилиќ (изјава).

Иницијативата „КООПЕРАЦИЈА“

1. Основачи и кор-група (Ѓорѓе Јовановиќ, Никола Узуновски, Оливер Мусовиќ); Членови (Јана Јакимовска, Инес Ефремова, Јане Чаловски, Христина Иваноска, Дијана Богдановска, Ивана Драгшиќ, Александар Спасовски, Игор Сековски, Мирна Арсовска, Симон Узуновски);
2. Искра Гешоска, Сашка Бубевска;
3. Зоран Петровски, Соња Абаџиева, Владимир Величковски, Елена Вељановска, Јованка Попова.

в) Сумирање на резултатот во финален текст

1. Политичноста и уметничките групи:

Уметноста и политиката

За да се навлезе во темата која ја преиспитува политичноста на колективното делување (уметничките групи во најшироката смисла на зборот) која се скицира во воведот, ова истражување најпрво ќе се обиде да даде мал увид во односот на уметноста и политиката, а потоа и да ја образложи политичноста на групите, т.е. нивната одлука за формирање и функционирање како политичка одлука.

Во разгледувањето на односот на уметноста и политиката во најновите уметнички констелации, неминовно е да се споменат размислувањата на современиот мислител Жак Рансиер, кој предложи комплетно повторно обмислување на релацијата меѓу естетиката и политиката и кој значајно ги обмисли историските модели за сфаќање на нивниот развој (релацијата: автономијата на уметноста, политиката и општествената промена).

Рансиер го застапува размислувањето дека уметноста (уште од Просветителството) постои токму на тензијата и збунетоста меѓу нејзината автономија (the desire for art to be at one remove from means–ends relationships) и нејзината хетерономија (мешањето на уметноста и животот). Според него, естетиката (одново го измислува

ГРУПАТА „ДЕНЕС“
 ЗНАЧАЈНО ЈА ПОДДРЖАЛА
 МОДЕРНИСТИЧКАТА МИСЛА
 ВО МАКЕДОНИЈА, ОТВОРАЈКИ
 НОВИ СОВРЕМЕНИ ЛИКОВНИ
 СТРЕМЕЖИ, ГО ОВОЗМОЖИЛА
 ПАТОТ ЗА ИДНИТЕ
 ГЕНЕРАЦИИ СЛОБОДНО
 ДА СЕ ИЗРАЗУВААТ НА
 ОВОЈ НАЧИН, ОТВОРИЛА
 ПОЛЕ НА РАЗГОВОР
 ПРЕКУ ПОЛЕМИКИТЕ
 (ИАКО СЕКОГАШ НЕ
 БИЛЕ СООДВЕТНО
 АРТИКУЛИРАНИ). НО,
 САМОТО ФОРМИРАЊЕ НА
 ГРУПАТА – ПОТТИКНАТО ОД
 ПРЕПОРАКАТА НА КОНГРЕСОТ
 (КПЈ) И НА ВОЛАТА НА
 ДЛУМ – ЌЕ СОЗДАДЕ
 ВЕШТАЧКА АТМОСФЕРА
 КОЈА НЕМА ДА УСПЕЕ ДА ГО
 ЗАЧУВА КОНТИНУИТЕТОТ
 НА ДЕЛУВАЊЕ, А СО ТОА
 И ЗНАЧАЈНИ МЕНУВАЊА
 НА УМЕТНИЧКАТА И
 ОПШТЕСТВЕНАТА КЛИМА.
 „ДЕНЕС“ ИМААТ ШИРОКИ И
 ОБЕМНИ ПЛАНОВИ И ЗАДАЧИ
 КОИ ТЕШКО ДЕКА БЕЗ ЦВРСТ
 И СИЛЕН КОНТИНУИТЕТ БИ
 МОЖЕЛЕ ДА СЕ СОЗДАДАТ
 ВО ЕДНО ОПШТЕСТВО ВО
 ИЗГРАДБА

терминот естетика кој сега означува специфичен начин на искусување, како и лингвистичкиот и теорискиот домен во кој се одвиваат размислувањата за уметноста) и политиката се преклопуваат во нивниот интерес за дистрибуција и делење на: идеи, способности и искуства на одредени субјекти, или како што тој вели – „*le partage du sensible*“.

Според него, уметноста која особено се занимава со политички теми (преку пренесувањето на посебна политичка порака) не е вистински политичка, бидејќи само го потврдува општествениот ред, додека „политичкото“ ја окупира предвидената позиција во рамките на општествениот ред на државата. За разлика од тоа, Рансиер смета дека врската меѓу уметноста и политиката треба да биде таква преку која уметничките дела ќе продуцираат ефекти на дисензус, бидејќи тие ниту држат лекции, ниту имаат некаква дестинација. Со оттргнување на претпоставката дека

уметноста треба да има ефект на „вистински живот“, предизвикана е „пукнатина“ која ја изложува и ја нарушува „дистрибуцијата на општествени делови“, и која води кон повторно обмислување на конструкцијата на општествениот ред. Оттаму, политичката уметност вистински ќе го истакне и разбирањето на политиката која го диктира начинот на кој е уредено општеството и откривањето на отпорот кон тој општествен ред во рамки на самото дело.

Кога станува збор за социјално ангажираните практики, кои се некој вид колективни делувања, но најчесто не се групи на уметници, Клер Бишоп, поддржувајќи ги идеите на Рансиер, но реферирајќи на уметничките дела, вели дека најпривлечните дела на денешнината ја рефлектираат антиномијата меѓу автономијата и социјалната

интервенција, и тоа не само во структурата на делото, туку и во условите на неговата рецепција која, понекогаш, може да биде и: непријатна, експлоатирачка, збунувачка или провоцирачка. Овие дела, најчесто ја користат колаборативноста за да создадат поетски и многуслојни настани кои резонираат на многу нивоа, и кои го разбираат естетското заедно со политичкото. Бишоп вели дека „наместо да ја извлекува уметноста од „непотребниот“ домен на естетското, поврзувајќи ја со социјалната практика, најинтересната уметност на денешнината егзистира меѓу две гранични точки – „уметноста станувајќи, речиси, живот или уметноста станувајќи, речиси, уметност“. Доведени до екстремност, секое од овие сценарија вклучува своја сопствена ентропија, свој сопствен крај на уметноста“.

За да се преиспита сложената врска меѓу уметноста и политиката, филозофот и критичарот на култура, Габриел Рокхил, предочува две генерални позиции во кои опстојуваат овие ентитети, и го разгледува овој однос преку политиката на уметноста и на општествената политичност на естетските практики. Тој, преиспитувајќи ја позицијата на Рансиер (меѓу другите), пишува дека неговата афирмација на консупстанцијалноста на естетиката и политиката е замаглена од неговите непрестајни тврдења дека уметноста и политиката никогаш вистински не се сретнале во некоја решителна смисла. Рокхил пишува дека работата на Рансиер е крајно опседната од многу недостатоци, истакнати во пишувањата на неговите претходници.

Едната позиција, според Рокхил, наречена политика на уметноста, е базирана на онтолошката илузија, според која секој од овие ентитети има фиксирано битие и привилегирана релација која може дефинитивно да биде опишана преку истакнатите леќи на епистемата. Политиката на уметноста се концентрира на, наводно, уникатната моќ на изолираните артефакти – талисмани за да продуцира повеќе или помалку на начин од една единствена причина – политички ефекти и, генерално, смета дека улогата на интерпретаторот е авторитативно да тврди за природата на уметноста воопшто, или за единечното политичко значење на одредени дела.

„Место да се одделува уметноста од нејзината општествена вкотвеност (посветеност) – сметајќи ја политиката како редок, дискретен момент и потоа барајќи ја нивната, наводна, привилегирана врска – јас се стремев да раскрстам со политиката на уметноста во оваа смисла на испитување и учествување во општествената

политичност на естетските практики. Ова значеше занемарување на онтолошката илузија и талисман – комплексот со практиката на радикално историска аналитика која открива дека нема постоење на уметност и политика или привилегирана релација помеѓу нив. Наместо тоа, овие се општествено-историски концепти во борба. Затоа, апсолутно е неопходно да се напушти општествената неизвесност (*the social epoché*) која делувала како заштитен ѕид против сфаќањето за општествената политичност на уметничките дела за да се анализираат три евристични различни општествени димензии на естетските практики: продукција, дистрибуција и рецепција.

Токму овие три димензии беа битни и во разгледувањето на феноменот на групите во локалниот контекст кој генерално се разликува од својата поширока интернационална средина која опстојува под премисите на доцнокапиталистичката логика. Филозофката и теоретичарката за изведувачки уметности, Бојана Кунст, ја воведува и компонентата за ангажирана уметност во постополитичниот свет денес, и забелешката од едно анахроно гледање на политичкиот уметник (како некој кој постојано ги урива границите меѓу уметноста и животот), бидејќи, според неа, современите уметнички практики се артикулираат во правецот на пазарот, а еманципаторската моќ на креативноста станува мотор на капиталот (свет во кој доминира политиката како спектакл, креативната индустрија и капитал во кој владеат институционализирани критички и политички дискурси). Зборувајќи за политизацијата на уметноста која денес се огледува во различни форми, таа пишува дека уметноста не се артикулира во дискурзивните контексти на самореферентноста и критичката дистанца кон себе, туку предизивува и урива цел еден живописен низ на контексти во кои се појавува и станува видлива. Истовремено, таа не се согласува на едноставното сведување на еден морален или дидактички став. Уметноста е начин на живот, таа ја ослободува естетската и сетилната моќ, начините на кои допрва ќе дејствува. Тоа се начините кои радикално ги менуваат условите на животот во заедницата, степенот на соживот, како и постојните патишта на субјективизацијата.

Во овој поширок контекст на размислувања, мора да се земе сериозно предвид и да се преиспита позицијата која сè уште доминира во македонскиот културен и уметнички видокруг дека уметноста е изолирана појава од реалниот свет, т.е. дека е автономна и дека само од нејзината позиција е можно воопшто да се делува или, пак,

да се постигне и да се делува за промена. Причините за сè уште ваквото доминантно размислување се многубројни, и ќе бидат предмет на посебна анализа. Два најактуелни примера кои постојат во овој контекст се: едниот – дека уметноста е изолирана појава, и сè уште се поддржува идејата за уметникот гениј, и, вториот – дека уметноста е како репрезентација или како коментирање на постоечките релации во светот, како нешто што доаѓа „отпосле“, односно откако историјата се случила, како негова огледало-репрезентација.

Сепак, покрај уметничките дела, и уметничките групи се еден својствен феномен. Тие ја сведочат политичноста на уметноста. Мишко Шуваковиќ зборува дека екцесот на некои групи кои делувале во поранешна Југославија е токму во тоа што тие излегувајќи од резерватот барале реакција и делување на државата и со тоа вознемириле многумина, бидејќи зборувале за свет каков што не се посакува да се види ниту денес; тоа се пракси кои вознемируваат, а не смируваат, и кои поставуваат тешки и критички прашања. Оттаму, тој објаснува дека секоја уметност е политичка, не затоа што говори за политиката – тоа е грешка на оние национални дисиденти кои верувале дека сликајќи во сиромашен и беден, но наш, железен и фигуративен манир или пишувајќи романи за несреќната и неостварена српска историја ја менуваат политичката парадигма. Напротив, тие само „едниот реализам“ го заменуваат со „друг реализам“, и затоа имаме примери на национален реализам. Навистина, политичка уметност е онаа која делува во одреден микросоцијален свет и произведува промена: во начините на однесување, рецепцијата и разбирањето на уметноста.

2. Уметничките групи во фокус – нивното постоење како политичка, а не организациска одлука

ГРУПА „ДЕНЕС“

Име: Група „ДЕНЕС“

Датум на основање:
основачки состанок на
01.09.1953 година во
ателјето на: Шеќерински,
Брезовски и Пецовски;

Година кога групата
престанува со работа: 1955.

Членови:

- Сликари: Димче Протугер, Борко Лазески, Љубомир Белогаски, Ристо Лозаноски, Давид Бафети, Димитар Кондовски, Божин Барутовски;
- Архитекти: Славко Брезовски, Ристо Шеќерински и Јанко Константинов;
- Скулптори: Јордан Грабулоски – Грабул, Боро Крстевски.

Краток опис на делување:

Програма: манифестот на „Денес“

ЧЕКОРШТО ВЕТУВА – Формирана групата „Денес“

„РАЗГЛЕДИ“ – Седмичен прилог за култура и уметност, бр. 42, ноември 1953 година.

На 01.09.1953 година петмина сликари: Димче Протугер, Борко Лазески, Љубомир Белогаски, Ристо Лозаноски и Давид Бафети, тројца архитекти: Славко Брезовски, Ристо Шеќерински и Јанко Константиновски и еден скулптор: Јордан Грабулоски – одржаа состанок со што и формално го означила почетокот на работата на групата „Денес“.

Оваа група на ликовни уметници при своето формирање тргна од побудите за слобода на личниот израз, како и борбата на различни струења во ликовната област. Одлуката се донесе врз база на решенијата од Третиот конгрес на Сојузот на ликовни уметници на Југославија (кој се одржа во мај 1953 година, во Охрид), чијшто составен дел е и Сојузот на ликовни уметници на Македонија. Во заклучоците, како препорака на Конгресот до сите ликовни работници од нашата земја стои потребата за формирање на групи ликовни работници со приближно еднакви естетски погледи. Конгресот го потврди она што веќе како тенденција можеше да се види во поразвиените ликовни центри (Белград, Загреб и Љубљана), а што во перспектива треба да се случи и во ликовните центри од нашата земја.

Основна цел на оваа група е користење на современи ликовни постигнувања од светот за создавање на наша современа ликовна уметност. За остварување на оваа основна цел, групата недвосмислено се залага за следново:

1. Да организира изложби кои ќе имаат современа и јасна ликовна концепција. Смета дека досегашниот начин на организирање на годишни изложби на Друштвото на ликовни

уметници бил неправилен и заради тоа е потребна промена. Изложбите немаа физиономија, а даваа само формална регистрација на членството. Таквите изложби не дозволуваа, сосема природно, афирмација на поодделни уметници (секој можеше да изложува само по неколку дела), ниту, пак, афирмација на различните ликовни струења (делата не беа групирани по приближно еднаквите гледања на авторите, туку се внимаваше на општиот аранжман). Ваквиот начин на организирање на годишните изложби сега е уште повеќе нецелесообразен – од проста причина што бројот на ликовните уметници во Македонија веќе е зголемен за трипати, како и поради фактот што постојат значајни разлики во погледите на уметноста. Сето тоа јасно говори дека треба да се организираат групни и индивидуални изложби, а, пак, на годишните изложби, покрај нивниот регистрационен карактер, треба јасно да се издвојат делата на авторите кои имаат слични погледи.

2. Групата е за активна борба против застарените ликовни разбирања, а за развивање и создавање на современ вкус и современа ликовна публика. Таа е за активна борба на различни погледи, односно што побрзо групирање и на другите ликовни уметници. Со ваков начин на работа ќе се искристализираат многу принципиелни прашања, со што би се дала можност за активно и творечко учество на секого во ова поле на културна и општествена дејност.
3. Групата е за поврзување со останатите групи и кружоци во нашата земја коишто се борат за промовирање на современа ликовна уметност.
4. Групата е за потесна соработка со архитекти кои имаат современи разбирања. Таа смета дека сите три гранки на ликовната уметност (архитектурата, скулптурата и сликарството) се неделиви и детерминирани меѓу себе. Особено денес, мора да постои таква тесна соработка. Секако искусвено одделување и делување е пречка за создавање на современа ликовна уметност. Групата има намера тоа во пракса да го остварува, а тоа го потврдува и со фактот дека тројца од нејзините членови се архитекти со современи погледи.
5. Групата е за постојана внатрешна работа со цел разрешување на актуелни ликовни проблеми. Таа смета дека на

почетокот членовите на нејзиниот состав треба да се со слични погледи, што е сосем нормално, а внатрешното ускладување треба да претставува значајна цел и перспектива која треба да се реализира на долг рок.

6. Групата е за прибирање во своите редови на активни современи ликовни работници коишто не членуваат во Сојузот, односно во Друштвото. Таа е за помагање на оние ликовни работници кои заради разни причини не може да членуваат во Друштвото, односно Сојузот, а се со современи погледи.
7. Групата е за создавање на круг на јавни работници и уметници (музичари, писатели и други), со цел: соработка и разрешување на современите уметнички прашања и проблеми преку: предавања, натписи, дискусии и слични активности.

На 6 декември 1953 година, оваа група во салата на Градскиот народен универзитет ќе отвори своја прва изложба, со што за првпат ќе биде претставена во јавноста со своите остварувања.

Пишува: Димче Протугер

НЕФОРМАЛНА ГРУПА ОКОЛУ УМЕТНИЦИТЕ КОЏОМАН И БЕЖАН

Име: Неформална група околу уметниците Милош Коџоман и Драгољуб Бежан (СУБ – КУЛ – ТУРИСТИ)

Датум на основање (постоење): 1969 година

Година кога групата престанува со работа: околу 1975

Членови: Милош Коџоман, Драгољуб Бежан, Симон Узуновски, Ангел Паневски, Слободан Живковски.

Поширока група: Кирил Варошанец, Ангел Димовски – Чауш, Драган Никодиновски – Биш, Владимир Шопов, Разме Кумбаровски – Рафаело, Оливер Златку – Барни, Ангел Пановски – Уфо.

Хипи движење „Пчиња деж“ – Оливер Златку – Барни, Мишко Десовски – Мали, Шукко, Елена – Енка Никодиновска, Виде Вучевски, Ангел Димовски – Чауш, Владо Тунте, Разме Кумбаровски, Драгољуб Бежан, Радован Росиќ.

Краток опис на делување:

СУБ – КУЛ – ТУРИСТИ

Да не беа ТИЕ – немаше да бидеме НИЕ

Нескротливи „тешкаши“ во уметничките чинови, индивидуални индивидуалци, бескомпромисно и без задршка, свесни за последиците настанати од коректорите на колективната свест во седумдесеттите, чесно го изработивме своето алтернативно на нивното.

Временската машина нè доведе до почести, одново да ја живејеме нашата младост на почетокот на дваесет и првиот век за време на една скопска „Бела ноќ“, кога невозможното стана возможно. Ноќ во чија мугра изворната уметничка авангарда од седумдесеттите на минатиот век влезе на големата порта на македонското уметничко соѕвездие.

Во чест на сите ветерани на слободната мисла, а посветено на скопските „Бели ноќи“!

Случката се случи во една космичка есен, 2012 година, во Скопје.

ИНИЦИЈАТИВА КООПЕРАЦИЈА

Име: Иницијатива
КООПЕРАЦИЈА

Датум на основање:
11.04.2012 година (официјално со првата изложба 800 РЕВОЛУЦИИ ВО МИНУТА, во просторот П1, улица „Коста Шаков“, б)

Година кога групата престанува со работа: март, 2015

Основачи/кор-тим: Ѓорѓе Јовановиќ, ОПА (Слободанка Стевческа и Денис Сарагиновски), Никола Узуновски, Игор Тошевски, Филип Јовановски, Владимир Јанчевски, Оливер Мусовиќ (*подоцна стануваат активни како дел од кор-тимот).

Членови и број на изложби во кои учествувале: Христина Иваноска (3), Инес Ефремова (6), Велимир Жерновски (3), Јане Чаловски (3), Владимир Лукаш (5), Славица Јанашлиева (1), Симон

Узуновски (5), Љубиша Каменаров (1), Зоран Попоски (1), Снежана Алтипармак (2), Дијана Богдановска (3), Борис Шемов (3), Харалд Шенкер (3), Немања Цвијановиќ (2), Марчело Брајновиќ (1), Дијана Томиќ Радевска (1), Мирна Арсовска (3), Ивана Драгшиќ (2), Александар Спасоски (4), Игор Сековски (2), Славица Тошевска (2), Тихомир Јанчовски (1), Владимир Неделковски (1), Јана Јакимовска (2), Данило Мандиќ (1), Миле Ничевски (2), Даниел Гонц (1), Сениша Лабровиќ (1), Методи Ангелов (1), Урош Вељковиќ (1), Фотини Гусети (1), Марко Гутиќ Мижимаков (1), Сашо Димоски (1), Душан Дракалски (1), Димитрие Дурацовски (1), Иван Ивановски (1), Авив Круглански (1), Ана Лазаревска (1), Нада Прља (1), Вахида Рамуџиќ (1), Неда Фирфова (1), Виталиј Комар (1), ИРВИН (1), Сантијаго Сиера (1), Детекст (Раул Мартинез и Валентин Дучеа) (1), Ибро Хасановиќ (1), Кристина Горовска и Јуре Лаврин (1).

Краток опис на делувањето:

КООПЕРАЦИЈА е иницијатива чија цел е активно делување вон инертните институционални рамки, а која предлага еден поинаков начин на создавање и доживување на современата уметност на територијата на Република Македонија. КООПЕРАЦИЈА се залага за поместување и редефинирање на границите меѓу јавниот и личниот простор и отворање на прашањето за активната улога на уметноста во контекст на централизираната културна политика и општествените дискурси. КООПЕРАЦИЈА се стреми да ја поттикне интеракцијата во релацијата уметник – публика.

Основната стратегија на КООПЕРАЦИЈА е окупирање на привремено слободни простори, распрскани по урбаниот пејзаж и јавно изложување преку стратегија на блиц-криг настапи. Замислена е како поттикнување на активен конструктивен дијалог во име на преиспитување на критичките позиции преку уметноста и создавање на поволна клима за продлабочување на можностите за слободна размена на: идеи, искуства и слобода на изразувањето.

*КООПЕРАЦИЈА е самофинансирана група на автори, отворени за соработка со други домашни и странски уметници.

3. Заклучок

Ова истражување, фокусирано на три групи автори кои се јавуваат во три форми (група, неформална група – дружење и иницијатива) се обиде да даде преглед на постоењето на вакви феномени

КОЏОМАН И БЕЖАН, КАКО И ГРУПАТА АВТОРИ КОИ ГРАВИТИРААТ ОКОЛУ НИВ, НЕМААТ НЕКОЈА ВИЗИЈА ЗА УМЕТНИЧКИ ПАТ, ПА ЗАТОА И НЕ СТАНАЛЕ ГРУПА. ТИЕ ПРЕКУ СВОЈОТ МЛАДЕШКИ БУНТ ИЗРАЗЕН ПРЕКУ ДРУЖЕЊЕТО НА ПЧИЊА, НО И ПРЕКУ УМЕТНИЧКИ АКЦИИ, ЌЕ БИДАТ ПРВИТЕ КОИ ЌЕ НАПРАВАТ: ПЕРФОРМАНСИ, НАСТАНИ И ХЕПЕНИНЗИ ВО МАКЕДОНИЈА, НО, ЗА ЖАЛ, ПОВТОРНО НЕМА ДА НАЈДАТ СЛЕДБЕНИЦИ ЗА РАЗВИВАЊЕТО НА ОВА ПОЛЕ ВО УМЕТНОСТА. ТИЕ ЌЕ СЕ ОБИДАТ ДА НАПРАВАТ ПРОДОР ВО СТРИКТНО ИНСТИТУЦИОНАЛИЗИРАНИОТ СИСТЕМ, НО СЕПАК, ОВА ЌЕ СЕ СЛУЧИ ДЕЦЕНИЈА ПОДОЦНА, ГЕНЕРАЛНО НЕМЕНУВАЈЌИ ГО ЦВРСТОТ ПОКАЗАТЕЛ НА ИНСТИТУЦИИТЕ (ВО ОВА ПРЕДНИЧИ МСУ) КОЈ ПОКАЖУВА КАДЕ ОДИ УМЕТНОСТА ВО МАКЕДОНИЈА

на групно здружување и колективно делување на ликовни уметници во еден поширок временски период, а со тоа и во различни општествено-политички околности.

На крајот од истражувањето се чини дека не изодевме една права или праволиниска траекторија на движење напред или нагоре, туку завртивме еден круг и се вративме на една почетна позиција. Ние сметаме дека не само што се наоѓаме во еден период кога треба повторно да ја браниме уметноста и слободата на изразот, туку и дека постојат автори кои сè уште промовираат некакви „класични вредности“ кои ја оневозможуваат или прават помалку можна прогресивната мисла, ја намалуваат можноста за експериментот и, сè уште, ја потврдуваат силно постоечката аура на чистата автономија на уметноста.

Подвигот од ваков тип, кој би овозможил поле: за иницијација, за иницијатива и за желба за нешто друго, за конфронтација и артикулираност на намерите, секогаш е повеќе можен ако е колективен и заеднички, ако е групиран од автори кои силно веруваат во ова и се подготвени да ги употребат своите: уметнички, социјални и политички капацитети за да направат заживување и освежување на културно-уметничкиот живот во земјава.

Димче Протугер во 1952 година пишува дека таквата „борба со дела“ ќе „разбере сè што мириса на дилетантизам, еснафштина и сè што е реакционерно...“, а за едно здраво, напредно и творечко дејствување во сите области на уметноста.

Во овој контекст може да ни послужи цитатот од говорот на Мирослав Крлежа на Конгресот на писателите на Југославија, во Љубљана, на 5 октомври 1952 година. Тој вели: „Современиот

социјалистички естетичар нема право да ја негира пламнатата Далиева жирафа како надреалистичка бесмислица, пропагирајќи го истовремено Пикасо и Пол Елијар. Тоа не е логично. Тој не може да го негира импресионизмот во стихот или на палетата, а да проповеда провинцијална, старомодна карикатура на академизмот, на кого симболизмот и импресионизмот уште пред осумдесет и повеќе години му ја свиткаа шијата и на кого истиот тој презрен лар-пурлартизам му беше супериорна уметничка негација“.

Се чини дека поминавме еден пат од 63 години, а сè уште зборуваме за провинцијална, старомодна карикатура на модернизмот и сè уште се бориме за нови вредности во уметноста, за нови субјективни доживувања на стварноста и уметничка интервенција и стварносна узурпација во неа. Ова е време каде повторно треба да се избориме: за гласот на уметноста, за нејзините вредности и за нејзината политичка моќ, а во некоја насока и самото истражување е спроведувано за да ги отвори овие полиња на размислување.

На едно генерално ниво, се начнува и прашањето за силината на изразот која би ја омеѓиле во едно географско подрачје (иако тоа не е дозволиво во уметноста, сепак, зборуваме за контекстуален приод, а со тоа и за една контекстуална уметност). Која е силината на нашето општествено битисување од позиција на уметници и културни работници, и дали можеме да стигнеме до тоа ниво? Кој би бил потенцијалот, волјата и решеноста да направиме еден заеднички чекор напред и да отвориме простор за идните генерации, и за свежите уметнички размислувања и делувања?

Величковски во неговата книга „Уметничките групи во Македонија“ пишува дека развитокот на македонската уметност секогаш во извесна мерка заостанува зад водечките културни средишта. Не се реагира на најзначајните идеи и настани, туку повеќе се одбираат и прифаќаат одделни задоцнети и ослабени видови. „Ретки се примерите на директно проучување или дијалог со светските остварувања, но затоа се промовира површинско преземање или преработка на одделни примери од уметноста. Во македонската уметност, сообразно на менталитетот и историските условености, главно, се одбира „средниот пат“, а не некој радикален став. На тој начин во македонската уметност ретко се наоѓаат примери на солидна фигуративна уметност, но затоа, речиси, секогаш се забележливи траги на фигуративната реалност, на еден вид „мешан стил“.

И Зоран Петровски во интервјуто за ова истражување додаде дека – кога се зборува за групите кај нас, главниот проблем е анархичноста во нив, односно, збирот од поединци кога ќе се состават во група го имаат истиот проблем што го имаме во Македонија; ние не сме склони на колективно делување, почнуваат да се јавуваат проблеми (кој, колку и како работи) – тоа е недостаток на програмско определување и затоа не се јавуваат често вакви колективи.

Избирањето на „средниот пат“, недоволната и навремена информираност од светските случувања на полето на уметноста, и потпирањето на шпекулација со своевидна интерпретација на фактите и случувањата, е нешто што излезе како генерална атмосфера врз чија основа се гради ова истражување за одлуките за формирање на овие групи. Сепак, секоја од групите оставила впечаток на средината овде, ако не пошироко, и направила себесвојствени поместувања на уметничката сцена.

Не би можеле да зборуваме за тектонски поместувања кои ги направиле овие групи

За поединечните делувања на овие групи веќе пишувавме и во самите текстови кои генерално беа произведени врз основата на нивната концепција на агендите и програмите на дејствување, а потоа врз таа основа беа нанесувани мислењата на испитаниците во форма на интервјуа и прашалници, како и она што било пишувано во различни текстови и публикации. Овој пишан простор е наменет за генералниот заклучок на ова истражување.

Сите три групи биле составени првенствено од млади и решителни луѓе кои или заедно учеле/студирале, или заедно работеле. Ова е најкарактеристично за неформалната група на Коџоман и Бежан, кои биле поврзани не само на ниво на заедничко студирање, туку и на дружење, а со тоа и на уметничко влијание, додека „Денес“ и „КООПЕРАЦИЈА“ се составени од различни генерации (хетероген состав) кои покажале интересирање за ваков вид на делување. Најверојатно дека тоа е и причината за брзото распаѓање на „Денес“ и „КООПЕРАЦИЈА“ – првите после две години делување, а вторите по три, без некои помпезности и фанфари.

Воведот ја трасира линијата на истражувањето кое понатаму се разви на еден неочекуван начин и му даде друга логика на самиот избор на групи кои ќе се истражуваат. Димче Протугер му бил

професор на Милош Коџоман во училиштето за применета уметност „Лазар Личеноски“ во Скопје, отсек – декоративно сликарство. Коџоман, пак, од друга страна, му влијаел на Александар Станкоски, кој повремено се дружел со нив и со хипи групата. Станкоски бил дел од уметничката група „Зеро“ во која членувал Игор Тошевски, а самиот Тошевски, пак, ќе ја формира иницијативата „КООПЕРАЦИЈА“, заедно со неколку други колеги.

Но, дали ги оствариле своите намери и уметнички замисли? Дали ја оствариле политичката димензија на колективноста?

Ако размислуваме за еден поширок контекст кој не е затворен во светот на уметноста по себе, туку како дел од конгломерат од: реалности, односи и структури, на општествен план не би можеле да зборуваме за некакви тектонски поместувања кои ги направиле овие групи, иако својствената уметничка потреба за себепотврду-

вањето на самите членови може да посведочи за друго. Сепак, формирањето на овие групи е манифестација на неинспиративен општествен момент, па се чини дека се јавуваат во вистинскиот момент.

Групата „Денес“ значајно ја поддржала модернистичката мисла во Македонија, отворајќи нови современи ликовни стремежи; го овозможила патот за идните генерации слободно да се изразуваат на овој начин, отворила поле на разговор преку полемиките (иако секогаш не биле соодветно артикулирани), а некои дури биле и членови на подоцна формираната група „Мугри“. Но, самото формирање на групата – поттикнато од препораката на Конгресот (Комунистичката партија на Југославија) и на волјата на ДЛУМ – ќе создаде вештачка атмосфера која нема да успее да го зачува континуитетот на нивното делување, а со тоа и значајни менувања на уметничката и општествената клима.

**КООПЕРАЦИЈА, НАЈСИЛНО
ОД СИТЕ ГРУПИ ПОКАЖА
ИНТЕЛЕКТУАЛНА
РАСПОЛОЖЕНОСТ
ДА ГИ ОБРАЗЛОЖИ
СВОИТЕ СТАВОВИ, ДА
ВОВЕДЕ ОПШТЕСТВЕНИ
И ПОЛИТИЧКИ ТЕМИ
ВО СВОИТЕ ДЕЛА, ДА
ВОСПОСТАВИ КРИТИЧКА
МИСЛА КОН НИВ, НО СЕПАК,
НЕ ЈА ИСКОРИСТИ ДОВОЛНО
СВОЈАТА СИЛА КАКО
КОЛЕКТИВНО ДЕЛУВАЊЕ
ЗА ДА ПРОИЗВЕДЕ НОВИ
РЕЛАЦИИ ВО СЕБЕ (КАКО
УМЕТНИЧКА ЗАЕДНИЦА)
И НАДВОР ОД СЕБЕ
(ОПШТЕСТВЕНА ЗАЕДНИЦА),
СО ЦЕЛ ПРЕИСПИТУВАЊЕ НА
ПОЗИЦИИТЕ НА МОК КАКО
ОСНОВА ЗА ПОЛИТИЧКО
ДЕЛУВАЊЕ. ОТУКА,
ДИРЕКТНО СЕ ПОСТАВУВА
ПРАШАЊЕТО ДАЛИ, КАКО,
И КОЛКУ УМЕТНИКОТ
МОЖЕ ДА ИЗЛЕЗЕ НАДВОР
ОД БЕЗБЕДНАТА ЗОНА НА
УМЕТНОСТА И ДА СОЗДАДЕ
ПРОЦЕП КОЈ ЌЕ ОТВОРИ
НОВИ ИДЕИ ЗА АНГАЖИРАНО
УМЕТНИЧКО ДЕЛУВАЊЕ**

„Денес“, исто така, имаат широки и обемни планови и задачи кои тешко дека без цврст и силен континуитет би можеле да се создадат во едно општество во изградба.

Коџоман и Бежан, како и групата автори кои гравитираат околу нив, немаат некоја визија за уметнички пат, па затоа и не станале група. Тие преку својот младешки бунт изразен преку дружењето на Пчиња, но и преку уметнички акции, ќе бидат првите кои ќе направат: перформанси, настани и хепенинзи во Македонија, но, за жал, повторно нема да најдат следбеници за развивањето на ова поле во уметноста. Тие ќе се обидат да направат продор во стриктно институционализираниот систем, но сепак, ова ќе се случи деценија подоцна, генерално неменувајќи го цврстиот показател на институциите (во ова предничи МСУ) кој покажува каде оди уметноста во Македонија. Сепак, тие потенцираат дека младите овде можат да делуваат послободно, а тоа и го покажуваат – најверојатно и заради разлабавените стеги на социјалистичкиот поредок, но и преку поддршката на нивните родители.

КООПЕРАЦИЈА, пак, најсилно од сите групи покажа една интелектуална расположеност да ги образложи своите ставови, да воведат општествени и политички теми во своите дела, да воспостави критичка мисла кон нив, но сепак, не ја искористи доволно својата сила како колективно делување за да произведе нови релации во себе (како уметничка заедница) и надвор од себе (општествена заедница), со цел преиспитување на позициите на моќ како основа за политичко делување. Оттука, директно се поставува прашањето дали, како, и колку уметникот може да излезе надвор од безбедната зона на уметноста и да создаде процеп кој ќе отвори нови идеи за ангажирано уметничко делување.

Од една страна, имаат намера да создадат автономна независна иницијатива која произведува алтернативни начини и методи на делување и имаат намера да работат со публиката на непосреден и иновативен начин. Но, сето она што го видовме и добивме од ова истражување покажува дека единствена артилерија им се општествените теми и изборот за простори, а не создавање на: економски, продукциски и уметнички систем кој значително ќе се разликува од институционалниот, кој ќе го критикува и подобрува. Тие претендираат да бидат радикално „автохтони“ и „автономни“ и исклучиво работат со сопствени (лични) средства, отфрлајќи ја

целосно идејата да станат непрофитна организација, и не покажуваат никакво позитивно расположение кон приклучувањето кон „ЈАДРО“ – Асоцијацијата на независната културна сцена (како една од можните формални организации кои ја претставуваат независната културна сцена во земјава, што се чини и тотално себеизолирани).

Од друга страна, пак, на самостојно ниво членовите изложуваат во институциите во истиот период додека постоеше иницијативата. Исто така, во „КООПЕРАЦИЈА“, од она што покажа истражувањето, јасно е дека се практикуваше репродуцирање на изложбени модели на официјалните институции во простори кои се поразлични од галериските и со тоа ја намали моќта на политичкото делување на конкретната заедница. Таа не го искористи сопствениот ресурс кој е поразличен од институционалниот (под тоа би можело да се сфати дека материјалот: „без време“, „без средства“, „без простор“, е ресурс) и со тоа не се воздигна на ниво над официјалните институционални модели.

Дојдени сме до еден изразито морален кризис од којшто тешко ќе се ослободиме

На едно заедничко рамниште, овие групи покажаа:

1. Самиот неконтинуитет на долгорочни патеки, или, пак, проекцијата на нешто такво, е катастрофата која му се заканува на секој колектив, а во случајов сите три групи имале потенцијал да доведат до еден сериозен развој на уметноста во земјава. Сепак, никој не одолеал на приликите, на сопствените уметнички егоцентрични пројави кои во случајов би требало да се разгледуваат на едно повисоко ниво како заеднички и во име на некој колектив, а најверојатно, ниту една од нив немала уште во самиот старт замислени механизми и стратегија како тоа би се одржало, со што повеќе оди во прилог на немање политичка спремност и волја.
2. Се чини дека сите групи својата практика ја одразувале во поглед на, или низ призмата на институциите на културата и уметноста – „Денес“ биле формирани од ДЛУМ, и изложувале во рамките на ДЛУМ и без проблем се претставувале во уметничките институции; Коџоман и Бежан биле целосно маргинализирани и воопшто не биле промислувани

од институциите сè до еден подоцнежен период кога „КООПЕРАЦИЈА“ повторно создава свои привремени простори како бунт против нефункционалното делување на институциите. Но, на крајот на краиштата, ниту една група не ги „заплашила“ сидините на овие творби, а тоа сè уште продуцира ниво на верба во нив, како неприкосновени критичари кои афирмираат или негираат нечие делување.

3. Се чини и дека сите групи биле во расчекор со желбите – потрагата по современ уметнички израз некогаш резултирала и со конзервативен пристап во творештвото. За сите три групи беше кажано дека додека биле дел од колективот често не продуцирале провокативни дела за анализа, туку повеќе важна била атмосферата која ја создава самиот настан/изложба. Делата се со големи варијации во квалитетот и нивото на мисла. Додека функционирала самата група, современiot карактер е забележан повеќе во индивидуалните кариери на уметниците отколку во рамките на нивното колективно делување.
4. Она што е значајно е дека трите групи предизвикале лавина реакции уште од самиот почеток на нивното постоење, кое најпрво доаѓа од историчарите на уметност, а потоа и од публиката, поздравувајќи го нивното формирање. Социјалната атмосфера е најважниот продукт од сите овие колективни делувања – тие формираат привремени простори на социјализирање и дружење, не само меѓу нив, туку и со публиката, создаваат атмосфера на некакво социјално заедништво кое споделува момент кој секогаш не е во насока на „воздигнување на уметноста“. Тоа е повеќе момент на социјализација која никогаш не прераснува во цврсто ткиво кое заедно би создавало политичност.
5. Западната ориентација е нешто што се јавува како услов за современоста, но не секогаш, и сите автори во рамките на групите успеале да ја искористат за да го оформат својот ликовен јазик. Тие биле предизвикани од: формализмот, стереотипите и конвенциите кои постоеле на оваа ликовна сцена, но немале секогаш јасна идеја – и не во иста мера – како да се борат против тоа.

Оттаму, не би можеле да зборуваме за некакво колективно делување во уметноста со: јасна визија, мисија и ангажман што би

ДОЈДЕНИ СМЕ ДО ЕДЕН ИЗРАЗИТО МОРАЛЕН КРИЗИС ОД КОЈ МНОГУ ТЕШКО ЌЕ СЕ ОСЛОБОДИМЕ, ДО ЕДНА ТЕШКА МОРА ШТО ЈА СОЗДАВААТ НАСИЛНИЦИ КОИ СЕ СПОСОБНИ И ВО ДУХОВНИТЕ СФЕРИ ДА СЕ СЛУЖАТ СО ЗАКАНИ КОГА СЕ ВО ПРАШАЊЕ НИВНИТЕ ИНТЕРЕСИ. ОВА НАЈГОЛЕМО ОПШТЕСТВЕНО ЗЛО ЗА СЛОБОДАТА ВО ТВОРЕШТВОТО И ЗА ДЕМОКРАТИЧНОСТА ВО ПРАВАТА НА ТВОРЦИТЕ, СТАНУВА ИМПЕРАТИВ НЕ ЗА БОРБА НА ГРУПИ НА ИДЕЈНО-ЕСТЕТСКИ ПЛАН, ТУКУ БОРБА НА СИТЕ УМЕТНИЦИ НЕИНФИЦИРАНИ ОД ОВИЕ КЛАНОВСКИ СПРЕГИ, А ЗА ЕДНО ПРОФЕСИОНАЛНО КОНСОЛИДИРАЊЕ, ОД ПРОСТА ПРИЧИНА ШТО ВЕЌЕ СЕ ЗАГРОЗЕНИ ЕЛЕМЕНТАРНИТЕ ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНИ И ЧОВЕЧКИ НОРМИ. ОВА ВЕЌЕ, САМО ПО СЕБЕ, БАРА ИТНА ИНТЕРВЕНЦИЈА НА ЦЕЛОТО ОПШТЕСТВО, А ОСОБЕНО НА СУБЈЕКТИВНИТЕ СИЛИ ВО НЕГО

создало некаква промена, туку повеќе за групни изложби.

На крајот од ова истражување, од една страна би се запрашале дали брзото згаснување на овие групи, односно неможност да опстанат во подолг временски период, има значаен придонес за развојот на уметничката сцена во земјава. Дали идните генерации ќе имаат знаење за нив во општество кое има „кратка меморија“?

Како завршна нота би можеле да се послужиме со цитатот од Милан Ѓурчинов, кој пишувајќи за групата „Денес“, вели: „Ефемерноста на уметничките групи е закон на творештвото кој не ја намалува нужноста и значењето на нивното навремено појавување“.

Но, изгледа дека најважно е да потсетиме на мислењето на еден од „креаторите“ на групата „Денес“, пишувајќи: „Денес како веќе да е надмината потребата од борба на мислења, па оттука и потребата за формирање на група со идејно-естетска програма.

Појавата на борбени групи се совпаѓа со времето на пресврти. Таквите институции тогаш прилично помагаат овие пресврти да добијат поголем замав и траат, главно, до реализирањето на својата програма. Наспроти нив постојат и ликовни групи без некоја јасна платформа и тие се во состојба официјално да егзистираат сè додека физички постојат барем два нејзини члена. Но, таквите групи во основа се ефемерни, и, речиси, неспособни да донесат каква и да е новина.

Меѓутоа, денес не се работи за овие и вакви формални групи. Се работи за постоење на формални групи кои не се ништо друго туку кланови, коишто сакаат да манипулираат, и тоа го прават со луѓето што се надвор од нив, кланови чија единствена цел е тие

да диктираат на пазарот. Дојдени сме до еден изразито морален кризис од кој многу тешко ќе се ослободиме, до една тешка мора што ја создаваат насилници кои се способни и во духовните сфери да се служат со закани кога се во прашање нивните интереси. Ова најголемо општествено зло за слободата во творештвото и за демократичноста во правата на творците, станува императив не за борба на групи на идејно-естетски план, туку борба на сите уметници неинфицирани од овие клановски спреги, а за едно професионално консолидирање, од проста причина што веќе се загрозуваат елементарните егзистенцијални и човечки норми. Ова веќе, само по себе, бара итна интервенција на целото општество, а особено на субјективните сили во него.

(Авторите на истражувањето се добитници на годишната награда „Ладислав Баришиќ“ на Здружението на ликовни критичари АИКА Македонија за 2015 година.

Јовановски е визуелен уметник. Дипломирал на Архитектонскиот факултет во Скопје и во моментот работи на својата магистерска теза на Факултетот за ликовни уметности во Скопје. Често применува кураторски пристап во своите дела и креира општествено ангажирани и интердисциплинарни уметнички проекти. Имал многу самостојни изложби во земјава и во странство и учествувал во голем број групни изложби. Неговиот проект „Оваа зграда зборува (на)вистина“, кој ја претставуваше Северна Македонија на Прашкото квадриенале за перформанс, дизајн и простор во 2019 година ја доби наградата „Златна Трига“. Тој е еден од авторите на македонскиот павилјон „Ослободување на просторот“, кој се претстави на Венециското биенале за архитектура во 2018 година. Има направено околу 20 сценографии за театарски претстави, видео и документарни проекти и е добитник на неколку награди: наградата за најдобра сценографија на фестивалот „Војдан Чернодрински“ во Прилеп (2010, коавтор), посебна награда за архитектура од Асоцијацијата на архитекти на Македонија (2015, коавтор), наградата Млад ликовен уметник ДЕНЕС (2013). Од 2007 година е уметнички директор на АКТО-фестивалот за современи уметности во Битола и учествува во раководењето на организацијата за уметност и култура „Факултет за работи што не се учат (ФР~У)“.

Васева е кураторка и истражувачка на кросдисциплинарни, со-работнички и општествено-ангажирани дела и програми. Таа е програмска директорка на организацијата „Факултет за работи што не се учат (ФР~У)“ и е кокураторка на АКТО Фестивалот за современи уметности кој постои од 2006 година. Досега курирала и претставила многу изложби, дискурзивни проекти и различни програми во земјава и во странство и издала повеќе публикации. За проектот „Оваа зграда зборува (на)вистина“, кој ја претставуваше Северна Македонија на Прашкото квадриенале за перформанс, дизајн и простор во 2019 година, ја доби престижната награда „Златна Трига“, а добитничка е и на посебната награда за архитектура од Асоцијацијата на архитекти на Македонија (2014, коучесничка). Дипломирала на Факултетот за историја на уметноста при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, а специјализирала кураторство на Кураторската програма на De Appel arts centre во Амстердам, Холандија.)

ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИЈАТА

– РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ И ПРОГРЕСИВНИТЕ СИЛИ

– ЗАШТИТАТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА

– КАКО ПРОТИВ ЕКОНОМСКАТА НЕЕДНАКВОСТ

Фондацијата „Фридрих Еберт“ во рамките на својата Политичка академија распиша конкурс за opinion paper на четири понудени теми:

- Кои се најголемите предизвици со кои се соочува социјалдемократијата денес?
- Зошто е родовата еднаквост битен елемент на политиките на прогресивните сили?
- На кој начин се поврзуваат политиките за заштита на животната средина со социјалните проблеми?
- Кои се социјалдемократските решенија за зголемената економска нееднаквост во општеството?

На конкурсот учествуваа млади интелектуалци ангажирани во своите професии и во политиката. Од пристигнатите осумнаесет трудови, Редакцијата на „Предизвици“ избра пет, кои ги опфаќаат посочените тематски области и кои ги објавуваме во овој број.

**ВРЕМЕ Е СВЕТОТ ДА СЕ СВРТИ КОН СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКИТЕ
РЕШЕНИЈА НА ПРОБЛЕМИТЕ**

ЈОВИЦА ЈАНКОВИЌ

Роберт Лукас е еден од најпознатите и највлијателни економисти од седумдесеттите години од претходниот век до денес. Тој ја создаде Лукасовата критика со која, на некој начин, ја инаугурираше неолибералната економска мисла. Со оваа појава се случија најголемите приватизации на јавните добра насекаде во светот, а со тоа постепено се намалуваа работничките права, се кртеа даноци и се предизвика голема економска нееднаквост во целиот свет. Овие појави и политики се обратно од сè што застапува и се бори социјалдемократијата, започнувајќи од работниците, па сè до даноците, од што како резултат се создаде големата економска нееднаквост.

Јас овде би го цитирал Бранимир Јовановиќ, кој го парафразира Роберт Лукас: „Штом еднаш почнеш да мислиш на економската нееднаквост, не можеш да мислиш на ништо друго“. Како може човек да мисли на нешто друго кога најбогатите 85 луѓе имаат исто колку што заедно имаат најсиромашните 3.5 милијарди луѓе? Како може Џеф Безос да има повеќе од 200 милијарди, додека Амазон плаќа 0 долари даноци? Сега се поставува прашањето – кои се социјалдемократските решенија за економската нееднаквост?

Прво, прогресивниот данок е една од најважните мерки кои ќе придонесат кон намалување на економската нееднаквост во општеството. Данокот е болна тема за секој обичен работник, и особено работодавач, од причина што стереотипот за прогресивниот данок е дека тој најмногу ќе ја погоди средната класа. Тоа не е вистина, од самата причина што најважниот дел од одржување на една економија е самата средна класа. Поради тоа, прогресивниот данок не е за да ја „нападне“ средната класа, туку, напротив, тој е за најбогатите во општеството кои имаат обврска да платат поголем

данок од останатите. Како што наведов, најбогатите 85 луѓе имаат богатство колку најсиромашните 3.5 милијарди. Затоа се поставува прашањето, дали е фер тие да го плаќаат истиот данок? Како може Џеф Безос (кој не плаќа воопшто данок), Бил Гејтс и Илон Маск да плаќаат ист данок како сите останати „смртници“ во ова општество? Преку воведување на оваа мерка нема да се „осиромашат“ најбогатите 1%, туку само ќе го плаќаат својот дел кој е потребен на општеството за натамошно функционирање.

Второ, освен прогресивниот данок треба да се свртиме и кон еден помалку познат данок, а тоа е – данокот на наследство. Тоа е фер начин да се намали економската нееднаквост, да се вложува во средната класа, која полека исчезнува и, истовремено, на тој начин да се зајакне демократијата. Овој данок не би требало да функционира за сите кои наследуваат, туку за тие кои се најбогати во рамките на една држава. Малото наследство нема да има данок од 30%, како што би имало огромното наследство. Човек кој наследува неколку десетици илјади евра не може да се споредува со човек кој наследува десетици милиони евра. Овој данок во САД се нарекува „милијардерски данок“ и е многу добар начин како да се намали економската нееднаквост и спречувањето на создавање „династии“. Кај нас тој данок изнесува од 2-5% од целокупната вредност на наследството, додека во поразвиените земји тој се движи до 55%. Данок кој би изнесувал од 30-50%, зависно од државата, би придонел кон борбата против економската нееднаквост.

Трето, национализацијата е клуч за намалување на економската нееднаквост. Национализацијата е процес кога одредена област од приватниот сектор се префрла под државна капа, со цел таа да биде раководена и во надлежност на владата. Како што веќе истакнав, економските мерки на неолиберализмот се карактеризираат со приватизација на многу јавни добра. Со тоа, народот искуси тешка транзиција каде многу државни фирми и фабрики се префрлија во приватниот сектор. Тоа веднаш се покажа како лоша одлука, заради фактот што таа приватизација беше лошо спроведена и придонесе до огромно кратење на работничките права, манипулација со цените од страна на крупните олигарси на кои не им е гајле како обичниот граѓанин ќе ги плати сметките. Со ова, постепено се случи најголемиот грабеж кон обичниот, чесен работник. Приватизацијата ја одзеде контролата што владата ја имаше врз егзистенцијалните

потреби на граѓаните. Пандемијата е одличен пример зошто треба да имаме национализација – во моментот се соочуваме со кратење на плати, отпуштања, и што не друго. Социјалдемократското решение е едноставно, кога државата има сопственост врз струјата, таа дозволува намалување на цените за сметка на самата себе. Сето тоа е за да му се помогне на обичниот граѓанин.

На крајот, се поставува прашањето: зошто ни се потребни овие мерки и даноци? Има еден краток и лесен одговор – а тоа е дека во секое социјалдемократско и нормално општество, како прво, треба да се има развиена патна инфраструктура, а тие пари, секако, доаѓаат од граѓаните. Секое општество треба да има квалитетно и бесплатно здравство, заради тоа што секој човек има право на живот и не смее да се дозволи парите да бидат фактор за тоа кој ќе има здравје и живот, а кој не. Социјалдемократијата се бори за секој работник да се чувствува заштитено и навистина да биде заштитен, но пред сè, најважно е да се има бесплатно и квалитетно образование бидејќи се бескорисни сите други права и мерки ако човекот нив не ги разбира и не знае како да ги употреби кога ќе има потреба од нив. Време е светот да се сврти кон овие социјалдемократски решенија и да препознае дека бесплатно здравство и нормален начин на функционирање со еднакви можности не е радикален начин, туку, напротив, тоа е социјалдемократскиот начин!

(Авторот е студент на Правен факултет и младински политички аналитичар)

СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА Е СООЧЕНА СО ГОЛЕМ БРОЈ СОЦИЈАЛНИ ПРЕДИЗВИЦИ И НЕЕДНАКВОСТИ

ДИМКО ТРАЈКОСКИ

На почетокот на новиот век, социјалдемократијата е заглавена во еден непријатен парадокс. Како политичка теорија која на почетците била ориентирана кон замена на капитализмот со социјализам и тоа по револуционерен пат, наидува на одреден број предизвици. Во јадрото на социјалдемократското претпријатие бил обидот за градење и здружување на политичко мнозинство за реформи на економските и социјалните институции кои ќе се спротивстават на неправдата и ќе ја намалат нееднаквоста, односно да ја социјализира и да ја регулира економската динамика на капитализмот.

Еден од предизвиците кој бара најголемо внимание кај нас денес, е мешаниот систем на уредување на политичката сцена. Како социјалдемократски правец кој со неговиот полицентричен модел на развој (солидарност, еднаквост, правна држава, рамноправност), наидува на еден моноцентричен модел на развој кој е настанат од претходните владејачки партии кои со нивната идеологија (национализам, патриотизам) прераснуваат во капиталистички партии.

Исто така, како еден од предизвиците во социјалдемократските партии и во сите останати кои се дел од политиката е – менаџментот на човечки ресурси во нив. Доколку во политичката партија се користат принципите на менаџмент на човечки ресурси, партијата ќе биде поефикасна и избраните кадри поуспешни. На пример, во Шведска или Канада, одделот за човечки ресурси ги одбира потребните кадри според квалификација и стручност, додека кај нас се одбираат според личните интереси на засегнатите страни и притоа се „замижува“ пред стручноста и компетентноста за одредени работни позиции. Во одредени анализи спроведени кај нас, перцепцијата на испитаниците е дека во партиите за кадровските прашања одлучуваат поединци или мали групи одбрани луѓе кои се носители на

највисоки функции (позиции), наместо дефиниран и разработен систем на менаџмент на човечки ресурси.

Нивото на политичката култура и свеста за нејзиното постоење, награди и последици се сведени на минимум или апсолутно се нејасни. Тоа подразбира дека, како во светот, така и кај нас, не постои „чиста форма“ на политичка култура што претставува уште еден предизвик. Заради нејзините различни класификации и ориентации, постојат различни пристапи кон неа кои за нас се недоволно познати или се познати, но заради судирот на интереси се недоволно применувани. Според моето размислување, во наредниот период ќе дојдеме до една „чиста форма“ на моралистичка политичка култура, која би била поизразена од останатите во начинот на функционирање.

Во клучните предизвици може да ја вклучиме – социјалната правда и еднаквоста, односно борбата против големите социјални разлики во општеството. Како мултикултурно општество, Република Северна Македонија е соочена со голем број социјални предизвици и нееднаквости, при што одредени етникуми се маргинализирани и обесправени, додека други или поединци од нив ги уживаат сите можности за слободен развој. Сè додека не се изнајдат и применат решенија или инструменти за подобрување на моменталната состојба во општеството, ќе се соочуваме со незадоволство на одредени лица или групи кои заради немањето можности за успешен развој го губат нивниот потенцијал.

И, за крај, најголемиот и најтешкиот предизвик денес во општеството е – владеење на правото и борбата против криминалот. Најголемото разочарување кај народот е настанато од целокупното „функционирање“ на институциите кои се занимаваат со оваа патологија. Доколку се исполнат условите за во една земја да постои владеење на правото, тогаш не би се соочувале со секојдневни „проблеми“ кои го нарушуваат угледот на институциите, вработените во нив и целиот политички правец. Но, заради малиот број на примери кои ги познаваме, каде правото и институциите „извисиле“, не можеме да кажеме дека во нашата држава владее правото, бидејќи тие што требале да застанат зад него, „извисиле“.

(Авторот е млад синдикален активист, вработен во ЈЗУ УК по Хируршки болести „Св. Наум Охридски“ – Скопје)

СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИТЕ ИМААТ ТЕШКА ЗАДАЧА ДА ГО ОПРАВДААТ СВОЕТО ПОСТОЕЊЕ

АЛЕКСАНДРА КАРАМАНОВА

Главниот предизвик пред кој е исправена социјалдемократијата во 21 век е потребата од потврда на сопствената релевантност. Социјалдемократите, исто како и умерените – десничари, имаат тешка задача да го оправдаат своето постоење на политичката сцена и да се изборат со „Големата лага“ на популистичките партии, но и со силните, прогресивни и атрактивни идеи на Зелените. Неуспехот на мејнстрим партиите да ги задржат своите лидерски позиции кои ги држеа со децении ширум Европа, ќе резултира во тектонски политички промени, нестабилност и непредвидливост.

Еден краток осврт на изборите изминативе неколку месеци и години ќе биде доста илустративен. Парламентарните избори во Обединетото Кралство од декември 2019 година му дадоа огромно мнозинство на десничарот Борис Џонсон и на неговата гаранција за брз излез од Европската Унија збогатена со широка лепеза на популистички ветувања. На 12 јули годинава, без изненадување, сепак, со минимална предност, победата на претседателските избори во Полска ја однесе досегашниот претседател, Андреј Дуда, поддржан од популистичката националистичка и конзервативна партија на Правото и правдата. Во 2018 година во Шведска – престолнината на социјалдемократските идеи – социјалдемократите од SAP го забележаа својот најслаб резултат во последните 100 години, губејќи речиси 30% од електоралната поддршка.

Претседателските избори во Франција во 2017 година ќе останат запаметени по тоа што беа првите избори во Франција во кои претседателот на функција – Франсоа Оланд, кој на тоа место дојде како кандидат на Социјалистичката партија – не побара втор мандат, а кандидатот кој партијата го кандидираше – Беноит Хамон – заврши како петторангиран во првиот круг на изборите, со само

6.4% од вкупниот број гласачи! Федералните парламентарни избори во Германија во 2017 година забележаа пад од, речиси, 15% на СПД и ЦДУ и прв влез во Парламентот на крајно десничарската, антимигрантска и анти-ЕУ партија – АФД. Слични примери нудат и: Холандија, Австрија, Италија, како и сите земји од Вишеградската група. Сосема за крај, изборите за Европскиот парламент од мај 2019 година покажаа опаѓање на поддршката на Европската народна партија (од 3%) и на Социјалистите и Демократите (5.9%), а за сметка на тоа пораст на поддршката на Зелените (од 4.4%) и двете крајнодесничарски, конзервативни и анти-ЕУ партии, ID и ECR.

После децении поминати како водечки партии во европските земји, социјалдемократите ширум Европа го губат тлото под нозете. Нивната борба е да покажат дека сè уште се активна политичка сила која има капацитет да ја освои власта и да ги реализира своите ветувања и интересите на граѓаните. Но, се чини дека војувањето истовремено на повеќе фронтови тешко им оди на европските социјалдемократи. Од една страна, нивна најголема закана се популистите – како популистите од крајната левица, така и популистите од крајната десница (ако, впрочем, воопшто може да се направи разлика меѓу екстремните популисти од двата идеолошки пола). Популистичките партии со нивните симплистички образложенија на случувањата и комплексните проблеми и со форсирањето на наративот за антагонизам меѓу „обичниот народ“ и „елитата“, успеваат да бидат привлечни за просечниот гласач кој нема време и енергија за долги и длабоки проучувања на развојот на политиката и економијата и кој е уморен од истите политичари и од нивните неефективни политики.

Кризите кои ја зафатија Европа изминатата деценија – економската криза, мигрантската криза, кризата предизвикана од пандемијата на вирусот Ковид-19, постојано присутниот проблем на недостиг на легитимизација на процесот на европската интеграција – одат во прилог на популистите и на нивната негативистичка, националистичка и анти-Брисел пропаганда. Многуге кризи создадоа многу „губитници“ (или луѓе кои така се чувствуваат) меѓу работничката класа и најголемиот дел од нив сега ја даваат својата поддршка на популистичките партии.

Од друга страна, Зелените со нивната: свежина, младешка енергија, силни и прогресивни идеи се атрактивни – особено меѓу помладите. Нивните ветувања се сето она што социјалдемократите го мислат, но не можат да го кажат. Нивната: спонтаност, слобода

и наивен аутсајдерски изглед им даваат доверба од електоратот. Во споредба со Зелените, социјалдемократите изгледаат како бирократи и алиенирани елитисти со реторика и идеологија специфични за минатиот век. Токму затоа, Зелените успеваат да ја освојат поддршката на младата, урбана, прогресивна класа.

Губејќи ги двете групи од кои традиционално ја добиваше својата поддршка - работниците и прогресивците – социјалдемократите се дезориентирани и одат од пораз во пораз. Нивните политички понуди, се чини, се испразнети од содржина, а нивното опстојување на политичката сцена се доведува под знак прашалник. Заради сев ова, тие пред себе имаат тежок предизвик. Неуспехот да ја докажат сопствената релевантност ќе води кон нивна маргинализација и сè послаби резултати на изборите. Тоа, несомнено, ќе води кон заострување на општата политичка реторика, продлабочување на линиите на фрагментација и промена на насоката во која ќе се развиваат европските општества. Но, промените во домашните политички системи ќе води и до промени во односите меѓу европските земји, како и до промени во нивните политики кон соседството, прашањата за проширувањето на европската интеграција и соочувањето со заедничките непријатели и нивните старо-нови амбиции.

Сепак, секоја криза во себе крие и можност. Кризата низ која сега минува Европа, со себе носи далекосежни: здравствени, социјални, економски и политички проблеми. И оваа криза е шанса за социјалдемократите да го надминат предизвикот пред кој се исправени, да ја потврдат својата релевантност и да ја освојат поддршката на денот на изборите. За да го постигнат тоа, потребно е социјалдемократијата да се врати на своите идеолошки корени и да се занимава со најсуштинските проблеми на граѓаните, кои, пред сè, се од економска и материјална природа, да ги освежи своите кадри и да внесе поголема доза на приемчивост и поедноставена реторика при презентацијата на своите идеи и решенија. Само така – со потврдување на сопствената релевантност – ќе успеат да ја обноват поддршката кај своите традиционални поддржувачи – работниците и прогресивците, и ќе го задржат своето место како водечка политичка сила во Европа.

(Авторката е магистер по деловно право, вработена во Државна лотарија и член на Советот на Општина Гевгелија)

СПРОВЕДУВАЊЕТО НА РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ ЗНАЧИ И ПОБРЗ НАПРЕДОК

ВЕРИЦА ДИНОВА

Еднаквоста меѓу жените и мажите претставува фундаментална вредност на земјите од Европската Унија, гарантирана во спогодбите и во Повелбата за основните права. Поразвиените држави од европското семејство имаат суштествена улога во обезбедувањето на принципот на родовата еднаквост, кој од меѓународно ниво ќе почне да се применува на државно ниво на другите земји-членки и кандидати на ова големо семејство. Поразвиените земји-членки од Европската Унија се клучниот актер во напорите за развој и почитување на меѓународно-признатите принципи од типот на Милениумската декларација за развој и Пекиншката платформа за акција. Сите знаеме дека Европската Унија се залага и за промоција на родовата еднаквост и зајакнување на жената надвор од нејзините граници.

Постигнувањето на еднаквите можности на жените и мажите е една од повеќето цели кон кои се насочуваат владите од поразвиените земји од Европската Унија, односно тежнеат кон постигнување на: еднакво учество на жените и мажите во сите области од јавниот и приватниот сектор, еднаков статус и третман во остварувањето на нивните права, како и еднакви придобивки од остварените резултати. Тоа значи дека треба да се работи различно со жените и мажите, и да се признае дека жените и мажите имаат различни потреби и приоритети, се соочуваат со различни пречки и имаат различни аспирации и придонесуваат за развојот на различни начини.

Поставувањето цели е многу важно, од различни аспекти и причини. Целите како такви се алката што ги поврзува нашите акции и резултатите што ги постигнуваме, во насока на реализација на нашата визија. Родовата еднаквост влијае врз квалитетот на животот на жените и мажите. Политиките насочени кон родовата

еднаквост ќе го подобрат личниот живот на жените и мажите. Во едно демократско општество коешто е базирано на принципите на социјална правда, секој поединец има право на квалитетен живот.

И покрај фактот што родовата еднаквост е доста значајна за жените, слободно можеме да спомнеме дека корист од родовата еднаквост имаат и мажите, и семејството, знаејќи ја важноста на социјалните односи и меѓузависноста на социјалните улоги. Еманципацијата на жената позитивно влијае врз опкружувањето, зајакнувајќи го, или спротивно, во општество на родова нееднаквост, тешкотиите со кои се соочуваат жените негативно ќе влијаат врз опкружувањето, односно другите социјални актери.

Друг битен елемент на политиките на прогресивните сили кој може да се спомене е – кредибилитетот и одговорната власт. Овој елемент произлегува од фактот што половина од населението во една земја се жени, па оттука, може да се каже дека ниту една политика која не се базира на потребите на двата пола нема да има кредибилитет изоставувајќи половина од населението. Во однос на одговорната власт, овој елемент е корисен и ќе може да служи како потсетник за една влада за нејзината одговорност за воспоставување социјална правда и одржлив развој.

Распределбата на социјалните придобивки треба да биде таква што ќе ги земе предвид сите граѓани во општеството и нивните потреби. Еднаквоста меѓу мажите и жените е корисна за секој дел од општеството и затоа мора да се смета за приоритет од страна на сите засегнати страни и не треба да се сфати дека родовата еднаквост е само штиклирање на полиња, туку и нешто многу повеќе од тоа. Таа овозможува жените и мажите на национално и глобално ниво да ги имаат и уживаат истите права, можности и одговорности.

И покрај сите досегашни усвоени декларации и најразлични стратешки документи, сепак, треба да се обрне внимание на зајакнувањето на капацитетите на женските граѓански организации и другите организации кои се занимаваат со оваа проблематика, со цел – подигнување на јавна свест и свеста на сите засегнати актери. Исто така, потребно е да се унапреди отчетноста на владите и другите засегнати органи во однос на спроведувањето на обврските за родова еднаквост.

Родовата еднаквост е една од основните вредности на Европската Унија. Во деловниот и политичкиот живот, како и во

општеството како целина, можеме да го постигнеме нашиот целосен потенцијал само ако ги искористиме сите наши таленти и различности. Не можеме да напредуваме ако вклучиме само половина од населението, ако користиме само половина од идеите и половина од енергијата. Спроведување на родовата еднаквост значи поголем и побрз напредок на секоја прогресивна сила.

(Авторката е дипломиран економист, вработена во ЈУ-прифатниот центар за баратели на азил)

ПОЛИТИКИТЕ НА ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ ПРЕКУ ПРИМЕРОТ НА ЕЗЕРОТО „ТРЕСКА“

ЈАНА БРСАКОСКА

Одржувањето и заштитата на животната средина е од клучно значење за човековата егзистенција, како и за неговиот комодитет во секојдневното дејствување. Животната средина и човекот се најголеми пријатели, во постојана кохезија и дел од нераскинливиот синџир на животниот циклус. Човековото однесување често води кон свесно/несвесно, позитивно или негативно влијание врз неговото опкружување и животната средина. Токму затоа, системското уредување и заштита на животната средина треба да придонесе кон контролирано управување со природните ресурси и заедно со човекот да води и кон подобрување на животните услови. Оттука, произлегува и заклучокот дека политиките на просторно планирање се битен елемент од системското уредување за заштита на животната средина.

Потребата за планско преуредување на градот и урбаното ткиво е секогаш присутна, вметнувањето на зелени структури и планирањето на зелените појаси, заштитни зони, што поголем простор за спорт и рекреација, се придружен дел од планирањето на просторот и урбаното ткаење на градот. Зелените појаси и урбаното зеленило се од голема важност за животната средина, овозможуваат и значително придонесуваат за: подобар квалитет на воздухот, пониски температури во летните периоди, редуцирање на бучавата од сообраќајот, обезбедуваат психолошка релаксација и ја стимулираат социјалната кохезија. За да се остварат овие потреби, битни се многубројни фактори при што, политиката, брзото урбанизирање на просторот и капиталот кој би се стекнал при овој процес, играат доминантна и, многу често, пресудна улога во просторното планирање, влијаат врз социјалното добро, но и креираат нови или поттикнуваат стари социјални проблеми.

Примерите за кои може да се зборува се многубројни, почнувајќи од урбанистичкото планирање во модернизмот во почетокот на 20 век, кога пионерите на модерната архитектура тежнеат кон концептот на зелени зони и големи површини на паркови, како и бројни примери на современото планирање, кои успешно се справуваат со еколошките предизвици во просторното планирање.

Еден од примерите, кај нас, кој особено интригира, првично во однос на процесот на создавање на подобри услови во склоп на урбаното, а потоа и нивно запоставување до момент на создавање социјални проблеми – е езерото „Треска“ и неговото опкружување, кои се наоѓаат во непосредна близина на градот Скопје.

Езерото „Треска“ е создадено од човекот, како резултат на солидарноста на човековото однесување кон неговото опкружување. Езерото „Треска“ било дел од процесот на создавање *зона на зеленило* во западниот дел на градот Скопје, која го опфаќа течението на реката Треска и околината на Сарај. Оваа идеја за раззеленување на густото градско подрачје, сè повеќе се развива во ГУП-от за постземјотресно Скопје од 1965 година, кога планираната зелена зона се пробива како систем на зелени коридори низ целото Скопје.

Во 1978 година, со изградбата на вештачкото езеро „Треска“, врската меѓу жителите на градот и неговата животна средина се зајакнува. Во тој период, граѓаните се оние кои донираат средства за градење на вакви простори, со надеж дека тие значително ќе им го подобрат квалитетот на живот и ќе ги донесат поблиску до природата. Оваа акција е делумно успешна и од неа произлегува езерото „Треска“, кое во следните 20 години совршено функционира како туристичко-рекреативен комплекс, удобно сместен во природата, опкружен со планини и високо зеленило, место за рекреација и опуштање.

Езерото „Треска“ е позиционирано на местото „Кривина“, кое и претходно било најпопуларното излетничко место за скопјани. Направен е бетонски базен, кој се полни со вода од реката Треска преку систем на пумпи и водоводна мрежа, со површина од 13 хектари и капацитет за 10.000 капачи. Околу езерото се лоцирани придружни објекти, автокамп, обезбедено е хотелско сместување, павилјони со ресторани и кафе-барови, детски центар, паркови и базени.

Целиот комплекс се одржувал преку систем за прочистување со таложници, вештачка акумулација и пречистителна станица.

Комплексот претставувал еден сложен инженерски систем, преку кој се вршело рационално и одржливо користење на природните богатства, генерирање на бизнис-можности од еколошките предизвици, кој успешно и незабележително се вклопува во природата и кој, за жал, останува само еден сегмент од планот за развој на зелените појаси околу градот.

Идеите кои се раѓаат и се однесуваат на урбанистичкото планирање за време на социјалистичкото уредување се големи и бројни, но заради многу познати и непознати причини, голем дел од овие идеи остануваат незавршени, стануваат утопија, еден вид на недовршена мисла. Со текот на годините и во контекст на социополитичките настани, комплексот на езерото „Треска“, ја губи својата вредност и останува на милост и немилост на случајните минувачи, квазиинвеститори, заинтересирани и незаинтересирани политичари, (не)урбано градење и инвестирање. Денес, водата во езерото е загадена, околните објекти се оставени да скапуваат, околината е еден голем контејнер каде ѓубрето е точно и прецизно позиционирано на секоја: слободна површина, клупа, тревка, дрвја... Зелената зона веќе ја нема својата улога, туку претставува само предмет на брзо парцелизирање и урбанизирање на земјиштето и натпревар за што подобар поглед кон загаденото езеро.

Политиките за заштита на овој дел од нашето опкружување се неми, со што социјалните проблеми стануваат поголеми, најмногу како резултат на ограничување и стеснување на зелениот простор, зголемување на градежните активности кои како тумор се шират во белите дробови на градот, несоодветното просторно планирање, како и немарноста кон веќе постојните зелени појаси (било да се природно или вештачки создадени), а со тоа и НЕ-заштитивање на животната средина.

(Авторката е магистер – инженер-архитект)

ПРЕДИЗВИЦИ - списание за општествени прашања

ТРИМЕСЕЧНИК - излегува четири пати годишно
(март/јуни/септември/декември)

ГОДИНА II
БРОЈ 7
СЕПТЕМВРИ 2020
бесплатен примерок

ИЗДАВА

ФРИДРИХ ЕБЕРТ ФОНДАЦИЈА – СКОПЈЕ

РЕДАКЦИЈА:

Манчо Митевски (главен уредник)
м-р Нита Старова (заменик главен уредник)
Огнен Малески
д-р Ванчо Узунов
д-р Ана Чупеска
м-р Лура Положани

ЛЕКТОР:

Инда Костова Савиќ

ГРАФИЧКИ УРЕДНИК:

Ели Гроздановска, КОНТУРА

ПЕЧАТИ:

КОНТУРА

ТИРАЖ:

200

Текстовите се примаат на адреса:
Фридрих Еберт Фондација
бул. 8 Септември 2/2-5
1000 Скопје (ТЦЦ Гранд Плаза)
Тел. + 389 2 3093-181/-182
Е-пошта: nita.starova@fes-skopje.org

